

הדור החדש

בטאראצות האזרח

תלמידי חכמים | פילוסופים | אנשי רוח

פרקי לימוד בסוגיות יהודיות – ישראליות

לחטיבה העליונה בבתי ספר תיכון,
למכינות קדם צבאיות, בתי מדרש וקהילות.

פרקי הלימוד

מבוא
פתיחה - 'אֵלֶּה הַשְּׁרָשִׁים נְשֵׂאֵי הַשְּׁרָשִׁים שֶׁהִדְחַקְתִּי'
פרק א. 'לְעֵשׂוֹת צְדָקָה וְלִאֲשָׁבֵט' - על צדק וצדקה צדקה אישית ואמנה חברתית תוך התמודדות עם תחושת הניכור בין בני האדם בעיר המודרנית.
פרק ב. 'הַשְּׂלֵמִינִי שָׁאֵל קוֹלְךָ' - על מגדר מקומן של נשים בחברה הנוצרת במפגש בין התרבות המסורתית לתרבות המודרנית
פרק ג. 'שְׁלֹם לְבָבָא שְׁבַת' - על השבת השבת כמגשימה את ערך השלום בעולם ובקהילה. השפעת מרחבי הזמן והמקום על הקהילתיות.
פרק ד. 'הִנֵּה זֶה עוֹלָם אַחֵר פְּתִילָנִי' - על האמונה האדם המאמין פוגש את א-לוהיו בעידן של ספקות ובוחר את המחויבות הנגזרת מהמפגש.
פרק ה. 'פְּלִמְדָה אִזְרָה עִם דָּרָךְ אֶרֶץ' - על החינוך חינוך יהודי ראוי בעידן המודרני והקשרים בינו לבין השכלה רחבה ותרבות העולם.
פרק ו. 'הִי בִיחָד פְּתַח לְרוּחָה' - על הכנסת אורחים יחסי פנים וחוץ בין הקהילה לבין חברה השונים גם אלה שאינם שומרים על הקודים שלה.
פרק ז. 'וַיֵּן הַדָּבָר אֶלֶּי אֶלְטָא בְּתַשׁוּבָה' - על שיבת ציון משמעות הגאולה והגשמת חלום שיבת ציון בהקשר המאפיינים התרבותיים של מדינת ישראל.
פרק ח. 'לִפְנֵי דָרְבֵי שְׁלֹם' - על ישראל והעמים מקומו של עם ישראל בין העמים בעידן המודרני והיחס הראוי לנכרים במדינה ריבונית יהודית ודמוקרטית.
סיום - 'לִמְלֵאכָא לְאַדְתֵּי אָדָּךְ'

הובלת פיתוח התכנית: חיה פז כהן	ייעוץ: ד"ר חנוך בן פזי
כתיבה ועיבוד דידקטי: אירית חפץ	פרופ' צבי זוהר
דויד ביטון	אלי ברקת
חיה פז כהן	הרב יצחק שוראקי
הפקה: חיה נאמן	תחקיר תמונות: אורלי סרוסי
עריכה לשונית: דנה רייך	עיצוב גרפי: נעה כהן-שלמון

תודה לאריאל אביב ולאשר גרינר על הערותיהם המחכימות.

'כל ישראל חברים' מודה לקרן אבי חי ולקרן אדליס על תמיכתן רבת השנים במחקר, בכתיבה ובפעילות.

כל הזכויות ליצירות ולתמונות שמורות ליוצרים, לאקו"ם ולהוצאות הספרים.
כל הפיוטים הובאו מתוך אתר 'התפילה והפיוט'

© כל הזכויות שמורות ל'כל ישראל חברים' תשפ"ב - 2022

הוצאת 'כל ישראל חברים'

מקוה ישראל: ביי"ס חקלאי מקוה ישראל, חולון 5891000 | <https://www.kiah.org.il>

מבנה

כל אחד מפרקי הלימוד בנוי במבנה קבוע הכולל את המרכיבים הבאים:

- מבוא** סקירת הנושא מזווית פילוסופית, תוך התמקדות בשינויים שחלו בעת החדשה והצגת השאלות שיידונו בפרק.
- פתיח** פגישה ראשונה עם נושא הפרק.
- לב העניין** **המקור המרכזי**
עיון במקור המרכזי של הפרק ובהגות העולה ממנו.

מרחיבים עניין
היכרות עם מחבר המקור ועולמו הרוחני או עם מושגים מרכזיים בנושא.
- מזווית אחרת** **מדברי חכמים**
עיון במקורות נוספים המשלימים את המקור המרכזי ומרחיבים אותו.

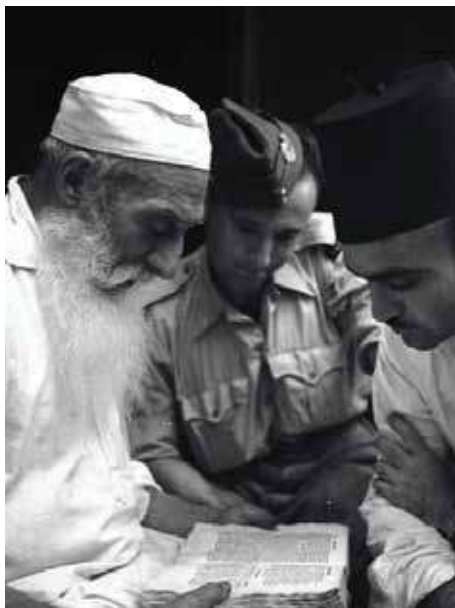
מזמרת הארץ
עיון במקורות נוספים המציעים זווית אחרת להתבוננות.
- משימות** **פנים וחוץ**
עיון נוסף באחד המקורות שבפרק לבירור עמדת הדובר כלפי קהל שומעיו, או קהל אחר.

משימת סיכום
עבודה אישית או קבוצתית המזמינה לבחון מחדש את הנושא במבט כולל.

יאלה הנצחנים נטלו, הנצחנים נטהדחקא

פתיחה

מחשבת ישראל במפגש בין מערב למערב

"אשא משלי ואומר: 'עיר גדולה היתה לא־להים', והיו בה עשירים גדולים ובנו בתים ונטעו כרמים וגינות ופרדסים, והיו בהם כל עץ מאכל, 'תאוה לעיניים ונחמד להשכיל', וברכות מים ופרחים ושושנים, וכל המטייל בתוכם ימצא תענוג ועידונים. אבל זו הצרה, שיש שומרים על הפתח, והם אינם מניחים להיכנס שם העניים והאומללים, אלא אנשים יקרים לבושי מכלול.

ויקום אחד מן העניים ויקנא לאחיו [...] וילך ויקבוץ פרוטות מפתחי נדיבים, ויקנה מראה אחת, וישם אותה נגד הגן, ובאים האומללים ומסתכלים במראה, ורואים מה שבתוך הגן [...] והיו מוצאים קורת רוח. והנמשל מובן מאליו: שרבני דורנו, ה' עליהם יחיו, חיברו חיבורים גדולים ועצומים, מי בדרושים ומי בפלפולים ומי בליקוטי דינים, והיה כל העובר בהם ימצא תענוג 'ואכל וחי לעולם'. אבל זו הצרה, שלא יוכלו ללמוד בהם [...] אלא החכמים והתלמידים, אבל ההמון לא ידעו מאומה".

חכם ברוך אסבאג רבה של העיר סאפי, מרוקו, מנחה בלולה, עמ' 2, קובלנקה, תש"ה 1945

יחידות לימוד אלה מבקשות להיות מראה להגות היהודית בדורות האחרונים, כפי שהיא ניבטת אלינו מכתביהם של תלמידי חכמים, פילוסופים, יוצרים ואנשי רוח. הגותם תיבחן תוך היכרות עם דרכי ההתמודדות עם נושאים קיומיים ומשמעותיים, וחשיפת התשתית הרעיונית שהם מציבים, בטיפול באתגרים, ברעיונות ובתפיסות העולם, שמזמן להם העידן המודרני. זאת על רקע ההשפעה הגוברת של מעצמות אירופה בארצות האימפריה העות'מאנית המתפוררת, ותקומת דור חדש בארצות המזרח - דור שרגליו נטועות במסורת היהודית כפי שהתפתחה בארצות האסלאם, וידיו רב לו בארצות המערב, דור חובק עולם ומלואו, מערב ומזרח כרוכים זה בזה.

אין בכוונתנו להציג תפיסה אחידה, ייחודית או בלעדית להגות היהודית בדורות האחרונים בארצות המזרח. הגיוון והריבוי הוא עוד היבט לחוסר היכולת ללכוד את העושר האדיר של המציאות האנושית לתבניות מוסכמות ומצמצמות. כן ברצוננו להוסיף הצצה אל נדבך חסר, אל הוגים חשובים שקמו לעם היהודי, ואל הגות מעניינת, שבחינה מעמיקה שלה, יש בה לרענן ולחדש בסוגיות הפילוסופיות שהיא עוסקת בהן.

אין לנו עניין בהעמדה מלאכותית של 'מזרח' מול 'מערב'. מידע, מחשבות ורעיונות אינם מגבילים עצמם לתחומים גיאוגרפיים. פעפוע וזרימה של מידע, מחשבות ורעיונות היו תמיד מנת חלקם של משכילים ואנשי רוח בכל רחבי הגלובוס.

אמנם אנו מודעים וערניים לשונות שמסורת, תרבות או תהליכים היסטוריים יכולים לזמן. דוגמה בולטת אחת לשונות בין 'מזרח' ל'מערב' היא שכיחותם הנמוכה של ספרי הגות ומחשבת ישראל, כסוגה נפרדת, בקרב תלמידי חכמים בארצות המכונות ה'מזרח'. לא כי אין הגות, חדשנות או רעיונות פילוסופיים, אלא שהגותם, חדשנותם ורעיונותיהם כרוכים בפרשנותם לתורה, בדרשותיהם ובספרי ההלכה. זאת מתוך תפיסה שאל לה להגות להיות מנותקת מחיי היום יום, אלא אדרבה היא חייבת להיות רלוונטית לשומעיה, משוקעת בעולם המעשה ומרחפת בתוך דברי המוסר, תורי זהב עם נקודות הכסף.

אין לנו צורך ביצירת הפרדה בין הגותם של תלמידי חכמים להגותם של פילוסופים, יוצרים ואנשי רוח יהודים. כל שכתבתו מושפעת מן המסורת היהודית, הרי הוא חלק מן השלם. רק הצבת מכלול החלקים, מאפשרת בחינה מעניינת ומפרה של אותה סוגיה שאליה הכותבים השונים מתייחסים.

אם כן, מה יש ביחידות לימוד אלה?

יש כאן הזמנה להציץ במראה ולהתמודד עם שאלות קיומיות, משמעותיות ורלוונטיות, תוך היכרות עם הוגים וכתבים מן הדורות האחרונים מארצות המכונות ה'מזרח'. יש כאן הבטחה לבחינה עמוקה של תפיסות חדשניות ורעיונות מעניינים, בדרך נעימה, ובלשון השווה לכל נפש, בזיקה למקורות תרבותנו תוך היענות לאתגריה של ההווה הישראלית העכשווית.

אלי ברקת

- 1 מדוע בדובר מצא את עצמו אומר קדיל, מתפלל ומניח תפילין?
- 2 מה מספרים מעלים אלו על צפונות?
- 3 האם היה בוור בכל זאת לחיות ב"קנייה"?
- 4 מה היא מסורת אדעתכם? האם פליר מייצג אילוף מסורתית?

אנחת תפילין

מואיז בן הראש

מואיז בן הראש
מרוקו, 1959

סופר, מתרגם ומשורר. עלה ארצה ב-1972. חתן פרס ראש הממשלה לסופרים עבריים ופרס יהודה עמיחי.

ספריו של בן הראש עוסקים, בין היתר, בקשר שבין הגולה לבין ישראל והיהדות.

"ביום השלישי בירושלים"
הוא אמר לי
"הבנתי שאני לא בקניה,
אלה השרשים שלי, השרשים
שהדחקתי
אני לא מאמין באלהים
או בעצם אני לא מאמין ולא
לא מאמין

זו פשוט שאלה שלא מעסיקה אותי
כבר עשרים שנה
אם הוא שם אז הוא שם
ואם לא אז לא.
אבל אני מרגיש
ש...
איך לומר זאת,
אני רוצה להניח תפילין כל בקר
לקחת לבית הפנסת בשבת
להרגיש את יהדותי
כי הריחות פה,
בתי הפנסת זה מזכיר לי את ילדותי"

חדש מאחר יותר
אביו נפטר
והוא מצא עצמו
כמעט בעל כרחו
אומר קדיש
מתפלל שלש תפלות ביום
מניח תפילין
כל הדברים שלא חשב שיעשה.
ואני לא יכול
לשכח
את המלים שאמר.
המלים שקורות.

מואיז בן הראש, שירים, הוצאת מובן

והנה התורה שלנו

פרופ' אווה אילוז

פרופ' אווה אילוז

מרוקו - צרפת - ישראל
1961

סוציולוגית העוסקת בלימודי תרבות, חברה ותקשורת.

מכהנת כפרופסור מן המניין במחלקת לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה שבאוניברסיטה העברית בירושלים.

[...]

אך מהי החילונית? ניתן להגדיר חברה חילונית כחברה שבה החלטות כלכליות, פוליטיות ותרבותיות מתקבלות על סמך האמונה כי עליהן להיות מונחות על בסיס ידע ותבונה, ולא התגלות או הנחיות אלוהיות. זוהי חברה שבה עקרון הלגיטימיות המוחלט הוא זה של רווחת האוכלוסייה ולא אכיפת חוק שמקורו שמימי,

בלתי אנושי. זוהי חברה שבה בני האדם כבני אדם, ולא הבורא שברא אותם, נחשבים למקור הלגיטימיות של מוסדותיה המרכזיים ולמושאה.

אך בניסיון להעמיק מעבר להגדרה כללית זו ולהיות יותר ספציפיים, אנו נתקלים במכשול בלתי עביר כמעט: שלא כמו הדת, לחילונית אין אסופת כתבים ייחודית, אין דיברות מפורשים, אין רשימה מחייבת של עשה ואל תעשה פרט לאלה המפורטים בחוק).

אדרבה, מכיוון שהחילונית מעודדת רבגוניות של צורות חיים, היא קקופונית* עד כדי בלבול חסר פשר. מכיוון שהחילונית מעודדת רבגוניות, קשה להבין מה מאחורי המגוון הזה העמדה המגדירה את ההשקפה החילונית. הרשו לי אם כן להציע את הרעיון הבא: תוכנה של החילונית מצוי בדיוק באותו ריבוי של צורות חיים, וליתר דיוק, במה שהוא דורש מבני אדם שחיים לצד בני אדם אחרים, שונים מהם. היכולת לחיות בעולם של משמעויות מרובות וחסרות ודאות דורש תכונות מוסריות תובעניות, ולו רק משום שלעיתים קרובות הן סמויות מעינינו. כדי לברר תכונות אלה, הבה נשוב לאותה תקופה בהיסטוריה שבה נוסחו ונשתמרו ערכים לא-דתיים בבירור ובתוקף, לעידן הנאורות.

* קקופוניה = צירוף צלילים צורם.

מפגש: מודרנה ומסורת, מזרח ומערב

את המפגש של העולם המסורתי עם האתגר שהעולם המודרני מציב בפניו נציג דרך מבט קצר בשני הוגים.

פרופ' אווה אילוז היא חוקרת תרבות ילידת מרוקו. במאמר שלפניכם היא מתארת את רעיון היסוד של החילונית, שהתגבש בעת החדשה, אשר העמיד אתגר בפני כולם, דתיים כחילוניים.

הראשון לציון, חכם בן ציון מאיר חי עוזיאל, הרב הספרדי הראשון במדינת ישראל, כותב במאמרו מהי מטרתה של היהדות בעיניו לאור השינויים שהתרחשו בתקופתו.

מזוית אחרת

תעודתה של היהדות

חכם בן ציון מאיר חי עוזיאל

חכם בן ציון מאיר חי עוזיאל
ישראל
1880-1953

'הראשון לציון' והרב הספרדי הראשי הראשון של מדינת ישראל. כיהן לפני כן ביפו, בסלונקי ובתל אביב. היה ציר בקונגרס הציוני, הקים את ישיבת 'תפארת ישראל' והכשיר רבנים רבנים. כתב עשרות ספרים בכל תחומי היהדות.

תעודתה של היהדות היא לקרוא לשלום את כל האדם ללאומיהם וגוייהם, ממלכותיהם וארצותיהם. גאולת ישראל אינה גאולה עצמית, אבל היא גאולת כל האדם ממלחמותיו המרובות והמשקלות, ומעבדותו לדעות זרות ואמונות טפלות ולממלכות עריצות, או לצביעות דתית מזויפת.

אין היהדות שואפת לשינוי סדרי העולם וערכי החיים, אבל שאיפתה הגדולה היא לבטל השלטונות

המדינית שהיא עושקת ורוצצת, מכניעה ומשעבדת, מושלת וכובשת בכוח החרב והזרוע: 'אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות' (תלמוד בבלי, ברכות לד, ע"ב), וזו שעתידה להתבטל בימות המשיח - אינה רק לגבי ישראל אלא כלפי כל האנושיות כולה.

חכם בן ציון מאיר חי עוזיאל, הגאולה ותעודתה, הגיוני עוזיאל, שער כח, פרק א

[...]

ההישג האינטלקטואלי הגדול של עידן הנאורות היה הטענה כי צדק ושוויון ניתנים להשגה רק בעזרת מידה לא מבוטלת של חשד בדוגמות ובמוסדות פוליטיים, מפני שאמונות טפלות, נביאי שקר ואלילים סייעו לשימור העוולות והניצול הפוליטי.

הקשר הזה בין אמונות כוזבות לכוח נצלני הוא שעומד במוקד התוכנית הגדולה של המודרניות החילונית. מצעה העיקרי של החילוניות הוא הטענה כי התבונה היא שצריכה להנחות את הידע על אודות עצמנו. ההשקפה החילונית מעמידה במרכזה את צלילות הדעת והביקורת העצמית, עמדה שדתיים והוגים שמרנים מרבים לבלבל עם "שנאה עצמית". מדוע ביקורת עצמית, הכרה עצמית וצלילות דעת הן כה מרכזיות להשקפה החילונית, אנסה להסביר דרך ששת מרכיבי החילוניות:

1. להעז לדעת
2. לחיות את ההווה
3. להביט קדימה בתקווה
4. להטיל ספק בכול
5. להיות מודעים למגבלותינו
6. להיות ה"אחר"
7. לחיות את המשבר התמידי

אווה אילוז, והנה התורה שלנו: ששת הדיברות לחילוני הגאה, הארץ, 5.6.2014

- 1 מה מטרת הפיבודות אפי חכמ עוציא?
- 2 אילו מעקרונות החילוניות אל פרום' אילוז מתאימים ארציון באאולף אל חכמ עוציא?
- 3 איצה קלר נימן איצור בין המחלבה החילונית המחלבה הפיבודית על פי פרום' אווה אילוז וחכמ בן ציון מאיר חי עוציא, המחלמות מנוכרת מאבק סוצי או דו ליח?

- 1 איצו סכרפ רואר פרום' אווה אילוז ברב אוניות החילונית?
- 2 טצד ללט מרכיבי החילוניות מונעים את סכרפ הקקסוני?
- 3 איצה קלר נימן איצור בין המחלבה החילונית המחלבה הפיבודית על פי פרום' אווה אילוז וחכמ בן ציון מאיר חי עוציא, המחלמות מנוכרת מאבק סוצי או דו ליח?

מקורות

- 6..... חכם ברוך אסבאג רבה של העיר סאפי, מרוקו, **מנחה בלולה**, עמ' 2, קזבלנקה, תש"ה 1945.....
- 8..... מואיז בן הראש, **שירים**, הוצאת מובן.....
- 11..... אווה אילוז, **והנה התורה שלנו: ששת הדיברות לחילוני הגאה**, הארץ, 5.6.2014.....
- 13..... חכם עוזיאל, **הגאולה ותעודתה**, הגיוני עוזיאל, שער כח, פרק א.....

רשימת תמונות ובעלי זכויות

© כל הזכויות על התמונות בפרק 'אלה השורשים שלי', השורשים שהדחקתי - פתיחה' שמורות לבעליהן.

פיקיויקי

- 5..... תחרות מורשת 2012 צילום Rivka171.....
- 3..... צילום: גרשון מנדלסון.....

ארכיון הצילומים של קק"ל

- 10..... צילום: אילנה שקולניק Ilana Shkolnik.....
- 5..... צילום: טום גידל.....
- 9..... צילום: ג'ו מלקולם.....

ויקיפדיה

- 8, 7..... נחלת הכלל.....
- 11..... צילום צחי לרנר.....

אוסף התצלומים הלאומי, לשכת העיתונות הממשלתית, מחלקת צילומים

- 10..... צלם לא ידוע.....
- 9..... צילום: טדי בראונר.....
- 13..... צילום: זולטן קרוגר.....

לְעִשְׂוֹת צְדָקָה וּלְנַטְפָּא'

על צדק וצדקה

מבוא

מראשיתה ידעה החברה האנושית פערים כלכליים. מאז ומעולם היו אנשים שדרכם צלחה, וכאלו שלא שפר עליהם גורלם. התורה מתארת מצב אידיאלי, שבו אין פערים כלכליים כלל: "כי לא יהיה בך אביון כי ברה יברכה ה' בארץ אשר ה' אלהיך נתן לה נחלה לרשתה" (דברים טו, ד). בהמשך קיימת התייחסות למציאות: "כי לא יחדל אביון מסרב הארץ על כן אנכי מצוה לאמר פתח תפתח את ידך לאחיק לעני ולאביון בארץ" (דברים טו, יא). במילים אחרות, קיים עוני בחברה האנושית, וכל אדם חייב להכיר את הנזקים שבסביבתו ולסייע להם.

לצד החיוב הנקודתי לסייע לאדם שנקלע למצוקה, התורה מציעה דרך לצמצום הפערים החברתיים, שבה כל אדם יזכה בהזדמנות כלכלית במחזוריות קבועה. היא עושה זאת על ידי משטר השמיטה והיובל, הדואג לחלוקת משאבים מחודשת אחת למניין שנים קבוע. כלומר, על פי כללי השמיטה והיובל, חובות שיצברו חקלאים עניים ימחקו אחת לשבע שנים, וכך לא ייאלצו למכור את שדותיהם; וכן, כל מכירה של שדה תהיה זמנית, והנחלה תשוב לבסוף, בחלוף חמישים שנה (יובל) לבעליה המקוריים. כך לא יצטברו נכסים ואמצעי ייצור בידי אחדים, בעוד אחרים יהפכו לעניים מרודים.

אלא שכללים אלו מיועדים לעם ריבוני היושב על אדמתו, ולכן לא הופעלו בשנות הגלות. עם זאת, לאורך הדורות הגדירו חכמי ישראל כללים למצוות צדקה: מהו המינימום הדרוש למחיה, מיהו העני הראוי לצדקה, מי מחויב לתרום לצדקה וכמה, וכיצד אמורה הקהילה לארגן סיוע לנזקקים. קהילות ישראל פיתחו מגוון דרכים להגשת עזרה.

בעת החדשה תפסה מדינת הרווחה המודרנית את מקום הקהילה בניהול מצוות הצדקה. לפיכך נתמקד כאן באופן שבו המדינה נוהגת באזרחיה הנזקקים. על פי גישה מרכזית במחשבה המדינית המודרנית, אמנה חברתית מגדירה את החובות ההדדיים שבין אזרחי המדינה, ואת החובות שבין האזרח ובין המדינה. כמו כן, נוסחו תפיסות שעל פיהן יש לחלק את המשאבים באופן שווה בין כל האזרחים, ולחלופין תפיסות שעל פיהן יש לאפשר תחרות כלכלית חופשית, האמורה להביא תועלת כלכלית לכול.

בנוסף, החיים בקהילות קטנות, שבהן כולם מכירים זה את זה, הוחלפו בחברה מודרנית בחיים מלאי ניכור בערים גדולות. אחת ההשלכות של תהליכי העיור הייתה תחושת הבדידות של האדם אל מול מצוקות הקיום.

בפרק זה נבחן את הגורמים לפערים הכלכליים, ונדון במחויבות לצמצום פערים ולתיקון חברתי. נבחן מי מחויב לתיקון חברתי, האדם הפרטי או המדינה? ומהי מחויבות המדינה המודרנית לכלל אזרחיה ותושביה?

- 4 **פתיח** **מי יאכיל את הרעב? - מדרש תמונה**
- 6 **לב העניין** **המקור המרכזי: מדיניות חברתית כלכלית ציווי התורה ומשטרים דמוקרטיים, חכם חיים דוד הלוי**
- 15 **מרחיבים עניין:** מימוש משטר חברתי כלכלי ערכי
- 16 **מזוית אחרת** **מדברי חכמים:** שאין העניות מן העברות ואין העשירות מן הזכיות, חכם יהודה בן מויאל
- 19 **מזמרת הארץ:** שלא יעזוב עני שבא מעיר אחרת, חכם ברוך אסבאג
- 21 **מעלי ארץ ישראל, ויקי שירן**
- 23 **משימות** **בפנים ובחוץ:** על עוני וניכור
- 25 **פעילות סיכום:** מצע חברתי-כלכלי
- 26

מי יאכיל את הרעב?

אליהו הנביא, עבודה של האמן עדי נס

חכם משה מאימראן

מרוקו
1780-1738

דיין בעיר מקנס במרוקו וראש הישיבה, כתב ספרי דרשות ופרשנות על התורה ועל התלמוד. כתבי ידו שנשמרו בגניזות שונות הובאו לדפוס רק 250 שנה לאחר פטירתו. בתמונה קלף עם כתב ידו שנמצא בגניזה.

בספר מלכים מסופר על אליהו הנביא:

"וַיֵּלֶךְ וַיַּעַשׂ כְּדַבַּר ה' וַיֵּלֶךְ וַיֹּשֶׁב בְּנַחַל פְּרִית אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הַיַּרְדֵּן וְהַעֲרָבִים מְבִיאִים לוֹ לֶחֶם וּבָשָׂר בַּבֶּקֶר וְלֶחֶם וּבָשָׂר בְּעֶרְבֹ, וּמִן הַנַּחַל יִשְׁתֶּה."

מלכים א יז, ה-ו

במה שהוא רודף ומחזר אחר העני, ואינו ממתין עד בואו לחזור על הפתחים ולהתבייש לפניו, בזה ימצא חיים, וגם צדקה וכבוד.

חכם משה מאימראן מדרשו של משה, עמ' קפ"ו, אהבת שלום, ירושלים תשע"א (2011)

עדי נס

ישראל, 1966

צלם אומנותי ישראלי העוסק בז'אנר הצילום המבוים. בשנת 2007 יצר את סדרת סיפורי התנ"ך ובה 14 יצירות, שבכל אחת התייחסות לדמות תנכית. בתמונות מצולמים דמויות שנמצאות בשוליים של החברה הישראלית. מטרתה של סדרת הצילומים לעורר שיח חברתי.

- 1 מה את/ם מראי/ם למראה בתמונה?
- 2 מדוע צריק/ם ארוך/ה ארוך/ה?
- 3 מדוע ארוך/ם בחר/ה בצלם אבייך תמונה זו ולקנות אותה בלשם לבחור?

לב העניין

המקור המרכזי

מדיניות חברתית כלכלית ציווי התורה ומשטרים דמוקרטיים

חכם חיים דוד הלוי

המשטרים הכלכליים במדינות הדמוקרטיות נחלקים לשני סוגים עיקריים:

במדינות סוציאלי-דמוקרטיות קיימת מעורבות גבוהה של המדינה בכלכלה. המשק הוא חופשי וכל אזרח יכול לצבור נכסים, אך המדינה היא זו שמנווטת את הפעילות העסקית, מווסתת הצטרות של נכסים בידי גורמים פרטיים וחותרת כל העת לצמצום פערים בחברה. הביטחון החברתי-כלכלי של האזרחים הוא חלק בלתי נפרד מהאמנה החברתית, והמדינה מחויבת לדאוג לחינוך, לבריאות, לפנסיה ועוד.

במדינות קפיטליסטיות ננקטת שיטת "היד הנעלמה", שעל פיה הכלכלה מתנהלת ללא התערבות המדינה. בבסיס מדיניות זו עומדת ההנחה שעל פיה כשכל גורם בשוק מתנהל לאור האינטרסים שלו, המדינה מגיעה לשגשוג כלכלי, שממנו יוכלו כל האזרחים ליהנות. הביטחון החברתי-כלכלי של האזרחים אינו חלק מהאמנה החברתית, והמדינה אינה מחויבת אליו.

חכם חיים דוד הלוי מברר איזה משטר חברתי-כלכלי התורה מעדיפה ומציע מבט אחר על מבנים חברתיים וכלכליים.

בשום פנים אין למצוא בתורה משטר מדיני או כלכלי ברור. [...] אך לעומת זאת, נתנה תורה מצוות, שהן בבחינת עקרונות ויסודות, אשר יכולות להתאים לכל משטר בכל דור ובכל צורת חיים, ותכליתן למנוע את השלילי שבכל משטר אפשרי. לדוגמא, נעסוק במכלול של ארבע מצוות כוללות, ומתוכן נראה כמה חופש העניקה תורה לעם לבחור לו את המשטר הכלכלי הרצוי לו, תוך הגבלות יסוד שמטרתן כנ"ל. ואלו הן:

א. מצוות חלוקת הארץ,

ב. מצוות מתנות כהנים, לווים (שלא נטלו חלק בירושת הארץ) ועניים,

ג. מצוות תמיכה במי שמטה ידו ואיסור ריבית,

ד. מצוות שמיטה ויובל.

העולם מכיר שתי שיטות יסוד כלכליות, קפיטליסטית וסוציאליסטית, והנה הגדרותיהן המדויקות: "קפיטליזם, רכושנות, משטר כלכלי המבוסס על הקניין הפרטי ועל היזמה החופשית בחיי הכלכלה. אמצעי הייצור וחלוקת התוצרת נמצאים ברשות בעלים פרטיים המשתמשים בהם לשם צבירת רווחים. הקפיטליזם בהתפתחותו מביא לתהליך של ריכוז ההון בידי מעטים מזה, וליצירת מחנה עצום של פועלים שכירים מזה."

"הסוציאליזם, תנועה מדינית וחברתית, השואפת למשטר חברתי שלא יהיה בו ניצול, בו יחוסלו הבדלי המעמדות והזכויות המיוחדות של קבוצות שונות, בו יהיו כל הנכסים, המשק, האוצרות החמריים, וכל אמצעי הייצור לקניין משותף של החברה וכל פירות העבודה יתחלקו חלוקה צודקת בין כל האזרחים ללא אפליה גזעית לאומית או דתית." [...]

◆ מדוע בכל משטר כלכלי נדרשות האמות?

◆ מה הפכה בין הסוציאליזם פאנצ'ר מאמר ובין סוציאלי-דמוקרטיה?

[...]

היו כאלה שהצליחו לסלק את חובותיהם הקטנים שנועדו להצילם מהתמוטטות, אך ישנם גם כאלה שלא הצליחו בכך, לא שפר גורלם ולא הוטב מצבם ואין בכחם לשלם את אותם סכומי "גמילות חסד" שקבלו בשעת מצוקתם הנמשכת גם עתה. באה מצות שמיטת כספים, "לא יגש את רעהו ואת אחיו, כי קרא שְׁמִטָה לָהּ" (דברים טו, ב). כי הלא אין מכירה לצמיתות, אין שום אפשרות שיוכל אדם לצבור קרקעות בארץ ישראל. והנמוק בתורה מפתיע: "כִּי־לִי הָאָרֶץ" (כה, כג), הרוצה יבין כאן נמוק דתי עמוק והרוצה יראה בזה נמוק סוציאלי הנועד לייצב את חיי החברה. "וְאִם לֹא־מִצְאָה יְדוּ דַי הָשִׁיב לוֹ וְהָיָה מִמְּכָרוֹ בְּיַד הַקֶּנֶה אֹתוֹ עַד שְׁנַת הַיּוֹבֵל; וְיָצָא בַּיּוֹבֵל וְשָׁב לְאֶחָזְתוֹ" (כה, כח).

[...]

קרה ולא הצליח אדם לעמוד על רגליו למרות "שמיטת כספים" בשמיטה ועדין נזקק הוא, וגם לגומלי חסד אין הוא יכול יותר לפנות אחרי שלא החזיר להם את חובם. לא נותרה לו ברירה אלא למכור מאחוזותיו. [...]

◆ מה טירול "כוסין
לא בצדקה?"
◆ מדוע כוסין לא
בצדקה?

◆ מה בקולר בין
"מצוות בתלויות
בארץ" לבוצבו
כאן, ובין צמאיות
מדיניות בארץ?

ודרך התורה מה היא? כאן רואים הננו אפס קצה של חכמת התורה, שנמנעה מלהטיל על העם שום שיטה ברורה ומוגדרת כמצווה מפורשת, כי כל שיטה היתה מוכרחה לגרור בעקבותיה גם את השלילי שבה, ובמצוות ה' לא תתכן שלילה בשום פנים ואופן, אך המצוות שמנינו לעיל יש יסודות ועקרונות. הכוונה שהיא בבחינת "מנע" למנוע יצירת מצבים העשויים לערער את היציבות הכלכלית של האומה, ולגרור בעקבותיה מהפכות שהיו אופייניות גם בעולם העתיק וגם בעולם החדש.

ננסה נא עתה להפליג לעולם הדמיון למציאות רחוקה לשחזור את חיי האומה לפי המצוות הנ"ל. הנה נכנסים ישראל לארץ ירושתם אשר נתן להם ה', חולקים הם את הארץ בגורל למשפחותיהם, לרב הרבו נחלתו ולמעט המעיטו נחלתו, איש לפי פקודיו ניתנת נחלתו, בגורל על פי ה', וישראל יושבים להם איש תחת גפנו ותחת תאנתו. כיון שלא יחדל אביון מקרב הארץ, מכל מיני סיבות אפשריות, הנה אותה שכבה עניה מתפרנסת מלקט שכחה ופאה, מעשר עני ועל הכל ממצות הצדקה "פְתַחַ תְּפַתַּח אֶת יָדְךָ לְאֶחִיךָ לְעִנְיָךָ וּלְאֶבְיֹנְךָ בְּאֶרְצְךָ" (דברים טו, יא), וכופין על הצדקה כדי להמתיק את מרירות חיי העני אבל גם כדי לייצב את משטר החברה, למנוע מעמד שעלול ביום מן הימים להתסיס ולהמריד.

"וְכִי־יָמוּךְ אֶחִיךָ וּמָטָה יְדוֹ עִמָּךְ, וְהִחֲזַקְתָּ בוֹ גֵר וְתוֹשֵׁב וְחֵי עִמָּךְ. אֵל תִּקַּח מֵאֹתוֹ נֶשֶׁךְ וְתִרְבִּית, וְיָרֵאתָ מֵאֵלֹהֶיךָ, וְחֵי אֶחִיךָ עִמָּךְ" (ויקרא כה, לה-לו). הלואה ללא ריבית לפי מהותה ניתנת בסכומים קטנים, ומספר ידידים שהשתתפו בגמילות חסד לחבר שמטה ידו, יעמידוהו על רגליו, עד בו עת הקציר, והלא ישראל יושבים הם על אדמתם, וגם העוני במקרים רבים הוא זמני בלבד.

קרבה שנת השבע, שנת השמיטה, ושבתה הארץ שבת לה', שדך לא תזרע, שנת שבתון יהיה לארץ. מזונותיו של אדם מצויים לו בשפע יחסי, כי כך הבטיחה תורה: "וְצִוִּיתִי אֶת־בְּרַכְתִּי לָכֶם בְּשָׁנָה הַשְּׁשִׁית; וְעָשִׂתָ אֶת הַתְּבוּאָה לְשֵׁלֶשׁ הַשָּׁנִים [...] עַד הַשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִת, עַד בּוֹא תְּבוּאֲתָה" (ויקרא כה, כא-כב).

ולכן גם לא היה צורך בחוקים שיגנו על זכויות העובד, כי מעולם לא היה משועבד למקום עבודתו כפי שהדבר בזמנינו. יחסי עובד ומעביד נקבעו בהתאם למוסכם ביניהם, כי העסקת פועלים שכירים מעיקרה בהתאם למבנה הכלכלי של החברה עפ"י התורה, היה במידה מסויימת תופעה לא מצויה ביותר.

מאידך, לא אסרה ולא מנעה תורה צבירת הון בידי יחידים במידה שיעלה הדבר בידם. מי שיכול היה לגייס עובדים בגלל מצבם הדחוק, עשה זאת, ואף יכול היה לפתח תעשייה נרחבת, אבל ידע שתלוי הוא בגורם הזמן, וכל אלה עתידים יהיו לשוב אל נחלתם ואחוזתם, וזה כשלעצמו היה ללא ספק גורם מדרבן שהגן מפני ניצול העובד וצבירת רווחים מופרזים, אך לא מנע את התחרות החופשית בין בעלי יזמה וכשרון, ותמיד נשארה פתוחה בפניהם האפשרות למצוא את הדרכים הכשרות והניאותות לפתח עסקים, אולי לא בקנה מידה גדול ביותר, אך פורחים מספיק כדי להיטיב מצבם, ובעקבות זאת גם להעשיר את כלל האומה. [...] יתן ה' הבוחר בציון וירושלים, ונזכה לחדש ימינו כקדם, בקיום מצוות שמיטה ויובל כהלכתן, ונכלל ארץ אֲחֻזְתְּכֶם גְּאֻלָּה תִתְּנוּ לְאָרֶץ" (כה, כד).

קול סיני, כרך ה, תשכ"ו 1966, עמ' 251-254
וגם: חכם חיים דוד הלוי, שו"ת עשה לך רב, כרך ג, שאלה נו

◆ מדוע אבד אבירי
הוא בלתי אבירי?

היה קורה גם הגרוע מכל, שגם מכירת אדמותיו כולן לא הקלו את מצבו הקשה, אז מוכר הוא את עצמו לעבד. גם אז אין חייו רעים כל כך, אדרבא, אמרו חכמים "כל הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו", וכבר היו בישראל מקרים שאמר העבד: "אֲהַבְתִּי אֶת־אֲדֹנָי... לא אֶצֵּא חֶפְשִׁי" (שמות כא, ה). והלא גם בזמנינו רוב בני אדם עבדים הם בבחינה מסויימת. ההבדל הוא בכך שהעבד הנזכר בתורה לא יכול היה לעזוב את עבודתו באמצע זמנו אא"כ השיגה ידו לפדות עצמו במחיר אשר האדון שלם עבורו, ואילו בזמנינו, אין אדם יכול לעזוב את מקום עבודתו, מפני שעבד הוא לצרכי קיומו, והלא פועלים בזמנינו לוחמים נגד רצון מעבידיהם לפטרם, והאם אין זו עבדות מרצון? ואין העבד כלשון התורה אלא "מְשֻׁנָּה שֶׁכָּר שְׁכִיר" בלבד. וגם זה יכול לגאול את עצמו בעזרת קרובים או אם ישיג בכחות עצמו, ועכ"פ אין המכירה אלא לשש שנים בלבד, ובמקרה הגרוע ביותר עד שנת היובל אם הוא עצמו ירצה בכך, "עַד־שְׁנַת הַיְבֹל יַעֲבֹד עִמָּךְ... וְשָׁב אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ, וְאֶל־אֲחֻזַּת אֲבֹתָיו יָשׁוּב" (כה, לט). הוא ישוחרר, אדמותיו יוחזרו לו, כל חובותיו משמטים, ושוב ניתנת לו הזדמנות להתחיל בחיים חדשים.

בא וראה שמידי חמישים שנה, שב העם והתרענן כיום כיבוש הארץ. כל המשפחות חזרו התלכדו מחדש, שבו אל נחלת אבותיהם, "וּקְרַאתֶם דְּרוֹר בְּאָרֶץ לְכָל יִשְׂרָאֵל... וְשָׁבְתֶם אִישׁ אֶל־אֲחֻזַּתוֹ וְאִישׁ אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ תָּשׁוּבוּ" (כה, י).

מתוך כל הנ"ל אפשר כבר להבחין לאן נוטה דעת תורה בבעיית המרכזית של נושאנו. ואף על פי כן, אין הגבלה מפורשת באמצעות מצוה ברורה כיצד צריך עם ישראל לנהוג ומה יהיה המשטר הכלכלי אשר עליו לבחור עפ"י התורה. יבחר לו העם את המשטר הרצוי לו, אך ישמור על מכלול מצוות אלה, שמטרתן ותכליתן בחלק הנגלה שבהן למנוע את השלילה שבכל משטר כלכלי אפשרי. כיצד?

כאשר הבטיחה תורה אחוזת־נחלה לכל אדם מישראל, הרי מובטח הוא שאיש לא יוכל לנצל את עבודתו ופרי זיעתו לשם צבירת הון, שכן בכל שעה אשר ירצה בכך ישוב אל נחלתו ואחוזת אבותיו,

◆ איך יצטרפו
באנוחם כל אלו?
אלו?

- 1 טיבד ארבות המצוות למצרכי חכם חיים דוד ראו מסייעות איכות בטחון חברתי-כלכלי?
- 2 האם מדויק יהודית פליטה החברתי-כלכלי זריכה להיות מבוססת על המורה, או על פאוסופיה חברתי-כלכלי אחרת? בסביו את תלובתם.
- 3 איזו מדויק קרובה יותר, אדעתם, מדויק הפועלת על פי עקרונות המורה, קפיטליסטית, סוציאליסטית או סוציאל-דמוקרטית (מדויק רווחה)? בסביו.
- 4 בזיווי על פלבת נאמי:

"שמור את-יום השבת לקדשו כפאשר צוה ה' א-להיך. ששת ימים תעבד ועשית כלי-מלאכתך, ויום השביעי שבת לה' א-להיך, לא תעשה כל-מלאכה, אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך ושורך וחמרה וכל-בהמתך וגרה אשר בשעריך, למען ינוח עבדך ואמתך כמוך. וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים, ויצאך ה' א-להיך משם ביד חזקה ובזרע נטויה; עליך צוה ה' א-להיך לעשות את-יום השבת".

דברים ה, יא-יד

האם אדעתם פלבת היא חלק מהמאמץ החברתי-כלכלי למורה?

סוציאל-דמוקרטיה היא אידאולוגיה פוליטית שבמרכזה השאיפה להוביל רפורמות סוציאליסטיות באמצעים דמוקרטיים. מדובר בשילוב של מעורבות ממשלתית במשק ועקרונות של מדינת רווחה במידה מסוימת של קפיטליזם. התפיסה הסוציאל-דמוקרטית מבוססת על כך שמעמד הפועלים הוא הרחב ביותר בקרב אזרחי המדינה המתועשת, וכאשר זכות ההצבעה ניתנת לכלל האזרחים, ניתן לנצל את השיטה הדמוקרטית ולהגיע לרוב פרלמנטרי שתמוך בהשגת מטרות הסוציאליזם. הסוציאל-דמוקרטים גורסים כי חירות ושוויון פוליטיים הם מושגים ריקים מתוכן בהיעדר מידה ניכרת של שוויון חומרי, במידת עושרם של בני האדם.

אומנם, לא ניתן להשיג שוויון מוחלט בעושרם החומרי של בני האדם, אולם ניתן וראוי לצמצם באופן ניכר את הפערים החברתיים באמצעות מיסוי ותשלומי העברה.

היד הנעלמה היא מטפורה לתהליך כלכלי שבה השתמש הפילוסוף והכלכלן הסקוטי אדם סמית במאה ה-18 כדי לתאר את עקרון "האינטרס העצמי הנאור". סמית טען כי במדינה שבה תתנהל הפעילות הכלכלית בצורה חופשית - כלומר ללא התערבות הממשלה (ובלבד שכל השחקנים שווים בגודלם, כך שתיווצר תחרות אמיתית) - פעילותם האנוכית של השחקנים תקדם את טובת כלל הקהילה, ואזרחי המדינה כולה יגיעו לעוני מינימלי ועושר ורווחה מקסימליים.

מדינת רווחה היא כינוי למדינה שבה מוקצים אמצעים לצורך הטבת מצבם הכלכלי, החינוכי, החברתי והבריאותי של אזרחיה. כדי שיהיו למדינה האמצעים הללו, היא מפעילה מנגנונים שתפקידם לאסוף משאבים מהאזרחים באופן יחסי למידת עושרם ולחלק אותם מחדש באופן שנתפס צודק יותר. מנגנונים נפוצים של חלוקה מחדש הם בעיקר מיסים, אך גם מערכות חינוך ובריאות ציבוריות, קצבאות כספיות לצרכים שונים, דיור ציבורי ועוד.

מרחיבים עניין

מימוש משטר חברתי כלכלי ערכי

א. הוסיפו לרשימה מנגנונים שתוכלו לעצב ברוח ערכי התורה, כפי שהציגם חכם חיים דוד הלוי. מהם הקשיים שעשויים להתעורר תוך כדי הביצוע וכיצד ניתן לפתור אותם?

עצבו מנגנונים קונקרטיים, למשל:

1. המדינה תעביר את הבעלות על הדירות בדיוור ציבורי לידי המתגוררים בהן בשנת היובל.
2. הבנקים ישמטו חובות של עניים בשנת השמיטה.
3. המדינה תמנע מחיקת חובות ("תספורות") של גורמים עסקיים גדולים, המשולמים למעשה על ידי הציבור.
4. המדינה תדאג להבטחת כספי הפנסיה וחסכוניות אחרים של האזרחים ("החוסכים הקטנים").

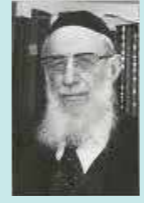
ב. לאחר ביצוע משימה א, ענו על השאלות הבאות:

- < יל האזרחים להמאנן להתורה מצביה חומר כל העת אצמזום סערים בין עלירים אצניים (לבת לביצית יובל, המצוות התלויות בארץ איסור ריבית וצוד). חוו דצמכס אל קביצב 15.
- < האם המאנן להתורה מצביה אצמזום סערים חברתיים יצול אדצמכס? נמקו את מלובותיכס.
- < התורה מצביה את מצוות הצדקה התלויות בארץ לקט, ליבחה וסאה, בהתאם לחברה החקלאית בקדומה. איך ניתן אבהתאים מצוות אלו אחיים במדינה יבודית מודרנית לבה רוב האוכלוסייה אינה מתבססת מחקלאות?

חכם חיים דוד הלוי

ירושלים, 1924-1998

לימוד הלכות עיקרי. ייחודו של הספר היה בסגנונו, בשילוב דברי הלכה ואגדה, ובקיבוץ הלכותיהן ומנהגיהן של העדות השונות.

חכם הלוי פרסם ספרים רבים העוסקים בהלכה ובהגות, ועל יצירתו קיבל את פרס ישראל לספרות תורנית (1997).

גישתו ההלכתית משתקפת באופן שבו תפס את הפסיקה ההלכתית: כתלוית הקשר ומתחדשת. לדידו, נצחיות התורה מובטחת דווקא כאשר ההלכה נענית לנסיבות הקונקרטיים של ההווה: "ניתנה הרשות לחכמי ישראל לדורותיהם לחדש חידושי הלכה על פי שינויי הזמן והמקרים, ורק בזכות זה נתאפשר קיומה של תורה בישראל, ויכולים היו 'ללכת' בדרך התורה והמצווה." (חכם חיים דוד הלוי, "על גמישותה של ההלכה", שנה בשנה, תשמ"ט)

נולד וגדל בירושלים, בשכונת אוהל משה. הוריו, ויקטוריה ומשה, עלו מתורכיה לארץ ישראל בנעוריהם. בגיל תשע החל ללמוד בישיבת פורת יוסף, שם למד עד אמצע שנות ה-20 לחייו, אז הוסמך לרבנות ולדיינות.

במלחמת העצמאות שירת בגדוד "טוביה", גדוד של בחורי ישיבות. לאחר מכן שירת כמזכירו וכעוזרו האישי של חכם בן ציון מאיר חי עוזיאל, שהיה עבורו דמות מופת ושהושפע ממנו רבות. בשנת 1951 נבחר לרב העדה הספרדית בעיר ראשון לציון, ובשנת 1973 נבחר לרב הראשי של העיר תל אביב-יפו. בשנת 1964 הפך לחבר מועצת הרבנות הראשית, וכיהן בתפקיד עד יום מותו.

בשנת 1974 השלים את חיבורו "שלחן ערוך מקור חיים השלם", ושנה לאחר מכן הוציא לאור ליקוט הלכות מתוך ספר זה, ששמו "קיצור שולחן ערוך מקור חיים". ליקוט זה התקבל במערכת החינוך הממלכתית-דתית ומשמש ספר

מזוית אחרת

מדברי חכמים

שאינ העניות מן העברות ואין העשירות מן הזכויות

חכם יהודה בן מויאל

מדוע אדם אחד נעשה עני בעוד אדם אחר מתעשר? האם זו תוצאה של מעשי האדם? מזל? גורל? פרס על התנהגות דתית נאותה? השאלה הטרידה הוגים רבים עוד בתקופות הקדומות.

מקס וובר (1864-1920) היה כלכלן פוליטי, סוציולוג ופילוסוף גרמני, שבחן את החברה האירופית והציע הסבר משלו. במאמר שפרסם בשנת 1905 הצביע על הקשר בין התפיסה הקפיטליסטית ובין ההשקפה הנוצרית-פרוטסטנטית (בייחוד בגרסתה הקלוויניסטית). הוא הסביר שהנצרות הפרוטסטנטית-קלוויניסטית יצאה נגד התפיסה הקתולית ונגד התפיסה שעל פיה הכנסייה מתווכת בין האדם ובין האל. על פי השקפה זו, גורלו של אדם נגזר מראש והוא אינו יכול להשפיע עליו, אבל יש באפשרותו למצוא אישור לכך שהוא נבחר על ידי האל, אם יצליח בחיים. לפיכך על האדם להתאמץ ללא הרף כדי לשפר את הישגיו, וכך יוכיח לעצמו שהאל חפץ בו. וובר מכנה צורת חשיבה זו "האתיקה הפרוטסטנטית", התובעת מהאדם חיים של צבירת רכוש, של חיסכון ושל עבודה מאומצת, שמטרתם להעניק לו את התחושה שהוא רצוי בעיני האל. אדם עשיר הוא נבחר האל, כי הצלחתו נובעת בוודאי מברכת האל השורה עליו. באדם עני האל אינו חפץ, וזאת הסיבה למצבו העגום. וובר ראה בגישה זו שורש התפיסה הקפיטליסטית, שעל פיה הצלחה כלכלית היא ערך מרכזי ומובן מאליו.

לנוכח השקפה זו, נעיין בדברי חכם יהודה בן מויאל ונבחן כיווני חשיבה נוספים:

חכם יהודה בן מויאל
מרוקו
1828-1911

נולד ב-1828, בעיר תארוודנת שבמרוקו. כיהן כדיין וכמורה צדק בקהילות סאפי ומוגאדור ב-1910 עלה לארץ, ושהה בה כארבעה חודשים עד שנפטר. כ-100 שנה לאחר פטירתו, הוציאו לאור את כתביו בספר "שבט יהודה".

ובאמת זאת היא עיקר מצוות הצדקה ועליה מקבל הנותן השכר דווקא בזמן שנותן לעני בדברים ובפיוסים טובים, ואומר לו שאין אני נותן לך אלא (את) חלקך אשר מופקד בידי בתורת פיקדון. שאין

העניות מן העברות ואין העשירות מן הזכויות כי כמה עשירים רשעים וכמה עניים צדיקים [...] אין לו לעשיר שכר על עצם הצדקה כיון שהוא אינו אלא כמחזיר הפיקדון או הגזל אשר בידו. [...] וסיים "כי לא יחדל אביון מן הארץ", ולשון 'לא יחדל' מורה כי יש דבר ראוי למנוע עניות מן העני והיינו שהעני הוא צדיק ואפילו כך נולד במזל עני, שכן רצה השם יתברך בבריאת העולם שיהיו בעולם עניים ועשירים כדי שיתקיים שיתוף מדת הרחמים עם מידת הדין כמו ששיתפה הקדוש ברוך הוא בבריאת העולם וקיום השיתוף הוא מתקיים על ידי הצדקה שעושים אלו עם אלו [...]

שמה שנתן בידך השם יתברך העושר והברכה לא (היה) בתורת מתנה אלא בתורת אפוטרופוס, על דעת לפרנס (את) העניים.

[...]

דבשעה שמדבר דבריו עם העניים הוא אומר להם שבדין ובמשפט הוא צריך וחייב ליתן להם את שלהם את פיקדונם אשר הופקד אתו.

חכם יהודה בן מויאל, שבט יהודה, ירושלים, תשנ"ד (1994), עמ' קפה-קפח

◆ מדוע יוקר המזון? הוא פסיקס ופמיאס? פטאבות?

◆ מהו הפיקדון לנדל? פולטי אפוזי?

◆ איצב אלו? פולטי אפוזי?

◆ באיצב מוכן פול? הוא צדיק?

◆ איך הצדקה מלמדת את מידת הפיוץ מידת פרוחאם באלאם?

אפוטרופוס = אחראי למי שאינו מסוגל לדאוג לענייניו

◆ אל פי איצב דין ומלסט צדיק אפוזי? את הפיקדון?

שלא יעזוב עני שבא מעיר אחרת

חכם ברוך אסבאג

על פי הוגי דעות בני זמננו, אחת התופעות המאפיינות את העולם המודרני היא חוויית הניכור. אדם החווה ניכור מרגיש זר ומנותק משאר בני האדם בחברה שבה הוא חי, ואף מנוכר לעצמו. על פי הוגים אלו, חוויית הניכור התפתחה בעקבות תיעוש הכלכלה והמעבר מהמסגרת החמה של החברה הכפרית לחיים בעיר הגדולה. במציאות זו, האדם עלול להרגיש עצמו כ'בורג קטן' בתהליך העבודה בפס הייצור שבמפעל גדול. גם במקום שבו הוא גר הוא אינו מוכר לאיש ואינו מכיר איש. אם יחלה או ייפגע, מי יבחין בכך ויחלץ לעזרתו? אדם זה חי חיים של בדידות קיומית. חוויה זו יכולה להביא אנשים לכדי ייאוש, אלימות, שימוש בסמים ותופעות חברתיות קשות אחרות.

הצדקה (בכסף) והחסד (במעשה) בין אדם לרעהו עשויים לצמצם את חוויית הניכור ולשמש תרופה, חלקית לפחות, לחולי זה של החברה המודרנית.

ההלכה קובעת סדרי קדימויות במתן צדקה: (...) ועניי ביתו קודמין לעניי עירו ועניי עירו קודמין לעניי עיר אחרת. (שולחן ערוך, יורה דעה רנא, ג) נעיין בדברי חכם ברוך אסבאג על הנושא.

- 1 אלא מי אדעתבם סונך בחבם?
- 2 אלא פי תפיסה צאת מפרו מקור רבבדל בין עני אצטיר?
- 3 האם נאצר אלא רעני אפילאר עני? מה תפקידו של רעני ביזואל?
- 4 מפרו תפקיד רעטיר?
- 5 מפרו רבבדל המרות בין רתפיסה רצו ובין רתפיסה רתקווניטטית?
- 6 איצו חברה תבנה אלא בסיס תפיסה צו? מה יריב מקומן של רעני בחברה? מה אדעתבם יריב מקום רעני בבית רתנסת ומה יריב מקומן רתנסטיי רתקווניטטית?
- 7 האם רתמקור מלאים את רתפיסתו של חבם חייב רוד רלוי או מתנאד רב, אדעתבם? רתסבירו את רתלובתבם.

'גמילות חסדים' זה העושה עם חברו טובה, בין גדולה בין קטנה, ואפילו אם אחד דפק על דלת ביתו לשאול על איזה איש ועונה לו, או פרט לו מטבע, או בקש ממנו שישאיל לו איזה כלי. [...] ולפי רוב הטורח וההפסד במעשה

חכם ברוך אסבאג

מרוקו
שנת לידתו אינה ידועה, נפטר 1963

נולד במרוקש שמרוקו, שם רכש את השכלתו התורנית והוסמך לרבנות. לימים נודע כמקובל וכפוסק וכיהן כרב ראשי בעיר סאפי. דברי תורתו מובאים בספרי חכמי דורו, ובתוכם חכם יוסף משאש, חכם יוסף בן נאים וחכם דוד צבאח.

החסד כך יהיה גם שכרו יותר גדול, והקדוש ברוך הוא יודע לשער ולשקול בדיוק את השכר לפי רוב המעשה.

וביותר צריך לגמול חסד עם אנשים זרים המגיעים לעיר, יותר מאנשי העיר, כי אין הוא מכיר אף אחד ואין יודע לאן לילך ולאן לבוא. וכל שכן, שראוי לשים לב לגמול חסד עם העניים הסובבים מעיר לעיר וירחם עליהם כפי כוחו.

♦ טצצ יכאל מאלר
החסד לקרב בין אלים?

♦ מדוע יל אלים
לב יותר אונים
רסובבים בין רענים?

מזמרת הארץ

חיסול העוני - זו המשימה הלאומית האמיתית

סמי מיכאל

סמי מיכאל הוא סופר חברתי ישראלי, שהיה שותף למאבקים חברתיים רבים, ממאבקי ואדי סאליב ב־1959 ועד למחאה החברתית ב־2011. העוני, לדעתו, הוא האויב מספר אחת של מדינת ישראל. בספריו הוא מבקר את המדיניות המובילה לעוני, אך אינו חוסך ביקורת גם מידידי הסוציאליסטים. סמי מיכאל רואה בעוני אויב של החברה הדמוקרטית כולה, שאף עשוי להשמיד אותה, ולכן מציע לגייס עבור הטיפול בו את מרב המשאבים, כדי לנצח אותו.

הדברים הבאים לקוחים מריאיון עם הסופר:

♦ *כיצד מקול הנוכח את המלחמה "עני" צריך קודמים?*

ולא כאותם אנשים שלא מתייחסים אליהם, בטענה ש'ענייך ועניי עיר אחרת ענייך קודמים' ולכן לא עוזרים לעניים מעיר אחרת.

והם טועים כי פרוש: 'עניי עירך קודמים' - רק שלא יעזוב עניי עירו וישלח את הצדקה רק לעניים של עיר אחרת, שזה ברור שצריך לתת גם לעניי עירו.

אבל ודאי שלא יעזוב עני שבא מעיר אחרת והוא גולה ונידח ועזב את ביתו ריקם. ופשוט שצריך לעזור לו כל מה שאפשר ואדרבא על כאלו צריך הרבה רחמים.

חכם ברוך אסבאג, קרבן מנחה, קריית ספר: הוצאת נסים בן־ברוך, תשנ"ח, 1998 (הספר נכתב בשפה היהודית־ערבית של יהודי מרוקו ויצא בקובלניקה ב־1939. הציטוט מן המהדורה העברית, עמ' רנח ואילך)

- 1 מדוע הפצרה לעניי עיר אחרת במקומם היא ראשונה במחלבה?
- 2 מהי החשיבות בקדושה במניצות ניכור? אילו מצבים היא אמורה למנוע?
- 3 תלמיד, צולח חדל, פאיץ לכיתה או לבית הספר. מי בבית הספר מתאים לסייע לו? כיצד תוכלו לתמוך את אסייע?

סמי מיכאל
(סאלח מנשה)

בגדד, 1926

בגיל 15 הצטרף למחתרת הקומוניסטית העיראקית.

ב־1949 עלה ארצה, עבד כמודד מים וכתב ספרים ומאמרים לעיתונות העברית והערבית. ספריו תורגמו לשפות רבות וזכו בפרסים: פרס ראש הממשלה ליצירה (1982), פרס ברנר (תשס"ד) ועיטור ע"ש האנס כריסטיאן אנדרסן על ספרים לבני הנעורים (1992).

סמי מיכאל זכה בתואר דוקטור לשם כבוד של האוניברסיטה העברית, של אוניברסיטת חיפה ושל אוניברסיטת באר שבע. בשנת 2001 התמנה לנשיא האגודה לזכויות האזרח בישראל.

הסוציאליסטים של היום אינם הסוציאליסטים של אתמול, והסוציאליסטים בישראל אינם דומים לסוציאליסטים בחלקים אחרים בעולם - ההודים, היפנים והסינים ובודאי לא האלגיריים.

הסוציאליזם בישראל הוא פוליטי, לא חברתי [...] הוא זר לעולם העוני שממנו צומחים הסוציאליסטים השורשיים. מצדדיו תמיד

סברו שצריך למגר את העוני - ולפעמים הוא מדייר שינה אחרי ארוחת ערב במסעדת יוקרה - מפני שהוא מכוער ולא מפני שהוא לא צודק. בעיניהם העוני ובניו הוא דבר שאסור להתחכך בו, שצריך להתרחק ממנו. שוכחים שמאחורי העוני יש בני אדם. [...]

♦ *מדוע קלף אמר את העניין אך לא מתכאים לו? מקורו?*

נעלי ארץ ישראל

ויקי שירן

הניכור כתופעה חברתית מוביל לתופעה אישית: האדם המנוכר חברתית חווה בדידות קיומית שלא הייתה מוכרת בעבר, בחיים בקרב המשפחה המורחבת או החברה המוכרת בכפר. עוני, ניכור, זרות ובדידות הם תופעות קשות שעשויות להתקיים בעת ובעונה אחת. ויקי שירן מפליאה לחוש בכך ולספר על כך בשיר הבא.

ד"ר ויקי שירן
(ויקטורין בן-נתן)
מצרים - ישראל
1947-2014

נולדה באלכסנדריה שבמצרים. עלתה ארצה עם בני משפחתה ב-1951. בגיל 13 יצאה לעבוד לפרנסת משפחתה. עבודת הדוקטורט שלה באוניברסיטת ניו יורק עסקה במערכת הפוליטית בישראל.

ממובילות הפמיניזם המזרחי, במאית, תסריטאית, מרצה ומשוררת, פעילה בארגונים חברתיים ישראליים למען דיאלוג ישראלי-פלסטיני.

בגיל 57 נפטרה ממחלה.

הִדְתִּי שְׂרִינָה הַתְּגוּרָה בְּמִרְתֵּךְ בְּכֶרֶם
 לֹא מְבַקֶּשֶׁת חֲסָדִים מְאִישׁ, בְּעֵלָה מוֹרִים הַצּוֹלֵעַ
 שֶׁתִּכְתֵּב לְאַחֲנִיָּת מִמִּלְנֹ, אוֹלִי
 הֲלֹא זֹ בַת אַחוּתָה פּוֹפּוֹ
 בְּמִשְׁךָ שְׂבוּעַ שְׂרִינָה לֹא דְבָרָה עַד שֶׁהֶצְחִיק אוֹתָהּ, אוֹמֵר
 קוֹרֵי עֶכְבִּישׁ יִצְמָחוּ בְּפִיךָ. הָאֵמֶת שֶׁנִּבְהָלָה.
 אַחַת לְשָׁבוּעַ עוֹנֶדֶת שְׂרִינָה אֶת מַחְרָזֵת הַפְּנִינִים
 נוֹסְעֵת לְבִקֵּר אֶת אַחוּתָה וִיטוֹרֶיָה
 מְבִיאָה פְּטְרוֹזִילִיָה טְרִיָה, שֶׁלֹּא יִגִּדוּ שֶׁבָּאָה בְּיָדֶים רִיקוֹת
 יוֹשֶׁבֶת בְּדִיוֹק שְׁעָה, שֶׁלֹּא תִהְיֶה לְטָרַח
 לֹא פוֹתַחַת פֶּה, אֵין לָהּ מָה לְסַפֵּר, רַק בִּיציָאָה אוֹמֶרֶת
 בְּשָׁבוּעַ הַבֹּא אֲנִי מְחַפֶּה לְכֶם אֶצְלִי, תְּבוֹאוּ לְבִקֵּר וְאִמִּי, נְבוֹא, נְבוֹא,
 וְלֹא בָּאָה.

כְּשִׁמוֹרִים הַצּוֹלֵעַ חָלָה לֹא הִגִּיעָה אֲלֵינוּ שְׁמוֹנָה שְׁבוּעוֹת וְאִמִּי אֶמְרָה, מְחַר אֲנִי
 הוֹלֶכֶת לְפָרְמֶל גֶּלֶף לְרֹאוֹת אוֹתָהּ.
 בְּרָחוֹב הַקְּצָבִים צְרִיף לְקַפֵּץ מֵעַל שְׁלוֹלִיּוֹת מִים וְדָם
 בְּתוֹכָן שְׁטִים גְּרוֹנוֹת תְּלוּשִׁים וּבְצִדְדֵי הַיְּבֵשִׁים
 הַמּוֹן נוֹצוֹת מְתַעוֹפְפוֹת מְעַצְמוֹ, לַעֲבֹר אֶת רְחוֹב הַקֶּפֶה
 הַמְצֻטְלָב עִם רְחוֹב הַעֲדָשִׁים וְשִׁקְיוֹ הַגְּדוּשִׁים מִיַּנִּי קִטְנִיּוֹת
 לַעֲמֹד עַל יַד מוֹכֵר הַפּוּל וְלְסַפֵּר שְׁלֵשָׁה בְּתִים יְמִינָה עַד פְּתַח בֵּיתוֹ שֶׁל
 חֶכֶם עֲזָרָא. כָּכָה הִגְעָנוּ.

◆ מדוע אנשים
מניחקים מיליוני?

◆ כצד סוף הילון
בדמיון?

◆ כצד נוצות זיבות
כצדית?

הפתרון הוא גם בטחוני, הוא נוגע בעצם קיומה של מדינת ישראל. בסופו של דבר הוא יקבע איזה סוג משטר ישורר פה: דמוקרטיה או לא דמוקרטיה. הפתרון הוא מיגור העוני במדינת ישראל. העוני פירושו בתי סוהר, צבא רקוב וסוחרי סמים. העוני מביא לירידת המורל של האומה. העוני פירושו, התפוררות ישראל כמדינה וכחברה אנושית. [...] בעיני זו משימה הקודמת אפילו לעידוד עליה. [...]

קיימות שתי תפיסות: תפיסה של השקעה למעלה בתשתית ותפיסה של חלוקה ישירה. הייתי משקיע בילדים החל מהגן הן בחינוך הן בתזונה והן בלבוש. הייתי אפילו מכריז על משטר חרום של חמש עשרה שנה, למען הקצאת משאבים לחיסול העוני. קיימת שאיפה בעוני, מחפש את הדיקטטור. חומייני היטיב עם העניים. הוא קיבל על עצמו את הטיפול בעניים כמשימה מספר אחת [...]

אנחנו צריכים לשבור את המעגל [...] עצם הקיום של העוני מהווה סכנה על כל מה שהישגנו, על הרווחה שלנו, על הדמוקרטיה שלנו, אין לך מושג עד כמה תרבות העוני היא יצירתית, חזקה ומדבקת: הסמים, השקר, [...] - כל אלה נוצרו בתרבות העוני. [...] האופציה היהודית מציעה טיפול בעוני על ידי הערבות ההדדית הפנימית של הקהילה. זה בעצם הפתרון היהודי במשך דורות וצריך לאמץ אותו, שכחנו אותו.

סמי מיכאל, גבולות הרוח: שיחות עם רוביק רוזנטל, תל אביב, תשמ"ד, עמ' 148-154

1. אן סי סמי מיכאל, מדוע הילון הוא אויב מספר אחת של החברה?
2. מהו הכסבר שלו לכך שהסוציאליסטים בישראל אינם נחלצים למחאה הילון?
3. מהו סדר הדימויים שבוא מציין? מה דוֹתָבִּי אן הַלְקֶמֶט?
4. במה ככותב ממליך את הפואמה של רוביק רוזנטל, תל אביב, תשמ"ד, עמ' 148-154?

למשותף לזירה ולשפטי | טע צדק וצדקה

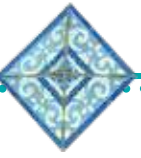
משימות

בפנים ובחוץ

על עוני וניכור

השיר נעלי ארץ ישראל מאפשר התבוננות משתי עמדות פנימית וחיצונית שיש בכל אחת מהן הבנה שונה של תופעת הניכור.

- < האם ויקי ליון מתבוננת בחברה הישראלית מתכב או מחוזב? אר?
- < האם היא מתבוננת באמצעות לאותה היא מתארת באהב או באהב לייק?
- ואולי בלי לזרוק אף ניכור ואף לייכות? נמקו את דבריכם.
- < האם הניכור החברתי בהכרח יוצר כאב? נמקו את תשובתכם.
- < כצד בא אודי ביטוי הכאב האישי והחברתי בליר?
- < האם אתם מכירים אדם לחווה תמולת ניכור פנובלית מכאב ומכאס? ספרו עליו.

שרינה ישבה על פסא עץ וצדודית פניה מורמת כלפי התקרה
 כשנכנסנו השפילה מבט אל נעלינו
 לא ידעתי שזה אתם, מורים גוסס. יותר לא אמרה.

כעבר חמש שנים
 משהגיע תורה לגסס על המטה חזרתי לבקרה
 הבאתי עוגיות וארו מסגן
 מאורר ישן ופרחים
 שרינה שכבה חזרת נועצת מבט מזגג
 אל החלון המסדג בקיר מרתפה.
 התישבתי ליד השלחן העגל
 והתבוננתי כמוה אל נעלי העוברים ברחוב.
 עד שהחשיך.

זה מה שאני ומורים עשינו כל הימים
 אמרה שרינה בקול סדוק
 והשתתקה. יותר לא שמעתי את קולה.

דוד מורים מת ממחלת מעים
 דודה שרינה מרימטיזם ברגלים
 נופי ארץ ישראל היו עבורם נעלים
 כשמדברים אתי על שירה
 אני מביאה תמיד את דודתי שרינה
 בתור דגמה
 ומקללת בשקט.

ויקי שירן, שוברת קיר, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2005

- 1 האילו מקומות בליר ניתן לזהות את הניכור?
- 2 באיזה אופן בליר מחבר בין קליי האדם להפיץ אריר ובין רצוני ופניכור?
- 3 מה יכול אמנוץ את תמולת הניכור אל צולאים חדלים המתמודדים עם קליי קליטה וצם קליים כאכזיים?

פעילות סיכום

מצע חברתי כלכלי

נסחו מבוא למצע כלכלי עבור מדינה יהודית אידאלית. כתבו מהם העקרונות שעליהם אתם מתבססים, והביאו לפחות ארבעה ציטוטים מתוך המקורות שבפרק. התייחסו לתפקידי המדינה ומוסדותיה ולתפקידי האדם הפרטי.

התייחסו לנושאים הבאים:

- < יחס המדינה לפערים חברתיים
- < יחס המדינה לאוצרות הטבע
- < יחס המדינה לעניים ולחלשים בחברה

- < מהיכן יילקח הכסף עבור פעילות המדינה, וכיצד (מיסוי לווה או דיסטריביוט)?
- < מהן חובות האזרח בתחום הכלכלי במדינה זו?

מקורות

- 4..... חכם משה מאימראן **מדרשו של משה**, עמ' קפ"ו, אהבת שלום, ירושלים תשע"א (2011)
- 7..... **קול סיני**, כרך ה, תשכ"ו 1966, עמ' 251-254 וגם: חכם חיים דוד הלוי, **שו"ת עשה לך רב**, כרך ג, שאלה נו
- 13..... דברים ה, יא-יד
- 17..... חכם יהודה בן מויאל, **שבת יהודה**, ירושלים, תשנ"ד (1994), עמ' קפה-קפח
- 19..... חכם ברוך אסבאג, **קרוב מנחה**, קריית ספר: הוצאת נסים בן-ברוך, תשנ"ח, 1998 (הספר נכתב בשפה היהודית-ערבית של יהודי מרוקו ויצא בקזבלנקה ב-1939. הציטוט מן המהדורה העברית, עמ' רנח ואילך)
- 21..... סמי מיכאל, **גבולות הרוח: שיחות עם רוביק רוזנטל**, תל אביב, תשמ"ד, עמ' 148-154
- 23..... ויקי שירן, **שוברת קיר**, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2005

רשימת תמונות ובעלי זכויות

© כל הזכויות על התמונות בפרק 'לעשות צדקה ומשפט - על הצדקה' שמורות לבעליהן.

אוסף התצלומים הלאומי, לשכת העיתונות הממשלתית, מחלקת צילומים

- צילום: משה מילנר..... 1, 2, 4, 11, 13, 14, 20, 25
- צילום: מארק ניימן..... 2, 9
- צילום: יעקב סער..... 6, 9
- צילום: זיו קורן..... 9
- צילום: האנס פין..... 11, 26
- צילום: זולטן קלוגר..... 12, 16, 25
- צילום: נתי הרניק..... 14
- צילום: עמוס בן גרשום..... 16, 18
- צילום: אלון דוד..... 20

Unsplash

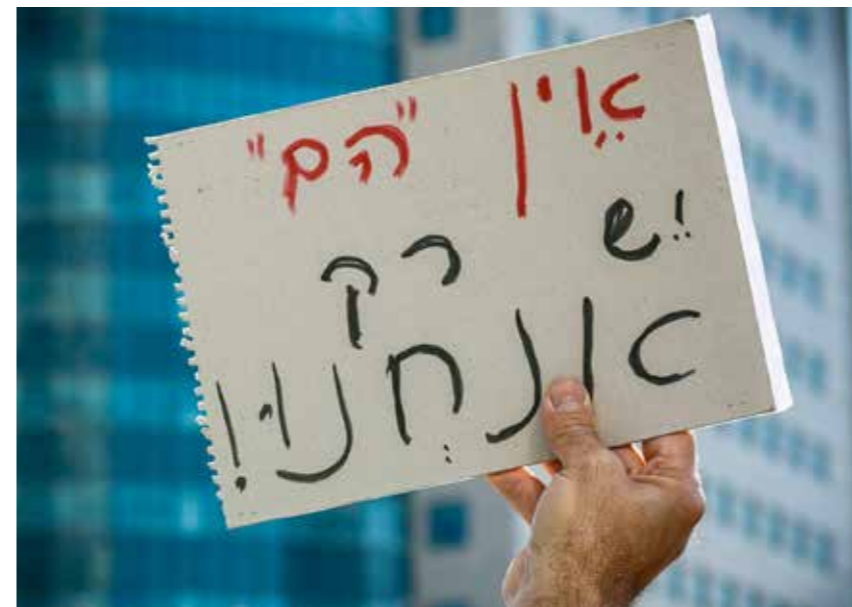
- צילום: Dmitry-shamis..... 1

פיקיוקי

- צילום: לירון לחייאני..... 4
- צילום: דוד אבישי טייכר..... 6, 12
- צילום: הרווי ספיר..... 26
- עדי נס סדרת דמויות מהתנ"ך..... 5
- החכם היומי..... 4, 14, 19
- איחוד הקהילות ובתי הכנסת במרוקו..... 17

ויקיפדיה

- צילום: זיו קורן..... 5
- צלם קובי קלמנוביץ - אתר פרס א.מ.ת מתוך ויקיפדיה באנגלית..... 21
- צלם לא ידוע..... 23

הנפלאיבנין פאם קולאד'

על מגדר

מבוא

בצאתם מרחם אימם בנים ובנות הם שווים, אך כבר בלידתם הם מולבשים בבגדים שונים, מציעים להם משחקים אחרים, פונים אליהם בצורות שונות ובשלב זה או אחר הם יזהו את עצמם עם הזהות המוצעת להם על ידי סביבתם. מהי הסיבה לכך? האם ההבדל בין אדם ממין זכר לאדם ממין נקבה נובע מאופי אחר, מהות שונה, מטען אחר של כישורים ושל יכולות, או שמא כל ההבדל נובע מהבניה חברתית של ציפיות והנחיות המופנות כלפי גברים ונשים?

יש הטוענים שקיימות "מהות נשית" ו"מהות גברית", כלומר התפקידים המסורתיים מבטאים את המקום המתאים והראוי לכל מין: הביולוגיה, הקובעת שנשים ילדו ילדים, קובעת גם את ייעודן, לגדל את ילדיהן ולדאוג לביתן, בעוד הגברים נועדו מטבעם לפעול בעולם הגדול, לפרנס, להילחם ולשלוט. מנגד, יש הרואים בזהות מגדרית - זהות המתפתחת מתוך הבניה חברתית; "אישה לא נולדת אישה, אלא נעשית כזו" כפי שאמרה סימון דה בובואר, כלומר מתחנכת להיות בעלת מאפיינים נשיים; וכך גם הגבר - מקבל מסרים חברתיים באשר לתפקוד הראוי ומעצב את העדפותיו ואת זהותו המגדרית מינקות על פי הסביבה החברתית שבה הוא גדל.

לאורך ההיסטוריה היו לגברים ולנשים תפקידים ברורים ומקומות מוגדרים בחברה. ילדים וילדות חונכו מגיל צעיר למלא את ייעודם בחברת המבוגרים. התרבויות והדתות הוסיפו מימד אידיאולוגי למציאות חברתית זו.

מיקומן של הנשים במרחב הביתי השפיע על האופן שבו גדלו: לנשים לא הייתה סיבה ללמוד ולא היה צורך בהשכלה (ובכלל זה בידיעת קרוא וכתוב!), ומאחר שהיו בורות בענייני העולם שמחוץ לביתן, גם נפסלו לעדות ולכל תפקיד ציבורי אחר, דתי או חברתי.

המהפכה הצרפתית הביאה לעולם שיח על שוויון, חירות ואפשרויות תעסוקה מגוונות, כך עלתה שאלת ההבדל בין נשים לגברים וייעודו של כל מין בחברה המודרנית. השינויים בעולם לא פסחו על החברה היהודית. בארצות המזרח היה לבתי הספר של "כל ישראל חברים" תפקיד מרכזי בשינוי מעמד האישה. מסוף המאה ה-19 החלו להיפתח בערים רבות בתי ספר לבנות לצד בתי הספר לבנים, והנערות זכו בפעם הראשונה בלימודים פורמליים, ובכלל זה קרוא וכתוב, ידע בסיסי ביהדות, השכלה כללית וחינוך מקצועי. כל אלו תרמו להעלאת גיל הנישואים, לריבוי הזדמנויות פרנסה ולעצמאות אישית.

בפרק זה ניחשף לדעתם של חכמים ושל הוגים בענייני מגדר, ונבחן דעות אלה לאור התהליכים החברתיים המתרחשים בחברה המודרנית.

כיצד מקבלת חברה החלטות ביחס למעמדן החברתי של נשים ולתפקידן? כיצד יש להשמיע קול נשי ייחודי, ואיזה מעמד חברתי יש לתת לו?

4	פתיח זְכָר וּנְקֵבָה בְּרָא אֹתָם - מדרש תמונה
6	לב העניין המקור המרכזי: נאום בבית המדרש לרבנים, הגברת פרחא ששון
10	מרחיבים עניין: גישות בדרך לשוויון מגדרי
12	מזוית אחרת מדברי חכמים: מה ראוי ללבוש ומי מחליט על כך?, חכם יוסף משאש
14	השתתפות נשים בבחירות למוסדות הציבור, חכם בן ציון מאיר חי עוזיאל
19	הבת היא מתנת בורא העולמים, חכם יוסף חיים
21	מזמרת הארץ: תרבויות שונות והיחס שלהן למעמד האישה, פרופ' אליענה אמדו לויולנסי
25	שרקיה, אסתר שקלים
26	משימות בפנים ובחוץ: פמיניזם ממערב ומזרח
27	פעילות סיכום: ראיון עיתונאי

פתיח

זְכָר וּנְקִיבָה בְּרָא אֱתֶם

אמר רבי ירמיה בן אלעזר: בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון אנדרוגינוס בראו, שכתוב "זְכָר וּנְקִיבָה בְּרָאֶם" (בראשית ה, ב).

אמר רבי שמואל בר נחמן:

בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון דיו פרצופים בראו, ונסרו ועשאו גביים, גב לכאן וגב לכאן.

בראשית רבה, פרשה ח

- קיימות תפיסות שונות לגבי יחסי הכוח בין המינים רווחות בעולם:
1. יש הבדל בין המגדרים ולכל אחד תפקיד מוגדר בעולם.
 2. אין הבדל בין המגדרים, פרט להבדלים הביולוגיים שבין גבר לאישה.
 3. יש יסודות שנחשבים ל"נשיים" ויש יסודות שנחשבים ל"גבריים" והם יכולים להתקיים גם אצל גברים וגם אצל נשים.

1. צא איצו תפיסה מבין שלושת התפיסות על יחסי הכוח בין המינים, אתם מצדדיים?
2. איזו מאפיינים מבין שלושת התפיסות אתם מצדדים באיזו בתמונה?
3. צרו יצירה חדשה המאזנת בין המדול לצדור אל מארק שאגאל.

מארק שאגאל

בלרוסיה - צרפת
1887 - 1985

הצייר היהודי הגדול בכל הזמנים, הרבה לצייר ציורים הקשורים ליהדות ולתנ"ך. אומנותו מושפעת מהקוביזם. יצירותיו המוכרות ביותר בארץ הן חלונות שאגאל בכנסת ובהדסה.

מחווה לאפולינר, מארק שאגאל

לב העניין

המקור המרכזי

נאום בבית המדרש לרבנים

הגברת פרחת ששון

הגברת פרחת ששון הייתה אשת עסקים יהודייה ממוצא בגדדי, שנולדה בבומביי למשפחה עשירה. בשנת 1924 זכתה להיות האישה הראשונה בתפקיד יושב הראש של הכנס השנתי של בית המדרש לרבנים בלונדון (כיום London School of Jewish Studies), ונשאה את נאום הפתיחה. בנאום, משולב בדברי תורה ותלמוד, ציינה שהיא אסירת תודה על ההזדמנות המיוחדת שניתנה לה, לנאום בפני הקהל המכובד, אך גם עסקה במעמד האישה ביהדות.

מהמופלגת והמושלמת הרבנית פרחת ששון הגרה בעיר לונדון, אשר דרשה ביום א' בתשעה ימים לירח ניסן שנת תרפ"ד (1924) בבית המדרש לדרשנים ומטיפים בתור היושבת ראש לאספה השנתית.

ראשית דבר, אני נותנת תודה רבה לועד הבית מדרש לדרשנים, בעד הכבוד הגדול אשר בחרו בי להיות היושבת ראש באספה השנתית. שמעתי, כי מיום שנתיסד הבית הזה, עוד לא נשמע, כי כבדו אשה להיות היושבת ראש בבית מדרש זה, ואולי מפני שנאמר "וְאִשָּׁה בְּכָל אֶלֶה לֹא מְצָאָתִי" (קהלת ז, כה), ואולי מפני שאתם מברכים בכל יום "שְׁלֹא עָשְׂנִי אִשָּׁה" אם כן, קשה לי מדוע כיבדתם אותי להיות יושבת ראש.

[...] והנה לדעתכם האנשים הם היסוד ועיקר המין האנושי והנשים הן רק בשיירי מצווה, שיריים ולא העיקר, וכשם שהקטורת של שיירים היתה כשרה אחת לשישים או שבעים שנה כן אמרתם: הבית מדרש הזה נתייסד זה שבעים שנה, וכל הימים היו היושבים ראשים אנשים וזהו העיקרים, לכן אחת לשבעים שנה הגיע הזמן לכבד אשה מהמין שהם נחשבים רק כשיירים ולא מהעיקריים.

ברכת 'שלא עשני אשה' מופיעה בתפילת שחרית.

◆ מִיָּה בְּתַסִּיבַהּ פְּחוּלָאָתָא בְּאֵן מִיָּה פִּיּוּס לֵאלֹהֵי בְּרִית לֵאלֹהֵי כְּלִיבָה?

אף שאין בליבי עליכם על הכבוד אשר כבדתם אותי ואדרבה אני ששה ושמחה, כי אחת לשבעים שנה כבדתם גם אשה בכל זאת הנני להעיד אתכם, כי הוא סימן לא טוב.

ואיתא [בספר] שופטים "וְדַבְּרָה אִשָּׁה נְבִיאָה אֲשֶׁת לְפִידוֹת הִיא שִׁפְטָה אֶת יִשְׂרָאֵל" וגו' (שופטים ד, א) [...] הרי לנו מפורש כי גם דבורה אמרה כי נשים הם רק כשיירים ולא כעיקר, ולכן אני אומרת, הבית הזה אשר בו מתחנכים חכמים ודרשנים הוא הבאר אשר התלמידים שותים בצמא דברי תורה וחוכמה ומכאן מתפרדים והולכים להיות רועי צאן קדושים בכל מדינות [...] ואיך בחרתם אותי להיות היושבת ראש, בודאי לא מצאתם ראוי לכך בין העיקרים הם האנשים.

והנה דבורה אמרה בשירתה "שָׁמְעוּ מְלָכִים, הֶאֱזִינוּ רֹזְנִים, אֲנֹכִי לֵה" גם הנני אומרת לכם: מלכים, [...] מורים ותלמידים, הנני לגלות לכם, כי לא תעיתם לגמרי עמדי, אנכי לה', הנני אוהבת התורה בכל נפשי והנני מייגעת בה וגם בני אני מדריכה בדרך התורה.

[...]

בספר שופטים מסופר על דבורה הנביאה ששפטה, כלומר הנהיגה, את ישראל. כשיצאו למלחמה לגלגה על המצביא ברק שנוקק לעזרת אישה כדי להביא את הניצחון.

◆ מִיָּה בְּתַסִּיבַהּ לֵאלֹהֵי כְּלִיבָה? רֹאֵה לְצִיּוֹן דְּוִיָּה לְדַבְּרוּהּ בְּכִיבָה?

- 1 קראו את דולתה אל פאגור ללון בלתי דוכס:
א. בהתייחסות איונית אמזיאות;
ב. כדולת אל אילת המקבלת את הסדר הקיים.
מה פלקסתר אל פרוח אפי התפיסה פאגורית אל פוברה הסובבת אותה
אל פי כל אחת מפקריאות?
- 2 היכן הייתם מלמלאים בגילתה אל פרוח ללון אמאדר פיוס?
- 3 הלא 'פִּנְקֵה', לפסכ בימיו אכינוי אנאי, היב בלבו לם נפול ומקובל למלאו:
למחה. מדוע אדעתכ פלטתה פיוס כלסיו?

◆ כפי ומאק נלחו
בלמן אל ידי פניא
בלתמונו אתפקדס.
מה חליבות אל מי
למולח למן אל ראל
פאנפיא?

◆ מה פאסר פאנפיא
לרזב ארפכור
פרוח ללון אדולתים
ופחאמיק ליולתים
בקפא?

[בגמרא למדנו כי] הנשים נותנות שמן בראש התלמידים, מצינו שנשים כיבדו את התלמידים במשחא (=שמן), כן הנני בכל נפשי למשוח אתכם, פירוש: להשתדל בעדכם בכדי שתזכו להיות ראשים על ישראל ולקיים "וְשֶׁמֶן עַל רֵאשֶׁה אֶל יִזְקֶר" (קהלת ט, ח). פירוש: שתהיו מלומדים בכל מקצועות התורה שלא תחסר לכם ידיעה מהתורה. [...]

ואיתא בגמרא (יומא עב) שלשה זרים הם: של מזבח [כהונה] ושל ארון [הקודש] ושל שלחן [מלוכה]. של מזבח - זכה אהרון ונטלו, של שולחן - זכה דוד ונטלו, ושל ארון [עדין מונח, כל הרוצה ליקח יבוא ויקח. [...]

הנני מברכת אתכם שתזכו לקחת כל הזר של תורה ושלא תהיה התורה זרה לכם. [...]

[...] "אם הרב דומה למלאך ה' צבאות שמע תורה מפיו" ולכן חוששני לאמר לפניכם הלכה ורק אזכיר מאמר המדבר אודות הלכות ולא הלכות ממש. וזהו [...] "כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא שנאמר "הֲלִיכוֹת עוֹלָם לוֹ" אל תקרי 'הליכות' אלא 'הלכות'". הנה אתם תלמידי הבית הזה לעת עתה אתם לומדים הלכות, כאשר תצאו בעולם הגדול אז תהא מוטל עליכם הליכות עולם, הנהגת עולם.

הרב יואל ליב הרצוג, אמרי יואל - ויקרא, לונדון תרפ"ד, עמ' 204-206

הגברת פרוח ששון (בעברית פירוש השם שמחה)

בומביי - לונדון, 1859-1936

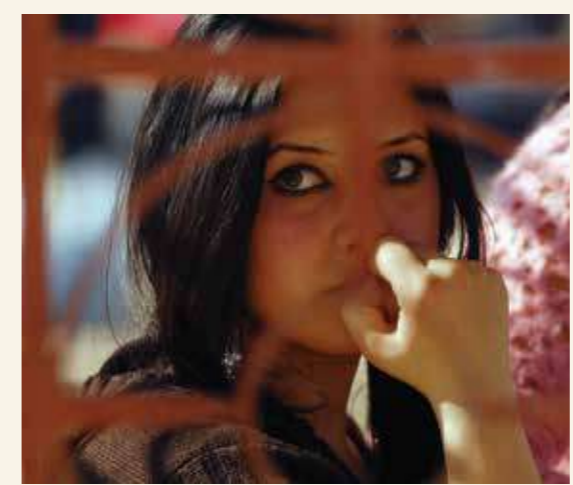
נולדה בבומביי למשפחה שמוצאה מבגדד. בילדותה למדה לימודים יהודיים, ובכלל זה לימודי גמרא מחכם שמעון אגסי בבומביי. היא נודעה כאשת עסקים, כפילנתרופית, מלומדת ופעילה ציונית. בין השאר התכתבה פרוח עם חכם יוסף חיים היבן איש חי, חכם יצחק נסים וחכם יעקב שאול אלישר, שהתייחסו אליה בכבוד רב. היבן איש חי אף חיבר לכבודה מעין שיר-חידה שפתרנוהו הוא שמה. פרוח. כמה משאלותיה לחכם נסים התפרסמו בספרי השו"ת שלו.

פרוח התכתבה גם עם מלומדים כגון דוד ילין, אשר הקדיש לה את אחד ממאמריו, ופרופ' אברהם שלום יהודה, שאף חיבר לכבודה שיר.

הגב' ששון תרמה למטרות ציוניות בארץ ישראל, ובשנת 1925 הגיעה לביקור בירושלים. כמו כן, סייעה בקליטת פליטים יהודים שהגיעו לאנגליה ממזרח אירופה, ונהגה להעניק ערבויות שאפשרו את הישארותם במדינה.

פרוח ששון נפטרה בשנת 1936 בלונדון. כעשור לאחר פטירתה הובאה למנוחות בירושלים ונקברה לצד בנה בהר הזיתים.

הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג הספיד אותה לאחר לכתה והכתיר אותה כ"באר חיה של תורה, יראת שמים, תבונה, טוב לב ונדיבות [...] מהבאר הנפלאה שלה ישראל יכולה לשאוב שפע עידוד והשראה אצילית".

מרחיבים עניין

גישות בדרך לשוויון מגדרי

ויקי שירן מסכמת שלוש גישות מרכזיות בהתפתחות התנועות המקדמות שוויון מגדרי. כל אחת מהגישות מתמקדת באתגרים אחרים בתהליך ומציעה פתרונות שונים.

ד"ר ויקי שירן
(ויקטורין בן-נתן)

מצרים - ישראל
2014-1947

נולדה באלכסנדריה שבמצרים. עלתה ארצה עם בני משפחה ב-1951. בגיל 13 יצאה לעבוד לפרנסת משפחה. עבודת הדוקטורט שלה באוניברסיטת ניו יורק עסקה במערכת הפוליטית בישראל.

ממובילות הפמיניזם המזרחי ובמאית, תסריטאית, מרצה ומשוררת, פעילה בארגונים חברתיים ישראליים למען דיאלוג ישראלי-פלסטיני.

בגיל 57 נפטרה ממחלה.

הגדרה: השקפת עולם התובעת שוויון זכויות לנשים, וקידום מעמדם הכלכלי, המשפטי, הפוליטי והתרבותי בחברה.

בין מטרותיהן העיקריות של התנועות הפמיניסטיות:

א. שינוי תודעתי: מאבק בדעות קדומות בדבר נבדלותן ה"טבעית" של נשים בכל הנוגע לכשירותן למלא תפקידים שונים, וחשיפת המבנה של מוסדות חברתיים ותרבותיים שמכפיפים נשים לגברים.

ב. שינוי חברתי: מאבק לשינוי חוקי-מבני-תרבותי שמטרתו לאפשר לנשים לחיות חיים מלאים מבלי לסבול מאפליה.

מקובל להצביע על כמה גישות פמיניסטיות עיקריות בתקופות השונות במסגרת תנועה הפמיניסטית:

הפמיניזם הליברלי, המכונה גם "הגל הראשון" של הפמיניזם, החל לפעול באמצע המאה ה-18, ועסק בעיקר בשוויון זכויות בסיסי: הזכות להשכלה, הזכות לבחור ולהיבחר, הזכות לקבל מעמד משפטי עצמאי, הזכות להתפרנס ולהחזיק בקניין אישי ועוד.

הפמיניזם התרבותי והרדיקלי, "הגל השני" של הפמיניזם, החל לפעול בשנות ה-60 של המאה ה-20, ובמסגרתו החלו לעלות דרישות לשוויון מלא מתוך הנחה שהוא מותנה בשינוי תרבותי עמוק, לכן יש צורך לבחון את חלוקת הכוח בין גברים ונשים

בכל תחומי החיים. בין השאר, יש לשנות תפיסות מגדריות הנוטעות בחברה חזק כל כך עד שהן נראות טבעיות. דוגמה לכך היא התפיסה שעל פיה לאור ההבדלים הביולוגיים בין המינים מתחייבת גם חלוקת אחריות "טבעית" בין האישה לגבר בכל הנוגע לגידול הילדים.

הפמיניזם הרב-תרבותי, "הגל השלישי", החל לפעול בשנות ה-70 של המאה ה-20, ושלל את ההתייחסות לנשים כאל קבוצה אחידה. תנועה זו דרשה לבחון את מצבן של נשים גם לאור מעמדם החברתי-כלכלי, השיוך האתני ועוד. בהתאם לכך עלתה דרישה לשחרור אישי וקבוצתי של נשים הסובלות מאפליה כפולה בשל היותן מזרחיות, פלסטיניות, חדי-הוריות, דתיות, לסביות וכיו"ב.

בישראל, אחד הביטויים של הפמיניזם הרב-תרבותי הוא הפמיניזם המזרחי מראשית שנות ה-90 החלו הפמיניסטיות המזרחיות מגבשות את זהותן ומנסחות את רעיונותיהן כפמיניסטיות וכמזרחיות. הן קושרות בין המגדר (אישה), העדה (מזרחית), והמעמד (הנמוך/הסטיגמטי/מופחת הערך) שלהן בחברה הישראלית, ובין הפלייתן הכלכלית-החברתית, דיכויין התרבותי ושוליותן הפוליטית. הן מפענחות את שלל הסראוטיפים המודבקים להן ('פריחה'/'מסעודה'/'לימור') כמנגנון פיקוח בלתי פורמלי רב עוצמה הממזב אותן כמעמד תרבותי של נשים פשוטות, לא חכמות והמוניות. מול מצוקות הדיכוי המגדרי-המעמדי-העדתי מבקש הפמיניזם המזרחי להעצים את כלל הנשים המזרחיות באמצעות חשיפת מנגנוני הדיכוי ושבירתם.

ויקי שירן, "סדר היום הפמיניסטי המזרחי", אשה במזרח, אשה ממזרח - ספורה של היהודייה בת המזרח, עורכים: טובה כהן, שאול רגב, רמת גן: הוצאת אוניברסיטת בר אילן, עמ' 319-320

1. האם פמיניזם הוא תפיסה פאוסופית או מאבק חברתי? הסבירו את מציבתם
2. איזו מן האילות הפמיניסטיות אלפניכם מקובלת אליכם יותר מהשאר? מדוע?
3. האם ניתן לדעתם לייק את תפיסתם של פרוח ללון אחר האילות או למא היא נוקטת גישה מאלה? נחקו את מציבתם. שימו לב: 15 אינה גישה פיסטורית אלא גישה פלקסית צולק.

מזוית אחרת

מדברי חכמים

מה ראוי ללבוש ומי מחליט על כך?

חכם יוסף משאש

בחברה האנושית קיימים מנגנוני היררכיה ושליטה שונים, גלויים וסמויים. הכתבת אופן הלבוש ו"גדרי צניעות" היא דרך לעצב את מקומן של נשים בחברה. מי מחליט כיצד נשים יתלבשו: האם האישה עצמה, הגברים במשפחתה, פוסקי ההלכה או "צו האופנה"? בעת החדשה, כשהלבוש המסורתי נזנח, הלבוש הופך לנושא מהותי בשאלת מעמד האישה בחברה, המדגים כיצד פועלים מנגנונים של שליטה או עצמאות, וכיצד נקבע מקומן של נשים במרחב הציבורי.

נעיון בתשובה ההלכתית שלפנינו, העוסקת בכיסוי ראש לאישה, ונבחן את התפיסות השונות לגבי מקומן וחירותן של נשים.

חכם יוסף משאש

מרוקו - ישראל
1892-1974

דיין, פוסק, משורר ואיש ציבור. כיהן כרב העיר תלמסאן שבאלג'יריה במשך 17 שנה וכדיין בקהילת מקנס. בשנת 1964 עלה לישראל, וכיהן כרב הספרדי הראשי של העיר חיפה.

כתב ספרים רבים שבהם פרסם את תשובותיו לשאלות הלכתיות, דרשות ומכתבים.

"דע בני, כי אסור גלוי הראש לנשואות היה חמור אצלנו פה מחננו זה קדוש, וכן בכל ערי המערב [מרוקו] טרם בוא הצרפתים, ואך אחרי בואם במעט זמן, פרצו בנות ישראל גדר בזה, וקמה שערוריה גדולה בעיר מהרבנים והחכמים ונבוני עם יראי אלהים, ואך מעט מעט קם [הפך] השאון לדממה, ויחדלו הקולות, כי לא הועילה שום תוכחת, לא בנחת ולא באש מתלקחת, כי אין חזק כאישה אמרו הקדמונים, ועתה כל הנשים יוצאות בריש גלי פרועי שער, זולת הזקנות הן שמכסין את ראשן, ולא כולה רק מניחין חלק גלוי מצד פנים.

ואני בלכתי בס"ד [בעזרת ה'] לשרת בקדש בעיר תהילה תלמסאן [באלג'יריה] זה כשלושים שנה, ראיתי הדבר פשוט [רגיל] שם ובכל המחוז אצל הנשים, גם הזקנות,

שכלם פרועי ראש, עם כמה מיני תגלחות [תספורות] משונות, כאשר נמשך הדבר גם פה בערי המערב [במרוקו] [...]

וא"כ עתה שכל בנות ישראל הסכימה דעתן שאין להן בכסוי הראש שום צניעות וכל שכן שאין להן בגלוי הראש שום נוול, ואדרבא גלוי שערן הוא הודן ויופיין ותפארתן, ובגלוי שערה מתגאה האישה לפני בעלה ובעלה, א"כ נעקר האסור מעקרו, ונעשה היתר."

חכם יוסף משאש, אוצר המכתבים, חלק ג, תשובה א, תתפ"ד

1. מי מאדיר את אדרי הצניעות א' כי בחכם מלאש?

2. טכד מוצבת האילב את הארחה הצבורי א' כי מקור צה?

3. האם ניתן לראות פסיקה צו כסמיניסטיה ואם כן, לאיזו מבין הקילות הפמיניסטיות היא הכי קרובה?

1. אפניכ כצפ למוצבה בארצות הברית בשנת 1943 א' ידי א' פווארד מ'אה, ולאומצב כסמ' פמיניסטי.

2. טכד מוצב כסוי הראש בממונכ צ'?

השתתפות נשים בבחירות למוסדות הציבור

חכם בן ציון מאיר חי עוזיאל

ברוב מדינות העולם שבהן מתקיימות בחירות, לנשים יש זכות לבחור ולהיבחר, אלא שמציאות זו אינה מובנת מאליה. עד למאה ה־18 לא הייתה זכות בחירה לנשים, ורק לאחר מאבקים רבים הוענקה לנשים זכות זו, ושלב נוסף הושלם במאבק הפמיניסטי להשתלבות במרחב הציבורי.

מאבק זה לא פסח על היישוב היהודי בארץ ישראל לפני קום המדינה. בשנת 1926 הוחלט שנשים יוכלו לבחור ולהיבחר למוסדות הלאומיים.

אחד הרבנים שהתייחס לשאלה זו היה הראשון לציון, חכם בן ציון מאיר חי עוזיאל, רבה הראשי של יפו באותה העת. הוא סבר שנשים יכולות להשתתף בבחירות (כבוחרות וכנבחרות), למרות שרוב המקורות ההלכתיים אוסרים זאת. הוא הסביר את שיקוליו בתשובה מפורטת, שבה הבחין בין שתי שאלות: זכות הנשים להצביע בבחירות, וזכותן להיבחר לתפקידי שררה. לאחר שדחה את האיסור להצביע, הגיע הרב לשאלה הנכבדה של מינוי נשים לתפקידי מנהיגות.

חכם עוזיאל בוחן את השאלות הבאות: מנין נובע האיסור? האם מהמחשבה שבמהותה, אישה אינה מתאימה לתפקיד כזה, או שמא המניעה היא נורמטיבית, כלומר הרגל של הציבור?

חכם בן ציון מאיר חי עוזיאל
ישראל
1880-1953

שאלה זאת עצמה מתחלקת לשני סעיפים:
א) הבחירה האקטיבית הפועלת - לבחור.
ב) הבחירה הפעולית (הפאסיבית) - להיבחר.
השאלה השנייה היא שאלת הנבחרים, אם האישה יכולה להיות נבחרת.

על [השאלה] הראשונה לא מצאנו שום יסוד ברור לאסור, ואין הדעת מקבלת לשלול מהנשים זכות אישית זאת, כי הלא בבחירות אלה מרכיבים אנו אלופים לראשינו ונותנים ייפוי כוח לנבחרינו לדבר בשמנו, לסדר את ענייני ישובנו ולהטיל מסים על רכושנו, והנשים בדרך ישר או בדרך איישר (ישירה או עקיפה) מקבלות עליהן מרותן של נבחרים אלה, ונשמעות להוראותיהם וחוקיהם הציבוריים והלאומיים, ואיך אפשר לתפוס החבל בשני ראשון: להטיל עליהן החובה המשמעתית של נבחרי העם, ולשלול מהן זכות בחירתן?

[...] [האם הנשים] אינם יצורים שנבראו בצלם ובדעת? והאם אין להם עניינים משותפים הקשורים אל אספת הנבחרים, או הועד שיבחר על ידו, ושהן נשמעות לו בהוראותיו בכל הנוגע לרכושן, חינוך בניהן ובנותיהן?

ובזה אמנם מצאנו לכאורה איסור מפורש: שום תשים, [...] מלך ולא מלכה. וממנו למד הרמב"ם: אין מעמידים אישה במלכות, שנאמר: עליך מלך ולא מלכה. וכן כל משימות שבישראל אין ממנים בהם אלא איש ולא אישה, מכאן שאין ממנים פרנסה (אישה מנהיגה) על הציבור.

◆ מפי חלומי
לאלה הראשונים?
מפי ניווקיו? (לני
ניווקים)

◆ מפי באיסור?

- 1 מדוע התקופה בעבר נחשבת לאישה מנהיגה צדק ולבן אבינו?
- 2 כיצד נחשבת בחינת אישה על ידי הציבור על התפילה המתחלת ביום אומדן צדק?
- 3 מה הייתה המסורת עד לאותה תקופה לגבי הנחיה נשים בעם היהודי?
- 4 האם חכם צדק צדקא נחמאל בלוי מסורתיים או מודרניים אלוני התמיכה? הסבירו את תשובתכם.
- 5 חלק ניכר מהמאבק הפמיניסטי על זכויות נשים בארץ הציבורי התקדם בזכות אחרות ולפיכך. אם כן, אלויות לפמאבק על צדק הכות הסתיים, צדקין נחלק המאבק על יילום הכות בתפקידי הנחיה. כיצד האילה הפילוסופית של חכם צדקא עליוה אקדם את המאבק הפילוסופי?

◆ מהם שני הטעמים הפאטרייח איסור?

◆ מה אומרים מדבורה פלופט?

◆ מה הפהכל בין בחורה על ידי חלק מציבור ובין מינוי מטעם פדיינים בסנדרין?

אולם אני מסתפק בדבר אם הלכה זו היא משום פסול האישה לדיינות או משום כבוד הציבור, וההשלכה מזה (ההבדל המעשי בין שני הנימוקים יהיה): במקום שאין בית דין ממנין אותה אלא חלק מן הציבור בוחרים בה בתור שלוחם ובאה כוחם. [...]

והנה, [...] [בספר שופטים ראינו] שדבורה הייתה שופטת משום שקבלה עליהם, [...] הרי למדת שאין איסור בדבר למנות אישה למשרה ציבורית ומותר למנותה בשעת הצורך, אלא שיש בזה משום עלבון הציבור שלא נמצא מי שידון אותם אלא אישה אחת. ואם עדיין הלב מהסס בדבר, [...] בכל זאת יש מקום להכשיר בחירתם מטעם אחר, והוא: שלא נאמרה הלכה [אסור למנות אישה להנהגה] זאת אלא במינוי הנעשה על ידי סנהדרין, אבל בשאלתנו אין כאן מינוי אלא קבלה, שעל ידי הבחירות מכריע רוב הקהל את דעתו הסכמתו ואמונו לאותם הנבחרים, שהם יהיו באי כוחו לפקח על כל ענייניהם הציבוריים, ועל זה אפילו הרמב"ם מודה שאין כאן שום שמץ של אסור, [...]

מסקנא: א) האישה יש לה זכות גמורה בבחירות כדי שתכנס בכלל החובה המשמעתית להנבחרים אשר יעמדו בראש העם.

ב) האישה יכולה גם להיות נבחרת בהסכמת ותקנת הציבור.

חכם בן ציון מאיר חי עזיאל, שו"ת פסקי עזיאל בשאלות הזמן, מוסד הרב קוק, תשל"ז, סימן כד

הבת היא מתנת בורא העולמים

חכם יוסף חיים

חכם יוסף חיים (הבן איש חי) מבגדד היה דמות נערצת על ידי אנשים רבים. הוא פעל בבגדד כמנהיג וכפוסק. בכל שבת היה דורש בבית הכנסת ורבים נאספו להאזין, מכל שכבות הציבור.

הרב גילה יחס מיוחד לנשים. הוא העריך את הגברת פרחת ששון המלומדת, שאותה הכרנו בראש הפרק, והתכתב איתה. לנשות הקהילה חסרות הרקע הלימודי כתב בערבית את "ספר חוקי הנשים", ובו דברי מוסר, תפילה, דרשות והמלצות לחיים.

נעיין בפרק אחד מהספר ונעמוד על גישתו למקומן של נשים בחברה.

חכם יוסף חיים

עיראק
1908-1834

פוסק הלכה ומקובל, פייטן ודרשן. בכיר חכמי יהדות עיראק. מכונה 'הבן איש חי' על שם ספרו המוכר ביותר. כתב ספרים רבים בכל ענפי התורה.

האישה היולדת בנות תהא נשכחת, ומרוב מצוקתה תביא נזק לעצמה בשעת לידתה, ותהיה במצב קשה, והנזק הזה לא ימחה. הן מצד שתראה קרובותיה, חברותיה וידידותיה, ילעגו בהולדת הבנות, גם בעלה ומשפחת חמיה יקפידו, כאילו עשתה איסור ומעשה רע, שלחוה לקנות בן זכר מהשוק, וקנתה נקבה. ובקיצור,

כל העולם יודעים ומבינים, שזהו מתנת בורא העולמים, ולא צרפה הצורף ולא מכרה הסוחר, ולא נרכשה בשוק הסוחרים, אלא אביה ואמא שניהם יצרוה, והבורא המרום בראה, ולא רצה לבראה זכר ובראה נקבה.

והאם מה אשמתה במעשה זה, ולאחר יסוריה בהריונה ולידתה תהא זו המסכנה תעשה נכשלת ומבוישת.

ובזמנים אלו נמצא בעירנו יתלוצצו על הבנות ויבזום, ויקללו אותן: הלוואי ויצא על ראשם. ולא יתבוננו על עצמם, שבנות אלו הם מגופם, האם מותר שאדם ילעג ויבזה גזרו, וצריך להשגיח כי דבריו חוזרים לגופו. משונה זה הדבר, מאוד משונה, ותמוה ועוד תמוה.

אמת, כל אדם אוהב שיבוא לו בן זכר וישמח בו. אבל מי שנולדה לו בת, לא צריך להצטער בה, ולא יקפיד בלידתה, איך יתכן ידבר ויוציא מילים, יתרעם ויתלונן, במעשה הבורא הרחמן, אשר יודע כל דבר אשר יקרה באחרית הימים. נשים זכות

כבוד הציבור נימוק מטא-הלכתי המובא בתלמוד במספר מקרים הקשורים להלכות בית כנסת וקריאת התורה. עיקרו של הנימוק בא לרומם את מעמד התפילה והקריאה בתורה ואת הציבור (גברים) שמשותף בה. לדוגמה, אין לעלות לתורה עם בגדים קרועים ולא צנועים. דוגמה נוספת, האיסור לנשים לקרוא בתורה "משום כבוד הציבור". פוסקים וחוקרים הסבירו זאת בשני היבטים: האחד, המתח המיני כתוצאה מנוכחות אישה בקרב גברים, והשני, עלבון לגברים מכך שאישה תוכל לקרא ולמלא תפקיד שמסור בדרך כלל לגברים.

דניאל שפרבר, דרכה של ההלכה, הוצאת ראובן מס, ירושלים, תשס"ז, עמ' 24

המקורות המוזכרים בדיון

פִּי תְּבֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ וּרְשָׁתָהּ וַיִּשְׁבְּתָהּ בָּהּ וְאָמַרְתָּ אֲשִׁימָה עֲלֵי מֶלֶךְ [...] שׁוֹם תִּשָּׂים עֲלֵיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ [...] דברים, פרק יז, פסוקים יד-טו

שׁוֹם תִּשָּׂים עֲלֵיךָ מֶלֶךְ: מֶלֶךְ וְלֹא מַלְכָּה. ספרי מדרש הלכה לספר דברים, פרשת שופטים, פסוקה קנז

אין מעמידין אישה במלכות, שנאמר: 'עליך מלך' ולא מלכה. וכן כל משימות שבישראל אין ממנים בהם אלא איש. רמב"ם, הלכות מלכים, פרק ה, הלכות ד-ה

וַדְּבֹרָה אִשָּׁה נְבִיאָה אֲשֶׁת לְפִידוֹת הִיא שִׁפְטָה אֶת יִשְׂרָאֵל בְּעֵת הַהִיא: וְהִיא יוֹשֶׁבֶת תַּחַת תְּמָר דְּבֹרָה בֵּין הָרְמָה וּבֵין בַּיִת אֵל בְּהַר אֶפְרַיִם וַיַּעַל אֶלֶּיָּהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפָּט: שופטים ד, ד-ה

מזמרת הארץ

תרבויות שונות והיחס שלהן למעמד האישה

פרופ' אליענה אמדו לויולנסי

עד כה עיינו בדבריהם של הוגים מתוך העולם המסורתי, על שאלת מקומן של נשים בחברה היהודית. בשלב זה נעיין בדבריה של פרופ' אליענה אמדו לוי-ולנסי, פילוסופית יהודייה, שסוקרת מיתוסים שונים מתרבויות העולם, העוסקים במאבק בין נשים לגברים אל מול תפיסות במקורות יהודיים ומקורות בתרבות המערבית.

הכוונה, התבוננו על כל הבריות שבעולם, ותמצאו נשים רבות גדלו בניהן, וקבלו רע וכאב מהם, היות ויצאו מקולקלים ורעים. ואילו בנותיהן יצאו טובות, גם חתניהן הם ישרים, ובני בנותיהן צדיקים. נשים אלו אם ילמדו את העתיד, וידעו אשר יקרה באחרית הימים, הרע והטוב, היו מקוננות בלידת בניהן ושמחות שמחה גדולה בלידת בנותיהן. לכן צריך האדם כל אשר יתן לו הבורא יברך בפיו וישמח בליבו, היות וכל איש ואיש לא יודע מה ילד יום. והשבח והתהילה לבורא, הוא יודע טובת בראיו וברכתם ונותן להם אשר צריך להם.

חכם יוסף חיים, ספר חוקי הנשים, פרק שישי

- 1 מדוע אצלכם נכתבו בדברים?
- 2 מהי התפיסה הפילוסופית העומדת מאחורי דברי חכם יוסף חיים?
- 3 האם יש כאן אישה פמיניסטית? הסבירו את תשובתכם?

הבן איש חי (בשורה האמצעית משמאל) עם אחיו, עם בניהם ועם מנהיגים בקהילה.

פרופ' אליענה
(אליאן) אמדו
לויולנסי

צרפת - ירושלים
2006-1919

למדה פילוסופיה בסורבון, והייתה לפרופסור מן המניין ב-1964. בה בעת השלימה התמחות בפסיכואנליזה והייתה פעילה בחוג האינטלקטואלים היהודים דוברי הצרפתית. אחרי מלחמת ששת הימים עלתה לישראל והשתקעה בירושלים. בארץ עמדה בראש הקתדרה ע"ש מאזור באוניברסיטת בר אילן, ועסקה בפסיכואנליזה.

[...] הדו קוטביות [בין הגבר והאישה] קימת גם קימת ביהדות. [...] כתוב שאלוהים ברא את האדם בצלמו ובדמותו, זכר ונקבה ברא אותו - רק אחר כך כתוב ברא אותם.

התלמוד והזוהר תמימי דעים בעניין זה: שניהם מכירים כי

בפסוקים אלה שבבראשית לפנינו הרעיון היסודי שצלם האלוהים אינו אלא בזוג ולא בדמויותיהם הנפרדות של האיש או האישה.

אלא שהמערב, גם אם יש בו אי אלו כיסופים מופשטים לדימוי של הזוג, הרי הוא שבוי בקסם השאלות של עימות בין המינים, של תחרות, של חלוקת התפקידים, שאלות המולידות גילויי ניכור רבים ובצידים גילויי תובענות שאינם מועילים אלא מביאים להחרפתם של הראשונים. [...]

- ◆ צלם האל לבאדם מתאם בצד; הצבי ופקקו אף יחד.
- ◆ פוכחו צאת אלסון פכסוק.

◆ איצו אילב
סמינטיאל טאלט
דבריה אל אוי-
ולנסו, ואיצו פיא
אודיסה?

◆ איק צריכה פאלב
אפלטוב בהיסטוריה?

◆ מפי "הפבטור"
לבראליה פיאק"?

[...] עד כה הגבר הוא שעשה את ההיסטוריה - אולם הוא כה הרע לעשותה, שאין לו לא להתגאות וגם לא לשמוח על כך. המלחמה, אומרים, היא עסק של גברים. אמנם כן. ואולם דווקא זו אולי אחת הנקודות המורות על הצורך בשילובה מחדש של האישה בהיסטוריה. ולא כפי שהיו רוצות אותן גברות מן התנועה לשחרור האישה - במקום הגבר, אלא יחד אתו. מתוך השלמה הדדית מחודשת.

העובדה שמתעמים ביולוגיים לא הייתה האישה מסוגלת להתחיל את ההיסטוריה, מעובדה זו לא נובע שהיא לא תשתלב בה כשותף מלא ועל סגולותיה המיוחדות ותסייע בהמשכה. האישה לא יכלה להתחיל את ההיסטוריה, אמת, אולם צורך השעה הוא צורך דחוף שתקבל עליה עתה אותה חלקה בהיסטוריה זאת. ושוב, לא באותה תוקפנות כשל העמים אשר ידעו את שיעבוד הקולוניאליזם והם נכנסים להיסטוריה כשהם מחקים את מגרעותיהם ותוקפנותם של משעבדיהם לשעבר, אלא מתוך מימוש סגולות טבעה שלה כשהיא עומדת מול הגבר והם מגלים מחדש, זה בפניו של זה, את ההבטחה שבראשית הימים. [...]

פרופ' אליענה אמדו לויולנסי, התרבויות ויחסן למעמד האשה: אפשרות המוצא בתמאטיקה היהודית לנוכח הבעייתיות של התרבות המערבית, זהות א (תשמ"א), עמ' 254-259

◆ איק מיטס פבריאב
אחיה לוויין בין בני
פאז? ראו מידע
באסארת

◆ איק יודאים מפי
פבסיס פאמיה
אל פיפדות
ומפי פבראליס
פברבאליס?

◆ מפי מקור
אל פבראליס
פברבאליס?

[ביהדות ניתן למצוא עקרונות המאפשרים להתגבר על בעיות אלו] אציין נקודות אחדות:

1. האומות האחרות [...] אין להן רקע מיתולוגי שיש בו כדי להמציא תיקון למכשלותיה של הציביליזציה, אין בהן משום בחירה בחיים, ציווי של החיים כפי שאנו מוצאים [במקרא] בדברים ל', קל וחומר שציווי ממין זה איננו כרוך אצלן בהכרח וכעניין שבמבנה פנימי לדימוי מסוים של האישה, של הזוג ושל שרשרת הדורות.

2. פעמים רבות כשהצגתי את הנושא הזה בחוגים יהודיים ואפילו ישראלים, שמת לי לב שנשים יהודיות מסוימות היודעות כמובן מה הערך הנודע להן בקהילה, סובלות בגלוי, לדוגמא, על שנמנע מהן לומר קדיש בבית הכנסת במות הוריהן. ואמנם יום אחד אמר לי רב אחד מקהילת צפון אפריקה ש"כל מה שגבר רשאי לעשות האישה רשאית לעשות גם היא, אלא שאין זה נאה לדרוש זאת ממנה". ניהלנו בעניין ויכוח ידידותי שסייע לנו לחלץ את הבסיס האמיתי של היהדות מתוך הרגלים תרבותיים שלא השכלנו להתגבר עליהם.

3. לאמיתו של דבר הרגלים תרבותיים אלה מקורם בנתון ביולוגי שמלכתחילה. האישה שבראשית הייתה חשופה יותר מן הגבר לסכנות הקיום - מיתה בשעת לידה, השעבוד שבהנקה ובמחזור הוסת - האישה לא יכלה להתחיל את ההיסטוריה.

מקורות הנזכרים במאמר

בריאת האדם - איש ואישה: בספר בראשית מתוארת בריאת האדם פעמים אחדות. בין השאר נאמר: "...ביום ברא אלהים אדם, בדמות אלהים עשה אתו, זכר ונקבה בראם ויברך אתם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם:"

בראשית ה, א

המדרש מפרש את הפסוק "זכר ונקבה בראם" כך שהאל ברא תחילה יצור אחד, שהיה גם זכר וגם נקבה, ורק לאחר מכן פיצל אותו לשני יצורים נפרדים, גבר ואישה. מכאן שהאדם השלם במהותו הוא צירוף של גבר ואישה גם יחד, ושם התואר "אדם" מתאר גבר ואישה יחדיו.

בראשית רבה, פרשה שהובאה בראשית היחידה

"העדתי בכם היום, את השמים ואת הארץ, החיים והמות נתתי לפניך, הברכה והקללה; ובחרת, בחיים למען תחיה, אתה וזרעך"

דברים ל, יט

שרקיה

אסתר שקלים

נדמה שבעולם המודרני הוסרו מחסומים רבים בפני נשים אך עדיין הן מבקשות לבטא את קולן האישי, ולמצוא את הדרך לממש את עצמן. קראו את השיר וחשבו איך אסתר שקלים רואה את עולמן החדש של נשים.

אסתר שקלים

איראן - ישראל
1954

משוררת ישראלית פמיניסטית, מזרחית, מסורתית, נולדה ב-1954 בטהרון ועלתה לישראל בגיל ארבע.

שקלים היא חוקרת קהילות ישראל ואוצרת אמנות יהודית. בשירתה שוטחת שקלים את חוויית הזהות הנשית, היהודית והמזרחית במרחב המשפחתי והציבורי.

סבתא, מה עשית עם השרקיה שברך?

לדת חמשה עשר

וגדלת עשרה (השאר מתו)

יום-יום אפית את הלחם

יום-יום חייית בקינה של חמותך

ומה אעשה אני

עם השרקיה שבי

הכבולה בחבלי רוח מערב

הפרוזה לכל רוח

יש מעון לתינוקות ולנשים

ומטפלת לילדים ולקשישים

יש מיקרוגל ומדיח ומפתה

מקפיא ומערבל מתכונים ידועים

של עוגות וטעם החיים

ויש זמן.

המון זמן.

ועם השרקיה שבי, מה אעשה, אמא?

אסתר שקלים, שרקיה, אור יהודה, כנרת-זמורה-ביתן ודביר, 2006, עמ' 10

*שרקיה = רוח מזרחית עזה

- 1 איזה סיני מציגה סרוס' איננה אמדו אוי-ולנס' אצלות באמצע באילם ביזאוס?
- 2 על פי המחברת מהו מקום כפואיות באימאוס זאם באזאוס? מה דעתכם על מקום זה?
- 3 טבד זוכר המודל כפואי אמודל ציבורי צולומי? מה ראוי ליפיה תפקידן של נשים בהנפקת ביזאוס?
- 4 האם טענותיה של סרוס' אמדו אוי-ולנס' מקדמות צמדות סמיניסטייות או מצבבות אותן?
- 5 כתבו תשובה אפלטית של סרוס' אמדו אוי-ולנס' על בדולב של אב' ללון, לבד. היא מציגה את צמדתה כאפיה.

- 1 מה הכבאים לעוצרים את פלרקיה?
- 2 מדוע כל כך חלוב אמלורית אצלות מלבו צם פלרקיה לרבה?
- 3 איזה קו מחבר בין הסבתא אנכדד אמרות תנאי בחיים פלונים כל כך?

משימות

פעילות סיכום

ראיון עיתונאי

בחרו באחד הכותבים בפרק הגב' פרחת ששון, חכם בן ציון מאיר חי עוזיאל, חכם יוסף משאש, הפילוסופית ד"ר אליענה אמדו לויוולנסי, חכם יוסף חיים (הבן איש חי) והמשוררת אסתר שקלים. מצאו את קורות חייהם ואת המאמר שלהם בפרק, כתבו ראיון עיתונאי עם הדמות שבחרתם.

- < התייחסו למחשבותיה בנוגע ליחס הראוי בין גברים ובין נשים בעולם, ולתרומתם של כל אחד מהגדרים לעולמנו.
- < הזמינו את הדמות להתייחס לאירוע אקטואלי בתחום.
- < שאלו מה הייתה רוצה לשנות במציאות הנוכחית, וקבלו ממנה עצה טובה לחיים.

בפנים ובחוץ

פמיניזם ממערב ומזרח

הפמיניזם הוא פילוסופיה ותנועת שחרור של נשים, שצמח בארצות המערב, מחוץ לעולם היהודי-המסורתי, ואילו המקורות שהובאו בפרק הם "מבפנים", מתוך עולם המחשבה היהודי. בחרו שני מקורות המובאים בפרק ובדקו מה יחסם לפמיניזם:

- < האם אדית אהרןי המקורות מכירים את הפמיניזם, או לא? הוא צי בקרב החברה לכה הם חיים?
- < מהי צמדתם של אהרןי המקורות בנוגע לאוויון בין הפיניק?
- < אם איצו צמדכ אתם מצדדים? הסבירו את צמדתכם

צילום: טדי ברונר..... 27

מארק שאגאל 4

ארכיון הנשים היהודיות, צלם ואל בראון 9

מעצב כרזה ג' הווארד מילר, 1943..... 13

ויקיפדיה

נחלת הכלל..... 4, 19, 20, 25

צלם לא ידוע..... 10, 21

החכם היומי..... 12

מקורות

בראשית רבה, פרשה ח..... 4

הרב יואל ליב הרצוג, **אמרי יואל - ויקרא**, לונדון תרפ"ד, עמ' 204-206..... 6

ויקי שירן, "סדר היום הפמיניסטי המזרחי", **אשה במזרח, אשה ממזרח - ספורה של היהודייה בת המזרח**, עורכים: טובה כהן, שאול רגב, רמת גן: הוצאת אוניברסיטת בר אילן, עמ' 319-320..... 10

חכם יוסף משאש, **אוצר המכתבים**, חלק ג, תשובה א, תתפ"ד..... 12

חכם בן ציון מאיר חי עוזיאל, **ש"ת פסקי עוזיאל בשאלות הזמן**, מוסד הרב קוק, תשל"ז, סימן כד..... 15

דניאל שפרבר, **דרכה של ההלכה**, הוצאת ראובן מס, ירושלים, תשס"ז, עמ' 24..... 18

דברים, פרק יז, פסוקים יד-טו..... 18

ספרי מדרש הלכה לספר דברים, פרשת שופטים, פסקה קנז..... 18

רמב"ם, הלכות מלכים, פרק ה, הלכות ד-ה..... 18

שופטים ד, ד-ה..... 18

חכם יוסף חיים, **ספר חוקי הנשים**, פרק שישי..... 19

פרופ' אליענה אמדו לוי-ולנסקי, **התרבויות ויחסן למעמד האשה: אפשרות המוצא בתמאטיקה היהודית לנוכח הבעייתיות של התרבות המערבית**, זהות א (תשמ"א), עמ' 254-259..... 21

בראשית ה, א..... 24

בראשית רבה, פרשה שהובאה בראשית היחידה..... 24

דברים ל, יט..... 24

אסתר שקלים, **שרקייה**, אור יהודה, כנרת-זמורה-ביתן ודביר, 2006, עמ' 10..... 25

רשימת תמונות ובעלי זכויות

© כל הזכויות על התמונות בפרק 'השמיעי את קולך - על מגדר' שמורות לבעליהן.

אוסף התצלומים הלאומי, לשכת העיתונות הממשלתית, מחלקת צילומים

צילום: עמוס בן גרשום..... 1

צלם לא ידוע 1, 14

צילום: חיים צח..... 2, 5

צילום: זלוטן קלוגר..... 2, 15

צילום: הנס פין..... 7

צילום: זיו קורן..... 7

צילום: משה מילנר..... 8, 16, 18, 22, 23, 27

צילום: מארק ניימן..... 8, 27

צילום: קובי גדעון..... 14, 17

צילום: משה פרידמן..... 16, 18

צילום: אבי אוחיון..... 17

צילום: יעקב סהר..... 22

צילום: דוד אלדן..... 23

צילום: עמוס בן גרשום..... 26

יְשׁוּלוֹם לְאִמְטָא נְיַפְתָּא'

על השבת

מבוא

המורשת היהודית הביאה לעולם את רעיון השבת כיום מנוחה קבוע, שבו עוצרים את שגרת העבודה להפוגה שבועית.

במקורות היהודיים נשמעות גישות שונות לגבי טעמה של השבת. במקרא, בשני התיאורים של מתן התורה (בספר שמות ובספר דברים), נמסרו שני טעמים שונים לשבת:

בספר שמות מודגש הפן האוניברסלי-הקוסמי, שמירת השבת לזכר בריאת העולם: "כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם, וַיָּנַח, בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי; עַל כֵּן, בֵּרַךְ ה' אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ" (שמות כ, י). כשהאדם נח בשבת הוא זוכר את האל בורא העולם.

בספר דברים הדגש הוא דווקא על הצד הסוציאלי-הומני של השבת: "לֹא תַעֲשֶׂה כָל מְלֶאכֶה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתֶּךָ וְשׁוֹרְךָ וְחֲמֹרְךָ וְכָל בְּהֵמְתֶּךָ, וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ, לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וְאִמְתֶּךָ כָּמוֹךָ. וְזָכַרְתָּ, כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, וַיֹּצֵאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה. עַל כֵּן צִוָּה ה' אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת" (דברים ה, יג-יד). מנוחת השבת יחד עם כל בני הבית מזכירה את העבר הלאומי שכלל שיעבוד ישראל במצרים, ותובעת יחס הולם לכל העובדים.

מידי שבוע מברכים ישראלים זה את זה בברכת "שבת שלום", ואכן, על השבת נאמר בפיוט שהיא "מַעֲיֵן עוֹלָם הַבָּא, יוֹם שַׁבָּת מְנוּחָה", יום של שלוה, שלמות והשלמה.

בפרק זה נבחן את רעיון השלום בהקשר השבת. אילו היבטים של שלום טמונים בשבת? שלום בין אדם לעצמו, בין אדם לחברו, בין אדם ליקום או בין אדם לבוראו.

מנגד, במדינת ישראל כיום, דומה לעתים שהשבת הפכה לזירת מאבק: עונג השבת של אחד הוא חילול שבת בשביל אחר, ומיום של שלום השבת הופכת ליום של פירוד ופיצול בקהילה. איך נוכל לצמצם את הפערים ולהרבות שלום בשבת בעידן החדש? נעסוק גם בכך בפרק.

בפרק זה נבחן את רעיון השלום בהקשר של השבת; שלום בין אדם לעצמו, בין אדם לחברו, בין אדם ליקום ובין אדם לבוראו.

אילו היבטים של שלום טמונים בשבת? מתי השבת הופכת ליום של מאבק?

פתיח **שלום עליכם מלאכי השלום - פיוט** 4

לב העניין **המקור המרכזי: תעודתה החברתית של השבת, חכם בן-ציון מאיר חי עוזיאל** 6

מרחיבים עניין: השבת-תכלית הבריאה, הרב אברהם יהושע השל 11

מזוית אחרת **מדברי חכמים:** שלום בקהילה, חכם יוסף משאש 12

צדקה וחסד לשבת, חכם (מארי) יוסף קאפח 14

זוכר השבת גם כשאינו שומר, חכם עובדיה יוסף 15

מזמרת הארץ: שומרי השבת וזוכריה, אלי ברקת 16

השלום בשבת כשלמות קוסמית, פרופ' חביבה פדיה 18

תבנית הוא תמין הזיכרון, יוסף עוזר 24

משימות **בפנים ובחוץ:** על פיוט מעולם הקבלה 25

פעילות סיכום: השבת והשלום בחברה הישראלית 26

שלום עליכם מלאכי השלום

בליל שבת נוהגים בבתיים רבים לשיר פיוט זה. האזינו לביצוע אחד מתוך 'אתר התפילה והפיוט' וענו על השאלות.

שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם מְלָאכֵי הַשְּׁלוֹם מְלָאכֵי עֲלִיּוֹן	שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם מְלָאכֵי הַשְּׁלוֹם מְלָאכֵי עֲלִיּוֹן
[מ]מְלָאכֵי הַמְּלָכִים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא	[מ]מְלָאכֵי הַמְּלָכִים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
בּוֹאֲכֶם לְשֵׁלוֹם מְלָאכֵי הַשְּׁלוֹם מְלָאכֵי עֲלִיּוֹן	בּוֹאֲכֶם לְשֵׁלוֹם מְלָאכֵי הַשְּׁלוֹם מְלָאכֵי עֲלִיּוֹן
[מ]מְלָאכֵי הַמְּלָכִים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא	[מ]מְלָאכֵי הַמְּלָכִים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
בְּרַכּוֹנִי לְשֵׁלוֹם מְלָאכֵי הַשְּׁלוֹם מְלָאכֵי עֲלִיּוֹן	בְּרַכּוֹנִי לְשֵׁלוֹם מְלָאכֵי הַשְּׁלוֹם מְלָאכֵי עֲלִיּוֹן
[מ]מְלָאכֵי הַמְּלָכִים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא	[מ]מְלָאכֵי הַמְּלָכִים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא

שלום עליכם, פיוט לליל שבת

"ישא ה' פָּנָיו אֵלַי וְיִשֶׁם לִּי שְׁלוֹם" במדבר ו, כו

"וְאֶמְרָתֶם כֹּה לֵחָי; וְאַתָּה שְׁלוֹם וּבֵיתְךָ שְׁלוֹם וְכָל אֲשֶׁר לְךָ שְׁלוֹם" שמואל א כה, ו

"אֲשֶׁרִי אָדָם מֵצֵא חֶכְמָה... דְּרָכֶיהָ דְרָכֵי נֶעֱם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שְׁלוֹם" משלי ג, יז

"וְכָל בְּנֵיךָ לְמוֹדֵי ה' וְרַב שְׁלוֹם בְּנֵיךָ" ישעיה נד, יג.

"אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא: תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם..." בבלי, ברכות סד ע"א

- 1 מה דעתכם, מדוע בוחרים אפנות בליל דווקא אלא מלאכי השלום האלוויים את האדם בניסוח הלכת ואלא מלאכים אחרים?
- 2 איך אוויר אדעתכם מליים מלאכי השלום?
- 3 אפי הלוי, האם המלאכים וצריים בהפסיבת הלכת איום לא לואם? הסבירו.
- 4 הלוא נצרכי במקרא ובמדבליים רבים כבוכה. בחרו מקור אחד מהמקורות למלאכה ובהסבירו את הכוכה לבלואם.

שְׁלוֹם לְבוֹטָא שְׁפִיטָא | עַת הַשַּׁבָּת

לב העניין

המקור המרכזי

תעודתה החברתית של השבת

חכם בן-ציון מאיר חי עוזיאל

השבת מיוחדת מימות השבוע במנהגים רבים שמעצבים את אופייה כיום המנוחה. במאמר שלפנינו מראה חכם עוזיאל את תכליתה של השבת בהבאת שלום לעולם, ליום אחד בשבוע. השלום מתגלה בהפסקת מרוץ הקיום, בהפסקת התחרות ובשוויון בין בני האדם, בעת שכולם עומדים יחד לפני האל. השלום מתגלה גם במפגש עם היקום שבריאנו נשלמה בשבת. כך זוכים בני האדם לחוות את השלום מכיוונים שונים.

כיצד השבת מבטאת את מושג השלום בעולם? מה מהותו של השלום? נעיין בדברי חכם עוזיאל.

א. שלום החברה

השבתות והחגים הם ימי שלום וקוראים את האדם לשלום חברותי ומוחלט. עם כניסת השבתות והחגים פסק שְׁאוֹן החיים הסוערים, נדם הדבור המסחרי שאינו נמלט מהונאה ומְרָמָה, נדם קול ענות גבורה של האדון והמושל, וקול ענות חלושה של העבד והמסכן, נהרסות כל המחיצות המבדילות בין איש לרעהו ובין עשיר ועני. בימים אלו נקרא דרור ומנוחה לכל אדם ולכל נפש חיה, "לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך ושורך וַחֲמֹרְךָ וְכַל בְּהֵמְתְּךָ, וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ, לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ, כְּמוֹךָ" (דברים ה, ג). בימי שבת ומועד חדלו עִיָּצוֹן וְדִיכּוּי הרוח של העני, ושמחת הנפש וְחֵדוֹת ה' מְמַלֵּאת את כל חדרי לבנו ומחייבות אותו לְשִׂמְחָה את כל עני וכושל הנמצא בשערינו: "וְשִׂמְחָתְךָ בְּחֵגְךָ, אֶתְּךָ וּבִנְךָ וּבִתְּךָ, וְעַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ, וְהַלּוֹי וְהַגֵּר וְהִיְתוּם וְהַאֲלֻמָּנָה אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ" (דברים טו, יד).

♦ סרטו את רטבי פלאום למנוח באן.

עזרא = מנהיג שתיקן תקנות בראשית ימי בית שני.

♦ באיזו סוג פלאום מדובר? באן?

♦ מה סוג פלאום למדובר בו? באן?

♦ כיס של פלאום?

ומכאן היסוד לתקנה שעזרא התקין: "שיהיו אופים פת בערב שבת שתהא פרוסה מצויה לעני" (תלמוד ירושלמי, מגילה פ"ד ה"א). ובימים אלה יוצאים אנו מתחומינו הבודדים והנבדלים בד' אמותינו המצומצמות, לחסות תחת סוכת השלום של אֵילוֹהֵי השלום, המביאה בכנפיה עונג ונְעִימוֹת, אהבה ושלום אין קץ.

עם כניסת השבתות נושא ישראל את לבו ונפשו אל אֵילוֹהֵי בתפלה לאמור: "וּפְרוֹשׁ עֲלֵינוּ סֶכֶת שְׁלוֹמְךָ בְּרוּךְ אַתָּה ה', הַפּוֹרֵשׁ סֶכֶת שְׁלוֹם עֲלֵינוּ וְעַל כָּל עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְעַל יְרוּשָׁלַיִם".

השלום והאהבה הן תוצאות ישירות מההשכלה הגבוהה והמקיפה, כל מקום שאתה מוצא ריב ומדנים, איבה וקנאת איש מרעהו, עושק דל ואהבת שלטון הגיבור על החלוש, שם אתה מוצא בהכרח ירידתו המדעית והנפשית של האדם.

ולהיפך, בכל מקום שאתה מוצא שלום ואהבת הבריות, רחמים וחנינה, שם אתה מוצא את צורתו השכלית הרוחנית של האדם המתקרבת אל אֵילוֹהֵיהָ, מְדַבְּקָת בְּדַרְכָיו וּמְתַעַצֶמֶת בְּנִצְחִיוּתוֹ.

ב. שלום היקום

חסרי הדעת ונעדרי הבינה רואים את חזיונות הטבע, שמים וארץ וכל צבאם, בהליכותיהם המגוונות וחליפותיהם התמידיות, כשִׁבְרֵי כלים וציצים נובלים, מְשׁוּלְלֵי סיבה ועילה לְמְצִיאֹתָם, תוכן מלא לקיומם, ומטרה תכליתית לְהוֹיָתָם. מתוך השקפה שטחית זו רואים את עצמם כְּבְרִיָה פְעוּטָה ובודדת, שאין לה בעולמה אלא הנאתה הרגעית ותועלתה האישית.

ואנשים כאלה, לא רק שאינם יכולים להשרות שלום בסביבתם, להביע אהבה ולעשות חסד עם חבריהם, ולא רק שאינם אנשי שלום כלפי המשפחה והחברה שבסביבתה הם חיים, אלא שגם אינם אנשי שלום בינם לבין עצמם, בהיותם תמיד מלאים סתירות וניגודים, תמורות וחליפות בדעותיהם ובדברי חייהם.

אנשים כאלה, אינם יכולים לאהוב ואינם יודעים את מהותה של אהבה, כי בחזונם רואים את כל המציאות העולמית בצורה הכי מכוּעָרָה שכולה רעה, בלי תכלית למציאותה וצדק לקיומה, ואלה אינם יכולים להכיר את השלום בנעימותו ואהבה בְּתַעֲנוּגֶיהָ, ושרויים תמיד במצב של שמחה רגעית וְעִצְבוֹן תמידי.

ואולם אנשי המדע בעלי הבינה, שנפשם מוּאָרָה בדעת אֵילֵהִים ומוסר השכל, בהשקפתם הבהירה והסתכלותם העמוקה, רואים את הִסְבָּה והמסוּבָּב, את העילה והעלול ממנו, מכירים את האחדות ההרמונית המאחדת את הכל ומקשרת את הכל, ואת היד הנעלמה והחזקה המנהלת את הכל בחכמה נפלאה ונשגבת, ומתוך השגה זו באים לידי הכרה שאין מקריות בתבל ולא קרעים וניגודים בכל ההופעות וחזיונות החיים, אבל הכל נעשה במחשבה ועצה, מחשבת ה' העמוקה ובעצתו הנפלאה.

[...]

השבת אפוא היא חותם העתיד בחוליה האחרונה של שלשלת הבריאה, שמים והארץ וכל צבאם. השבת היא הַבְּעֵת הַפְּרַת מציאות אֵילֵהִים יוצר ובורא מנהיג ומקיים את הכל. היא מאירה בְּיַנְתְּנוּ

◆ כִּצְדָה הַמַּבֵּט אֶת
אֶת הַטֶּבֶל מֵעֵינָיו
אֶת הַדְּרוֹק בֶּה טַסֵּס
כִּאֲדָם בְּאֵימָן?

◆ מִה בְּקִלֵּךְ בֵּין לֹאִם
אֶת הַסִּבְיָה לְבִין
לְאִמּוֹת סְנִיאוֹת?

◆ מִה מִבִּינֵי אֵילֵי
הַמֶּדֶף בְּעֵי הַמְּבֹרָךְ?

סיבה ומסובב, העילה והעלול = גורם ותוצאה.

◆ אֵיזוֹ הַכִּבֵּד מֵאֵיזוֹ
אֵילֵי הַמֶּדֶף?

◆ מִדּוֹץ פִּלְבַת מֵאֵיזוֹ
אֵת בִּינְתָנוּ לְבִין אֵת
אֲחֻדוֹת הַבְּאֵרִים?

להבין לא רק את אחדות אֵילֵהִים, אלא גם איחודו ההרמוני של העולם כולו. כי הננו חלק ממנו פועלים בו ונפעלים ממנו. [...] תחילת יצירתם של מעשי בראשית ותכליתם הסופית כחזיונם של נביאינו וחכמי ישראל, לעולם שכולו שבת ושכולו טוב, לעולם שכולו שלום ושכולו דעת "לא יָרְעוּ וְלֹא יִשְׁחִיתוּ בְּכָל הַיּוֹם קִדְשֵׁי, כִּי מְלֶאכֶה הָאָרֶץ יִדְעָה אֵת ה'..." (ישעיה יא, ט).

הכרת יחידו של עולם ואיחודו ההרמוני, היא גוררת אחריה כּוֹסֵף נפשי, צימאון לווהט לראות מראות אֵילֵהִים ולדעת דרכיו, להראות בפועל בנפש זכה וטהורה, בפעולות ומעשים טובים ישרים וצדיקים, ולב מלא אהבה לכל הנברא בצלם אֵילֵהִים ולכל נפש חיה ולכל מעשי בראשית, זוהי תעודתם של השבתות והחגים.

כי המועדים אינם רק נושאי זכרונות העבר, אלא גם הַעֲרוֹת, לראות מסתרי ההשגחה הפועלת ויוצרת את כל הופעות החיים בדרכיה הנפלאים, והמעירה בנו הַכּוֹסֵף הנפשי והחובה החגיגית לְהִרְאוֹת לפני אדון ה' צבאות כמצות הכתוב, [...] ולחסות תחת כנפי סוכת השלום של אלקי השלום, הסוכך בחסדו על כל יצוריו, מאחדם, שומרם ומקיימם בחסד משפט וצדקה. שאיפה נשגבה זו היא המובעת בתפלתו של ישראל בקבלת השבת והחגים לאמור: "וּפְרוֹשׁ עֲלֵינוּ סֶפֶת רַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם".

בן ציון מאיר חי עוזיאל, מכמני עוזיאל, חלק א, שער ב, פרק א, מאמר א

◆ מִה בְּחֹכֵם לֹאִם מִכָּה
לְפִלְבַת מִסִּיאוֹת אֵת
הַבְּרִיאָה?

◆ מִה מֵאִמּוֹת פִּלְבַת?

◆ לֹאִם סוֹכֵת הַלֹּאִם
לְאֵל אֵילֵהִים הִיא
הַתְּאִמּוֹת פִּלְבַת?

מרחיבים עניין

השבת-תכלית הבריאה

הרב אברהם יהושע השל

הרב אברהם יהושע הָשֶׁל (1907 - 1972), שנמנה עם ההוגים המרכזיים ביהדות ארצות הברית במאה ה-20, ראה בשבת 'ארמון בתוך הזמן', כלומר יום שבו עוצרים מהמרוץ השבועי; יום המזמין את האדם ל'מפגשים' מסוגים שונים. בספרו "השבת - משמעותה לאדם המודרני" כתב:

הרב אברהם יהושע הָשֶׁל

ורשה - ניו יורק
1972-1907

חוקר מחשבת ישראל ופילוסוף. נולד בוורשה ולמד בברלין. עם עליית הנאצים גורש לפולין ורגע לפני הכיבוש עזב. מההוגים החשובים של יהדות ארצות הברית. ידיים של מרטין בובר ומרטין לותר קינג.

היום השביעי הוא מעין יום של שביתת נשק במלחמתו האכזרית של האדם למען קיומו, יום של הפוגה בכל ההתנגשויות האישיות והחברתיות, יום של שלום בין אדם לחברו ובין אדם לטבע, שלום בתוך האדם. ביום זה נחשב העיסוק בכסף לחילול הקודש, ביום זה אדם מכריז על אי-תלותו באותו דבר שנעשה האליל הראשי בעולמנו. [...] השבת היא אפוא יותר מהפוגה במאבק הקיום [...]

כל הנעלה והנשגב שבעולם מתאחד עם בורא עולם. זוהי השבת, האושר האמיתי של היקום. [...]

השבת איננה רק יום מנוחה, שמטרתו החזרת הכוחות שאבדו בשבוע של עמל, או הכשרת האדם לשבוע של עמל חולין חדש. מטרת השבת היא חיים. האדם איננו בהמת משא, ואין מטרת השבת להגביר את יעילות עבודתו. השבת היא "סוף מעשה במחשבה תחילה", וכן היא "תכלית מעשה שמים וארץ". השבת איננה קיימת למען ימי החולין, ימי החולין קיימים למען השבת. השבת איננה מנגינת ביניים, היא פסגת החיים.

הרב אברהם יהושע השל, השבת: משמעותה לאדם המודרני, ירושלים והרצליה, תש"ד, עמ' 39-42

- 1 מהם רכיבי הלואה בלבנה?
- 2 האם הלואה אטלרי רק עם חלק מן הרכיבים?
- 3 זרק הלואה מדבר על לואות. מה מקומו של ארזים בלואות?
- 4 האם לבת לא לואה היא מציאות או חזון אחריית? נמקו את תשובתכם.

חכם בן ציון מאיר חי עוזיאל

ישראל, 1880-1953

הוא עסק רבות בנושא מעמד האישה. בשונה מעמדתם של רבנים בני זמנו, הוא פסק שעל פי ההלכה זכותן של נשים להצביע בבחירות. כמו כן, הוא תמך בחקיקה שתאפשר לקבל עדות אישה בבתי דין המתנהלים על פי ההלכה. הרב עוזיאל צידד בקבלת גרים שאחד מאבותיהם היה יהודי "זרע ישראל", וקבע שמצווה לקבלם גם אם נראה שלאחר מכן ינהלו אורח חיים חילוני.

חכם עוזיאל נולד בירושלים לחכם יוסף רפאל עוזיאל, שהיה נשיא בית הדין הרבני של הקהילה הספרדית בירושלים, ולאמו שרה, נכדת הראשון-לציון חכם חיים דוד חזן. בנעוריו למד בישיבות הספרדיות בירושלים. בן שנים עשרה נכנס ללמוד בישיבת "תפארת ירושלים", ובגיל ארבע עשרה התייתם מאביו. ככבוד הבנים הוטלה עליו אחריות פרנסת אמו ואחיו, ונאלץ לחלק זמנו בין עבודה ללימוד.

חכם עוזיאל פרסם ספרים רבים ובהם תשובות בענייני הלכה ודברי הגות. דרכו מתאפיינת בלמדנות עמוקה, רוחב אופקים, אומץ וראייה ארוכת טווח בנושאים המעסיקים עד היום את החברה הישראלית.

חכם עוזיאל התמנה למורה בישיבת תפארת ירושלים בגיל עשרים. ב-1912 נתמנה ל"חכם באשי" הרב הראשי של העיר יפו ובתפקידו זה הנהיג את יהודי תל אביב-יפו בימים הקשים של מלחמת העולם הראשונה. בתום המלחמה יצא לכהן כרב הראשי של העיר סלונקי ביוון. ב-1923 חזר ארצה לתפקידו הקודם. ב-1939 נבחר לכהן כ"ראשון-לציון" ורב הראשי הספרדי של ארץ ישראל המנדטורית. תפקיד זה הפך עם קום המדינה, למשרת הרב הספרדי הראשי של מדינת ישראל. הוא כיהן בתפקיד זה עד יומו האחרון.

"האמת והשלום אהבו" הייתה סיסמתו ותוכן חייו. שלוש המילים הללו התנוססו על ראש דפי המכתבים ששלח. החתירה לאמת האירה את מעשיו כיחיד וכאיש ציבור, והשלום בין חלקי עם ישראל ובין כל בני האדם בעולם היה שאיפת חייו. בצוואתו כתב הרב עוזיאל: "שמרו מכל משמר את שלום העם ושלום המדינה".

- 1 מה ההבדל בין לבת למאטרנה בחצרות כוחות לבין לבת בתכנית מן-עלה לתיא ואיל?
- 2 הצביעו על הלואה ובלואה בדברי הרב ראל וחכם צוויאל.

מזוית אחרת

מדברי חכמים

שלום בקהילה

חכם יוסף משאש

השבת מעידה על האמונה בבורא ועל הברית בינו לבין עם ישראל. מקום מרכזי זה הביא לכך שמחלל השבת ביודעין ובזדון ובפרהסיה (בציבור), נחשב כמי שמביע בכך עוינות לתורה כולה ונחשב כ'גוי' (רמב"ם, הלכות שבת, פרק ל, הלכה טו) לכן נהגו בקהילות להדיר את מחלל השבת: היין שנגע בו נחשב כיון של נכרים, אין להעלותו לתורה, אין לצרפו למניין ועוד. בעת החדשה יהודים רבים אינם רואים עצמם מחויבים להלכה. לאור מציאות זאת, היה על חכמי ישראל לקבוע האם להחיל עליהם את נוהלי ההדרה שנקבעו בעבר כלפי מחלל השבת בפרהסיה. נעיין בשתי פסיקות העוסקות בנושא ונדון במשמעותן.

באמצע המאה ה־20 חכם יוסף משאש דן באריכות בשאלה האם מותר לשתות יין שנגע בו מחלל שבת בפרהסיה.

חכם יוסף משאש

מרוקו - ישראל
1892-1974

דיין, פוסק, משורר ואיש ציבור. כיהן כרב העיר תלמסאן שבאלג'יריה במשך 17 שנה וכדיין בקהילת מקנס. בשנת 1964 עלה לישראל, וכיהן כרב הספרדי הראשי של העיר חיפה.

כתב ספרים רבים שבהם פרסם את תשובותיו לשאלות הלכתיות, דרשות, מכתבים ופרשנות.

[...] כי בעונותינו שרבו להאריך גלותינו, רבים עתה עם הארץ המחללים שבתות ה' ומועדיו וכו' ורוב משאינו ומתננו הוא עמהם, ותמיד עמנו בחברה, נכנסים לבתינו, ונכנסים לבתיהם, [...] ואם נבוא לאסור מגען ביין, אפילו ברמז קל ובתנועה קטנה, נצא לריב מהר ונבעיר אש המחלוקת עד לב השמים, ונגרם נזק גדול בידינו לעצמנו על ידי איבתם ושנאתם, ואפשר שיבעטו אפילו במעט המצוות שעושים, ויכפרו בכל חלילה, ולכן ראוי להקל בדבר, אפילו מפני השלום לחוד, שגדול כח.

(אלול תרצ"ט ספטמבר 1939)

הרב יוסף משאש, אוצר המכתבים, הוצאת מכון בני יששכר 1988. חלק ב' תשובה אלף שב, עמ' רמז-רמח

- 1 מדוע יש אלתות עם מי לאינם לומדים לבתי? מן לתי סיבות.
- 2 צד מאי צריך הלאום לבלתי חלוב אחכב מלא? נאקו את מלובחכב.

שמירת השבת

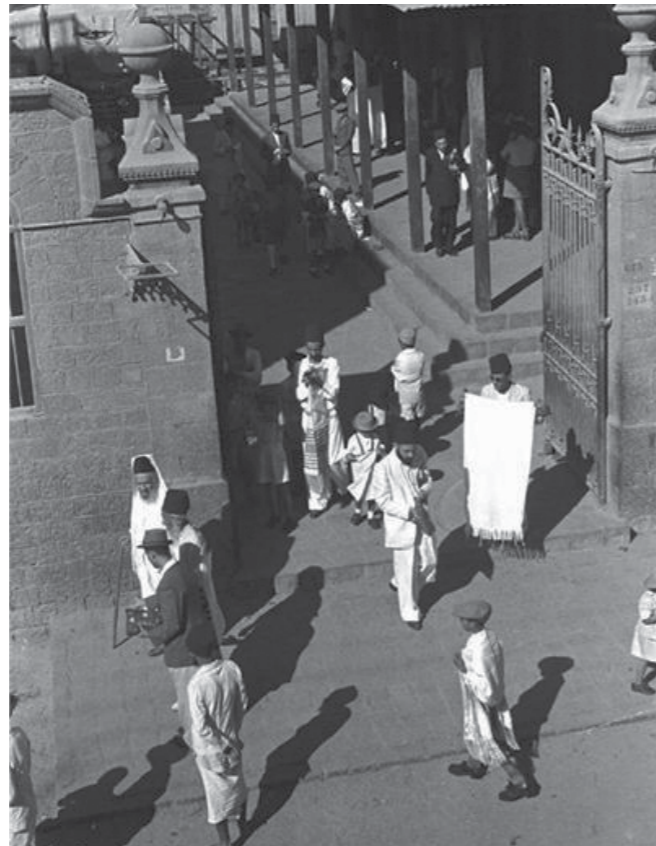
מצוות השבת נמנית בין עשרת הדברות: "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת, לְקַדְּשׁוֹ [...] לֹא תַעֲשֶׂה כָל מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ, עֲבָדְךָ וְאִמְתְּךָ וּבְהֵמָתְךָ. וְגֵרְךָ, אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ" (שמות כ, ז).

במקרא מודגש ששמירת השבת היא ברית ועדות: "וְשָׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם. בְּיַמִּי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הוּא לְעַלְמִים כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיְנַפְּשׁ" (שמות לא, טז-יז).

בתלמוד מוגדרים המעשים הרבים שנאסרו לעשייה בשבת (איסורים, מצוות לא תעשה), ולצידם המעשים שיש לעשותם, על מנת ליצור את האיכויות המיוחדות המאפיינות את היום, כגון: עריכת סעודות שבת עם קידוש ותפילות מיוחדות (מצוות עשה).

בשל מרכזיות השבת התייחסה המסורת בחומרה למי שמחלל את השבת, כלומר עובר על איסורי השבת, ובמיוחד כשהדבר נעשה בפרהסיה (=בציבור). אדם כזה היה מורחק מהקהילה: הוא נחשב לכופר במעשה בראשית והתייחסו אליו כגוי שהיין שלו אסור לשתיה.

בדורות האחרונים, כשרבים מהיהודים אינם שומרים שבת לפי ההלכה, יש קולות הקוראים לשקול מחדש את היחס ההלכתי למחלל שבת.

יהודי עדן יוצאים מבית הכנסת לאחר תפילת שבת (תימן 1949)

זוכר השבת גם כשאנו שומר

חכם עובדיה יוסף

חכם עובדיה יוסף

עיראק - ישראל
2013-1920

הרב הראשי הספרדי, הראשון לציון במשך שנים רבות. לפני כן כיהן כרבה הראשי של מצרים ושל תל אביב. כתב ספרות הלכה מקיפה, ונחשב לפוסק הספרדי המרכזי בדור האחרון. היה מנהיגה הרוחני של תנועת ש"ס.

וידעתי בבירור בהיותי במצרים, כי הרבה מן האנשים הללו שעובדים ביום שבת לצורך פרנסתם), בצאתם מן העבודה נזהרים שלא לחלל שבת, וכן אינם מעשנים בשבת וכיו"ב, וחלק מהם מתפללים בשבת במניין ראשון, כדי להספיק להגיע למקום עבודתם בזמן, ובמסותרים תבכה נפשם על מה שהם מוכרחים לחלל השבת לצורך פרנסה. ובאנשים הללו נראה לעניות דעתי ברור

שאפשר להקל במגעם ביין. [...] שהמחלל שבת בפרהסיא, ונזהר שלא לעשן סיגריות וכיו"ב, אינו נקרא מומר גמור, [...] שלא אמרו שמחלל שבת בפרהסיא דינו כגוי, אלא באופן שעושה יום שבת כיום חול לגמרי בכל המלאכות שיזדמנו לו להנאתו, [...] שנראה שהוא כופר במעשה בראשית [...], אבל אם הוא כותב בשבת לצורך פרנסתו, ונזהר מלעשן סיגריה בשבת, ומבשלים אצלו מערב שבת, אין דינו של זה כמומר לכל התורה כולה, שהרי נראה ממעשיו שהוא מאמין במעשה בראשית, אלא שחושב קצת שלצורך פרנסה הווי כפיקוח נפש ומותר.

שסוף סוף אינו דומה כל כך לכופר במעשה בראשית, שזהו עיקר הטעם שדין מחלל שבת כעכו"ם, מכיוון שהאיש הלזה מזכיר בפיו קדושת השבת בתפילה וקידוש נדרוש מדעתנו לומר כל שאינו בשמירה אינו בזכירה, ולא קיים אף מצוות זכירת שבת בדברים? הא ודאי דלא!

חכם עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר, חלק א, יורה דעה, סימן יא

- 1 מה פירוטם הפומדים מאחורי הפסיקה של חכם עובדיה יוסף?
- 2 מה בדמיון ומה בלאו בין הפסיקות של חכם עובדיה יוסף וחכם יוסף מלאלי?
- 3 האם אני בסקי הפלכה חיצון את פלגת כיון של לוא או פלאירו אותה מאקור של צימות?

צדקה וחסד לשבת

חכם (מארי) יוסף קאפח

חכם (מארי) יוסף קאפח

צנעא - ירושלים
2000-1917

תלמיד חכם, פוסק הלכה, חבר בית הדין הרבני הגדול וחבר מועצת הרבנות הראשית לישראל. מתרגם, מהדיר ומפרש כתבי הרמב"ם וספרים חכמי ספרד בימי הביניים. זוכה פרס ישראל, ואותות כבוד רבים נוספים.

בכל ערב שבת, בשעות של אחר הצהריים, היו עוברים כמה גבאים מתנדבים ברחובות העיר, דופקים על דלתות בעלי הבתים וקוראים: 'מצווה'. מכל בית היו נענים מיד ומקבלים כיכר אחד, או שניים, או שלושה, כפי שהוסכם מראש בין בעלי הבית לבין קובעי מגבית זו.

'מצווה' זו מתחלקת תוך כדי גבייתה. כשעוברים הגבאים על פתחי העניים שבאותו רחוב, דופקים

בדלת, ובמקום לקבל הם נותנים לכל אחד כפי שקבעו לו. ומכיוון שהם דופקים בכל דלת, יקשה על אדם העובר לתומו, להבחין מי נותן ומי מקבל. אף על פי כן היו מהדרים, שהשתדלו לתת לעניים מכובדים בחשאי חשאי, בליל שבת אחר חשכה, כדי שלא יורגש כלל, שהם מקבלים.

חכם (מארי) יוסף קאפח, הליכות תימן, ערך ישראל ישעיהו, ירושלים: הוצאת מכון בן צבי, תשס"ב, עמ' 148

- 1 מהו הפירוש וההיחוד את ה"מפדריס"?
- 2 מדוע מניח צד מאביר את פלאוק ומאביר את פלגת כ"לבת של לואו?"

מזמרת הארץ

שומרי השבת וזכריה

אלי ברקת

אלי ברקת
ישראל, 1970

יוס ופעיל חברתי בתחומי תרבות יהודית וחינוך. יוס ועורך של פרוייקט 'החכם היומי', מנכ"ל 'כל ישראל חברים'.

"אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה, ואני מבקש ליתנה לישראל - לך והודיעם" (תלמוד בבלי, שבת י, ע"ב)

עם ישראל יוצא ממצרים מבית עבדים וזוכה למתנת עולמים - מנוחת השבת. בפרשת יתרו, כחלק מעשרת הדיברות, המתנה הופכת לציווי "זכור את יום השבת לקדשו". אנו זוכרים את יום

השבת, והשבת מזכירה לנו שהקב"ה ברא את הכול - "זכר למעשה בראשית". השבת מזכירה לנו את כלל הברואים: אילנות ודשאים, עופות, דגים ובהמות ובני אדם. השבת מזכירה לנו "שחביב אדם שנברא בצלם", וכל פגיעה, עושק או עוול פוגמת במעשי בראשית.

מה ראה משה, שבמשנה תורה [=ספר דברים], בפרשת ואתחנן החליף בעשרת הדיברות "זכור" ב"שמור" וכתב: "שמור את יום השבת לקדשו"? ודרשו חכמים ש"שמור וזכור בדיבור אחד נאמרו" (פסיקתא זוטרטא, פרשת ואתחנן) ש"זכור" היא מצוות עשה, ו"שמור" היא מצוות אל תעשה, ו"אחת דבר אלהים, שפתים זו שְׁמֵעֲתִי" (תהלים סב, יב). אלא שתמה על כך הרמב"ן בפירושו לתורה: "אם נאמר זכור ושמור מפני הגבורה, למה לא נכתב בלוחות הראשונות? וייתכן שהיה בלוחות הראשונות ובשניות כתוב 'זכור', ומשה פירש לישראל כי 'שמור' נאמר עמו. וזו כוונתם באמת".

כך, עם השנים משקל הכובד עבר מ"זכור" ל"שמור". השבת, שבמשך מאות ואלפי שנים, יחדה ואיחדה את עם ישראל, עד שכתב עליה אחד העם: "כי יותר משעם ישראל שמרו על השבת שמרה השבת אותם" (על פרשת דרכים, מאמר נא: "שבת וציונות"), הפכה מושא לפירוד ולמחלוקת בין "שומרי שבת" למי שנתפסים כ"מחלליה". אלו בקצה ואלו בקצה "לפי שהכלל אצלנו - מחלל שבת בפרהסיא הרי הוא כגוי לכל דבריו" (פירוש המשנה לרמב"ם, מסכת חולין א, ב). שאלו רואים בו גוי, והוא מתרחק מכל דבר יהודי.

אפשר וראוי להחזיר את משקל הכובד חזרה מ"שמור" ל"זכור", וכך כותב מרן הרב עובדיה יוסף: "שסוף סוף אינו דומה כל כך לכופר במעשה בראשית, שזהו עיקר הטעם שדין מחלל שבת כעובד כוכבים ומזלות, וכמו שאמר רש"י ותוספות, מכיוון שהאיש הלזה מזכיר בפיו קדושת השבת בתפילה וקידוש. והאם נדרוש מדעתנו לומר כל שאינו בשמירה אינו בזכירה, ולא קיים אף מצות זכירת שבת בדברים? זה ודאי שלא!"

בין "שומרי שבת" ל"מחלליה" ישנה קטגוריה אמצעית רחבה הרבה יותר - "זוכרי שבת". לא לשמור שבת, ועדיין לקדש את השבת. קדושת השבת אינה רק בשמירתה. כל יהודי באשר הוא זוכר בלבבו, בפיו ובמעשיו. מתנה טובה - זכר למעשה בראשית.

"יום הששי) ויכלו השמים והארץ וכל צבאם. ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה. וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה. ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו. כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות".

קידוש ליל שבת

1 כיצד מי לעולם קידוש הוא 'זוכר לבתי'?

2 מה מילות ומי מסריד בין 'לומרי לבתי' ל'זוכרי לבתי'?

3 כיצד בקטגוריה אל 'זוכרי לבתי' מקטנים את הפסוק לבין לבתי כרציון אל לואם לבין מאלה למצורי מחלוקת?

השלום בשבת כשלמות קוסמית

פרופ' חביבה פדיה

בקבלת השבת בתפילה שרים בכל תפוצות ישראל את הפיוט 'לכה דודי'. בחרו אחד מהלחנים הרבים מאתר הפיוט והתפילה והאזינו לו.

לְכֵה דוֹדִי לְקִרְאֵת כְּלָה,
פְּנֵי שַׁבַּת נִקְבְּלָה
שְׁמוֹר וְזָכוֹר בְּדַבּוֹר אֶחָד
הַשְּׁמִיעֵנוּ אֵל הַמִּיָּחָד
ה' אֶחָד וְשְׁמוֹ אֶחָד
לְשֵׁם וּלְתַפְאֲרַת וְלִתְהִלָּה
לְקִרְאֵת שַׁבַּת לְכוּ וְנִלְכֵה
כִּי הִיא מְקוֹר הַבְּרָכָה
מֵרֵאשׁ מְקַדֵּם נְסוּכָה
סוֹף מַעֲשֵׂה בְּמַחְשָׁבָה תְּחִלָּה
מְקַדֵּשׁ מְלֶךְ עִיר מְלוּכָה
קוֹמִי צְאִי מִתּוֹךְ הַהֶפְכָּה
רַב לָךְ שַׁבַּת בְּעַמְּקֵי הַבְּכָא
וְהוּא יַחְמַל עָלֶיךָ חֲמָלָה

הַתְּעוֹרְרִי מֵעֶפְרָ קוֹמִי
לְבָשִׁי בְּגָדֵי תַפְאֲרָתְךָ עַמִּי
עַל יָד בְּן יִשְׂרָאֵל בֵּית הַלְחָמִי
קִרְבָּה אֵל נַפְשִׁי גְאָלָה
הַתְּעוֹרְרִי הַתְּעוֹרְרִי
כִּי בָא אוֹרְךָ קוֹמִי אוֹרִי
עוֹרִי עוֹרִי שִׁיר דְּבָרִי
כְּבוֹד ה' עָלֶיךָ נִגְלָה
לֹא תִבְשִׂי וְלֹא תִפְלָמִי
מֵהַ תִּשְׁתַּחֲוֶה וּמֵהַ תִּהְיֶה
בְּךָ יִחַסּוּ עַנְיֵי עַמִּי
וְנִבְנְתָה עִיר עַל תְּלָה

וְהָיוּ לְמִשְׁפָּה שְׂסִיף
וְרַחֲקוּ כָּל מְבַלְעֵיךָ
יִשְׂרָאֵל עָלֶיךָ אֵלֶיךָ
כְּמִשׁוֹשׁ חֲתָן עַל כְּלָה
יָמִין וּשְׂמָאל תַפְרָצִי
וְאֵת ה' תַעֲרִיצִי
עַל יָד אִישׁ בֶּן פְּרָצִי
וְנִשְׁמַחָה וְנִגְלָה
בְּאֵי בְשָׁלוֹם עֲטַרְת בַּעֲלָה
גַם בְּשִׁמְחָה בְּרָנָה וּבְצַהֲלָה
תוֹךְ אֲמוּנֵי עַם סִגְלָה
בוֹאֵי כְלָה בוֹאֵי כְלָה
בוֹאֵי כְלָה שַׁבַּת מְלֶכְתָּא

חכם שלמה הלוי אלקבץ, לכה דודי

- איזו אווירה צולח מן פליח?
- איזו אווירה מליח פליח כללית אוט בקבולת לבח?

! 'לכה דודי' הוא הלב והמרכז של תפילת קבלת שבת, והוא מלווה את רגעי המעבר שבין ימי החולין המסתלקים לבין השבת הנכנסת ובה. הפיוט נכתב בצפת של המאה ה-16 על ידי הפרשן וחכם הקבלה ר' שלמה אלקבץ, ואומץ מיד עם כתיבתו על ידי מקובלי צפת של אותה תקופה, מה שתרם להתפשטותו ולקבלתו המהירה בכל קהילות ישראל ולכך שנוסף לסידור התפילה.

הפיוט כתוב ברבדים של סוד ושל פשט גם יחד, ומשום כך ניתן להבינו גם ללא הבנת כל הסמלים הקבליים הרמוזים בו. בלשון ציורית, עשירה בשיבוצים מקוריים, המשורר מצייר תמונה שבה הדוד - עם ישראל - יוצא לקראת הכלה - היא השבת - לקבל את פניה.

על פי אתר התפילה והפיוט

ביום שישי בין הערביים, עם השקיעה, נכנסת שבת לעולם, יממה אחת של שלמות וגאולה "מעין עולם הבא". בשעה זו, בתפילת "קבלת שבת" שרים את הפיוט "לכה דודי" שמעביר את המתפללים מימי המעשה אל תוך השבת. הפיוט מתחיל בצער החורבן והגלות ומסתיים בגאולה, פיוט רווי סוד המדבר בשפת הקבלה. מהם רזי השיר? כיצד כל אלו השרים אותו נשבים בקסמו? כיצד נכנס האדם לתוך בועת השבת שלו? כיצד הנפש הפרטית של היחיד משתלבת עם השקיעה המביאה לעולם יום של שלום?

על הרגעים המופלאים של שילוב בין הנפשי והקוסמי, בין האילוהי והפרטי מרחיבה פרופ' פדיה באמצעות פירוש לפיוט המופלא מקבלת השבת.

השפה

השיר דובר בשפת הסוד (הקבלה). [...] בשל ההכרחיות לקרוא את השיר מתוך עיני הסוד, נצטרך להיות ערים מראש לקיום הסוד ולמהותו. על כן אקדים מילות הסבר להבנת השיר, אשר כמו תצגנה את צופן הגישה אל הסוד.

הצופן

הקבלה דנה באל באמצעות שפה של סמלים. חז"ל דיברו על האל כמי שיש לו י"ג מידות. הם נתכוונו לומר בכך שהאל נגלה באמצעות מידותיו. [...] לשיטת המקובלים, [...] האל נגלה באמצעות סמליו. המקובלים מבחינים בין המהות הטוטלית של האל שאינה מושגת באמצעות שפה, מהות המכונה "אין סוף", ובין מערכת סמלים עשירה שפיתחו ואף הבחינו בתוכה בין עשר קטגוריות שונות של סוגי סמלים בכדי לדון באל. בעוד הרמב"ם מצמצם למינימום את שפת הדיבור על האל המקובלים מרחיבים אותה לבלי די.

פרופ' חביבה פדיה
ישראל, 1965

חוקרת יהדות ותרבות, משוררת ישראלית ופעילה בהתחדשות תרבותית בפריפריה. פדיה משמשת כפרופסור מן המניין בחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת בן-גוריון, עמיתה בכירה במכון ון ליר ומנהלת בית הספר לכתובה יוצרת של הליקון.

♦ האילו דיכס מדבוח פקבול צל פאל?

1. מי נזכר אצלכם אדבר על מולד ה'לאום'?
2. האם מצב גאולה מקביל למצב של לאום אצל חכם וציניא?
3. מדוע התנועה מבלטת אצלם היא מפותח?
4. מי אצלכם מקביל את המצב לבני ישראל: מי ללר את פלוי בבית הכנסת? מי ללר את פלוי בכנסת? מי ללר את פלוי בכל יום?

הקבלה - תורת הסוד היהודית - מבחר מושגי יסוד

במרכזה של מחשבת הקבלה עומדת שאיפתו של המקובל להתאחד איחוד מיסטי, חווייתי ותודעתי עם האלוהות, ולצמצם את הפער בין העולם הגשמי שבו הוא חי לבין האל. המקובל תופס את המציאות הגשמית כמערכת סמלית, אשר משקפת את נוכחותו של האל במציאות. הוא מתבונן ומנסה לחשוף את ההווה האלוהית המסתתרת בכל פרט במציאות.

בדרך זו, המקובל מבקש להתעלות לשלמות רוחנית, ולשוב עם נשמתו אל השורש האלוהי העליון.

הקבלה מבחינה בין בחינתו הנעלמת של האל, שאין לאף יצור נברא יכולת להכיר ('אין סוף'), לבין בחינתיה של האלוהות המתגלה - המכוננת לרוב בשם 'עשר הספירות', שהן הבחינות שבהן פועל האל את פעולותיו, דרכן הוא ברא את העולם ומנהיג אותו.

לצד 'הקבלה העיונית' (לימוד הרעיונות הקבליים), עוסקים המקובלים גם ב'קבלה המעשית', כלומר בפעולות שיש בהן להשפיע על האל ועל המציאות כמו מדיטציה, שירה, סיגוף, קמיעות ועוד.

[...]

במרכז מערכת הסמלים [עומד] הגורם הכפול, הגורם הבינארי השואף לאחדות ולייחוד. כלומר, במרכז מערכת הספירות עומד המבנה הזה של דו־פרצופין, תיאור האל האחד בסמלי זכר ונקבה השואפים ומתגעגעים לייחוד.

אחדות הרמונית נפגמת ונבנית

תיאור האלוהות במושגים של אחדות הרמונית הנפגמת ושבה ונבנית בין שתי הספירות המרכזיות 'תפארת' ו'מלכות' בוטא במגוון רחב של סמלים: [...] וזאת כאשר המושג הקלאסי בה"א הידיעה לתיאור הפגימה או השבר הוא: הגלות. כמוכן מצבים של תיקון הפגימה, או במילים אחרות סגירת הפער, הם מצבי גאולה, בלשון הקבלה ייחוד קב"ה ושכינה, יחוד מלשון אחדות ומלשון יחד.

אי־הרמוניה, הניכור, הפער, המרחק בין השכינה והקב"ה מקרינים על גלות העולם, גלות ההיסטוריה וגלות הנפש. [...]

שבת - יום של גאולה ותיקון

חז"ל תיארו את יום השבת כיום שהוא "מעין עולם הבא", כלומר יש בשבת ממהות העולם הנגאל. הקבלה הדגישה שבכל יום שבת מצב הייחוד והשלמות קיים בעולם האלוהי ומקרין על הנפש. השבת היא אם כך מעין אי של גאולה בתוך הגלות.

שירו של ר' שלמה אלקבץ מבטא התכוננות והליכה לקראת הכלה־השבת, בחינת הזמן הנגאל. לשיר הזה מעמד מיוחד כי הוא נאמר בפתחו של ריטואל, על הסף, ומסמן את המעבר מרשות החול לרשות הקודש. תוך כדי השיר מתרחש המעבר מיום השבת הנוכחי הממשי העומד בסף - כיום של גאולה בתוך החולין - אל התקוות אל היום האחרון, שבת כל העולמות. הווה אומר: מתוך השיר ובמהלכו נקרע צוהר אל הזמן המוחלט של הגאולה, הזמן המשיחי.

◆ מפי ר' גאולה ופ' גאולה?

◆ כיצד יכולה ארץ ישראל?

◆ האילו מובנים פלגת היא "מאבות פלגת קרא"?

◆ אילו מובנים מיוצאים בסיוט "אברה דרבי"?

האדם המתפלל

קריאת השיר בעיני הסוד אין משמעה קריאה גורפת של כל מילה וכל מונח כסמל לספירה, אלא השיר נע כלפי הספירות אבל חוזר גם אל האדם המתפלל ואל נפשו.

התנועה החוזרת מן השכינה כלפי נפש האדם היא מהותית, בהיות השכינה מייצגת בתפיסה הקבלית גם את נפש האדם. קווי הקבלה רבים נמתחים בין גלות השכינה ובין גלות הנפש, על כן יש חשיבות לתפילה לקבלת שבת גם מן הפן של התפילה לקבלת השראת שכינה בנפש ומפאת ההקבלה שנוצרת בין הממדים השונים של הגאולה בעולם ובנפש.

השבת כריטואל הפותח צוהר לגאולה

בהתאמה להתחלפות הזיקות השונות של דוברי-נמען מתרחשת לאורך כל השיר גם תנועה בזמן מן ההווה של השבת - כריטואל המייצג גאולה - אל חלום שבו הגאולה המוחלטת היא הווה שמתממש ובתוכו נשזר כבר העתיד: שבת של מעין העולם הבא, העולה מתוך כמיהה רבה.

במובן זה, תוך כדי שהמשורר שר את השיר המזמין את השבת נקרע לו הצוהר מתוך הריטואל אל המציאות הממשית שהריטואל אמור לייצג, והוא כבר שרוי בתוך הגאולה עצמה.

בנקודת חלום זו על העתיד - הפיוט הולך ומתפתח עד לנקודה שבה השכינה הגולה קמה מעפרה. לבושת זוהר ועטופה באור יקרות של ההתגלות היא מופיעה ומשוררת ככלה לדודה והרגע בו החזון מתקרב לשער העולם הנגאל שלעתיד לבוא הוא רגע התחלת השבת, רגע קבלת שבת מנקודת המבט של התפילה. אם כך אין להפריד כאן בין התפילה ובין ריטואל הסף של השבת, אלא הדברים שלובים זה בזה.

◆ מדוע התנועה
מהלכנו אלכל היא
מבחינת?

ריטואל = טקס המייצג
מציאות, שדרכו עובר
האדם למציאות אחרת.

◆ אציז מציאות אחרת
צובר האדם בלעז
טקס "קבלת פלגת"?

◆ כיצד ליר וטקס
מכניסים אצולק אל
קובל?

השירה יוצרה שינוי בנפש

עוצמתה של השירה הזאת, כתפילה היוצרת את מצב הטרנספורמציה הנפשית שכל טקס חותר אליה, הייתה כפי הנראה מורגשת על ידי כל מי שנתוודע אליה. כך קרה שהוא נתפס מיד לא כפיוט רגיל אלא כתפילה, הפך לעצם מעצמיה של התפילה היהודית, אומץ לתוך קבלת שבת בכל הפיוט האחרון שנתקבל לתוך הסיפור היהודי בצורה גורפת בכל העדות.

חביבה פדיה, לכה דודי - עיון בפיוט, אתר התפילה והפיוט

◆ מה הפכה בין ליר
אמיליה?

- 1. האם הכניסה אלבת צם הפיוט 'לכה דודי' יוצרת מצב אל לאוה? מדוע?
- 2. האם הפיוט מכונן לאוה אל אחרית פיאק או אכל לבת?
- 3. האם דומה פלאוק למתאר חכמ צוציא אצה למתאר פרוס' פדיה בפיוט 'לכה דודי' ובמה הוא אונה?

משימות

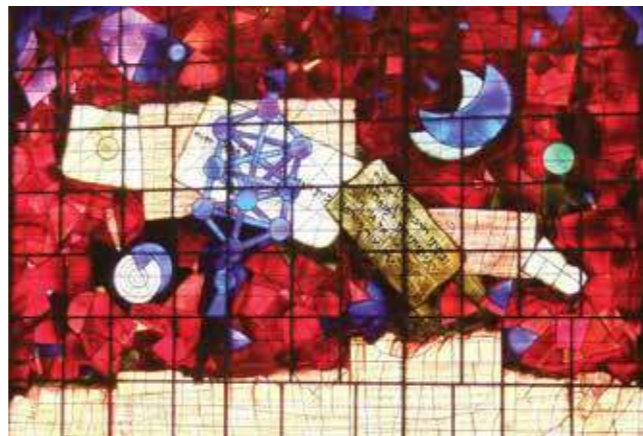
בפנים ובחוץ

על פיוט מעולם הקבלה

במדור 'פנים וחוץ' נבחן הפעם את עולם הקבלה, יחד עם פרופ' חביבה פדיה דרך הפיוט 'לכה דודי'. הפיוט נכתב מתוך העולם הקבלי בשיא פריחתו בצפת, במאה ה-16, והוא ספוג בדימויים קבליים. כיום הוא מושר ב'קבלת שבת' בבתי הכנסת ובאירועים ציבוריים שמחוץ לבית הכנסת. ננסה לבחון כאן את החוויה שלנו ושל אחרים השרים את הפיוט הקבלי.

האזינו שוב לפיוט 'לכה דודי' לאחר שלמדתם אותו וחשבו:

- < מה מקומם של אילים בלרין 'לכה דודי' בימי לילי ביוחס אצולם האולגים הקבלי?
- < האם הם חיים בטוב ('בסנים') או לפוא צר ארם ('בחוץ')?
- < האם מי לטר את הפיוט מבין את כל האילנים? את האלמוניות האיסטיות את תורת הקבלה?
- < האם ניתן לחוות את הליר אצומק אלא הבנה של כל אלו? הסבירו
- < חלבו על פרופ' חביבה פדיה, אילנה מסורתית ממלסחת פייטנים, סרוססור אפיסטוריה של תורת הסוד באוניברסיטת בן גוריון, מלורית ומרצה. כאלר פיא כותבת על אולם הקבלה האם אדצרכת פיא אמבונות 'מבסנים' בקוראת את מורלת אבותיה? או 'מחול' בחוקרת?
- < איצה לוח יכול ארפווצר מלילוב האילנות 'סנים' ו'חול'?
- מה פוא יאסטר אחרה בישראל?

תבית הוא חמין הזיכרון

יוסף עוזר

בשיר שלפניכם השבת היא יום הכינוס של המשפחה, מול העולם הסוער, המלא בקשיים ותהפוכות, אך בשבת מתנתקים כולם מעיסוקיהם ומתלאות היום-יום ומבלים יחד, ודרך מאכלי השבת ושירת הפיוטים מתנהלים חיי המשפחה.

יוסף עוזר
ישראל, 1952

גדל והתחנך במושב ברק בעמק יזרעאל. למד באוניברסיטת חיפה ובישיבת 'אור שמח' בירושלים ועבד כמנהל חינוכי ומחנך בתלמוד-תורה בירושלים. משורר ועורך כתבי עת לתרבות ושירה, פעיל בפיתוח הביטוי היצירתי של היהדות בת זמננו.

כשאמא שלי הייתה מכניסה את החוט למחט
לא לתקון חלצה או גרב
היא הייתה תופרת את חמין השבת
והטעם היה רוקם בזכרון את מטעמי יצחק
הממשש את יעקב ומריח גדי עזים
ואת בכי הגדי הפועה עד רגע זה
הייתה אמי בכל זאת מגישה את החמין
ואנחנו מושכים את החוט
וטרים ידענו שבחוט יחלף כל פתיל החיים שלנו
והיינו שרים שירי שבת ונמלטים מפני עשו
ומנגבים את דמעות רחל ליד הבאר
ויודעים שייעקב עתיר געגועים ואנחנו רחוק מאתנו השבע
כי לא נשכח שוב את מה שנפרם
בעצב הגדול של שמחת בואנו לארץ ישראל
איך לא נבין מאבא - פיוטיו הגרונזיים בחית ובצין
וקאו חברים ושאלו וזו הר צאף?
והמחט נפלה מידי אמי
ואת החוט אני טונה אחרי מותה
ואינני משיב לשאלה שאין רואים בה תרעלה:
וזו הר צאף?

- 1 האם באמצע המלסחתי פאמטאר בליר יל לבת אל אלוס? הסבירו.
- 2 האם מלבו בליר מצינו את בלבת אלכס? ססרו על כפ.
- 3 איצה חוט אתם מולטם מבלבת אל מי בלבוץ?

יוסף עוזר, תבית הוא חמין הזכרון, משיב הרוח, גליון ט"ז על ההתנתקות, י. עוזר, ש. ענתבי, ש. קליין עורכים, תשס"ה

*וזו הר צאף? = ביידיש, מה נשמע?

ישלום לבוא שפתי, עת השבת

מקורות

- 4..... שלום עליכם, פיוט לליל שבת
- 5..... במדבר ו, כו.....
- 5..... שמואל א כה, ו.....
- 5..... משלי ג, יז.....
- 5..... ישעיה נד, יג.....
- 5..... בבלי, ברכות סד ע"א.....
- 6..... בן ציון מאיר חי עוזיאל, מכמני עוזיאל, חלק א, שער ב, פרק א, מאמר א.....
- 11..... הרב אברהם יהושע השל, השבת: משמעותה לאדם המודרני, ירושלים והרצליה, תש"ד, עמ' 39-42.....
- 12..... הרב יוסף משאש, אוצר המכתבים, הוצאת מכון בני יששכר 1988. חלק ב' תשובה אלף שב, עמ' רמז-רמח.....
- 14..... חכם (מארי) יוסף קאפח, הליכות תימן, ערך ישראל ישעיהו, ירושלים: הוצאת מכון בן-צבי, תשס"ב, עמ' 148.....
- 15..... חכם עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר, חלק א, יורה דעה, סימן יא.....
- 17..... קידוש ליל שבת.....
- 18..... חכם שלמה הלוי אלקבץ, לכה דודי.....
- 19..... חביבה פדיה, לכה דודי - עיון בפיוט, אתר התפילה והפיוט.....
- יוסף עוזר, תבית הוא חמין הזכרון, משיב הרוח, גליון ט"ז על ההתנתקות, י. עוזר, ש. ענתבי, ש. קליין עורכים, תשס"ה.....
- 24.....

רשימת תמונות ובעלי זכויות

© כל הזכויות על התמונות בפרק 'שלום לבוא שבת - על השבת' שמורות לבעליהן.

אוסף התצלומים הלאומי, לשכת העיתונות הממשלתית, מחלקת צילומים

- 1..... צילום: דוד אלדן.....
- 2..... צלם לא ידוע.....
- 17, 13, 5, 4..... צילום: משה מילנר.....
- 14..... צילום: ברוך רימון.....
- 10..... צילום: זולטן קלוגר.....

פיקיוקי

- 1..... צילום: מרכז להבה נצרת.....
- 7..... צילום: אורטל לוי.....
- 17..... צילום: אודי שטיינר.....
- 21..... צילום: ולאא ברכאת.....
- 16, 2..... כל ישראל חברים.....

unsplash

- 4..... צילום: nikola-knezevic.....
- 5..... צילום: jan-tinneberg.....
- 9..... צילום: Mitosh.....

פעילות סיכום

השבת והשלום בחברה הישראלית

בחברה הישראלית מחלוקות רבות סביב הדרכים השונות לציין את יום השבת בפרהסיה: הפעלת מוסדות תרבות, פתיחת מרכזי קניות, פעילות התחבורה הציבורית, ביצוע עבודות תשתית ועוד.

- < בחרו אחד מהמונחים ופסבירו את המחלוקת
- < כציין איך ניתן לצמצם את הפער בין הרציון לא לבנת לא לאוק, כפי לפוצץ בסריק, לבין המחלוקות המתרחשות במציאות

- 9..... צילום: daniel-newman
- 10..... צילום: ben-vaughn
- 10..... צילום: juliane-liebermann
- 25..... צילום: דרור פייטלסון
- 23..... תחרות ויקיפדיה אוהבת אתרי מורשת, צילום: Ohevami1
- 25, 23..... צילום: קורל סגל
- 25..... צלם לא ידוע
- 9..... ארכיון אליאנס צרפת
- 13..... ארכיון הצילומים של קק"ל, צילום: פרד צ'סניק

ויקיפדיה

- 25..... צילום AnonMoos
- 25..... נחלת הכלל
- 11..... צילום: ספריית הקונגרס
- 15..... צילום: ALLONI
- 26..... משפחת בן לולו מוזיאון בית הראשונים אבן יהודה
- 26..... מסעדת אמא ירושלים
- 12..... צלם לא ידוע
- 14..... תמונה באדיבות המשפחה
- 19..... באדיבות חביבה פדיה
- 24..... באדיבות יוסף עוזר

'הנה צה עוליד יאחר פתילני' על האמונה

מבוא

משחר האנושות, האדם עומד מול האלוהים ומנהל עמו שיח; שיח של אהבה, של תקווה, של כעס או של אשמה. על פי התורה, אלוהים מצווה על האדם לנהוג על פי חוקים ומוסר, ומאפשר לאדם לבחור בטוב או ברע, לחטוא ולחזור בתשובה. מאז מתן תורה לעם ישראל כולו ניתנה ההתגלות רק לנביאים ספורים, אך כל אדם באשר הוא מוזמן להתפלל, לבקש ולהודות.

המקרא עוסק במאבק איתנים בין האמונה המונותיאיסטית ובין האלילות. דמותו של האל לבשה פנים שונות עוד במקרא: אל רחום וחנון, אל קנאי, נוקם ומעניש ועוד.

בעולמו של האדם בעת העתיקה נוכח אלוהים בכל עת: בשעת שמחה הוא מודה לאל ובשעת צרה הוא כמה אל ישועתו.

בעת החדשה עולים קולות שונים. התבונה האנושית נוטה להתבסס על מדע אמפירי (מוכח ניסיונית), ואנשים רבים אינם חווים את נוכחות האל בחייהם ואינם מאמינים כלל בקיום האל. בעולם הטכנולוגי האדם כובש את היקום ומאמין שהכוח בידיו. הוא כבר לא חש חסר ישע אל מול איתני הבריאה, ועליו להגדיר מחדש מיהו האל שלפניו הוא עומד. גם שתי מלחמות העולם שבמאה ה-20, על כל זוועותיהן, עוררו את שאלת יחס האדם לאלוהיו.

חכמי ארצות המזרח התמודדו גם הם עם תהליכים של מודרנה, ומכתביהם ניתן ללמוד על קיומן של תפיסות אמונה ייחודיות בעת החדשה. הם עוסקים במפגש הנוצר בעקבות פנייתו של האדם לאל, ובמצוות האל להתנהג באופן מוסרי. מתוך זה, הם יוצקים משמעות למושג האמונה תוך התייחסות לאתגרים המודרניים, שאף מעוררים ספקות.

בפרק זה נכיר את תפיסת האמונה של חכמי ארצות המזרח, את האופן שבו הם רואים את דמותו של האדם המאמין, ואת המשמעויות של תפיסות אלה לגבי העולם המודרני.

מהם הערכים והתפיסות העומדים מאחורי "אמונה אמיתית"? אילו משמעויות יש לתפיסת האמונה של חכמים אלו עבור הספקות שמעלה העידן המודרני?

4	פתיח ♦ אעופה אשכונה - פיוט
6	לב העניין ♦ המקור המרכזי: משוואת האחוזה - מפגש עם הבורא דרך האחר, חכם יהודה ליאון אשכנזי-מניטו"
10	מרחיבים עניין: מפגש עם הבורא
11	מפגש עם 'מניטו'
14	מזוית אחרת ♦ מדברי חכמים: א-לוהי העולם, חכם יוסף משאש
17	אמונה צרופה, חכם בן ציון מאיר חי עוזיאל
19	מזמרת הארץ: הייאוש ככוח האמונה, ז'אק דרידה
22	הלוחש במכוניות, חביבה פדיה
24	משימות ♦ בפנים ובחוץ: מאמינים בני מאמינים?
25	פעילות סיכום: חוויית האמונה

נסו לדמיין מילפיו ליקר אייבס מאוד.

1 חלבו על מצב לבו אתם רחוקים ממנו מאוד. איזו הנאלף זו?

2 מה אתם מוכנים לעלות כדי לתא את הפאזל?

הקליבו אסיוט באחד הביצועים המופיעים ברשת וצינו במילותיו.

3 מה לדעתכם מניל הפייטן בליו?

4 כיצד הוא מנסה להתמודד עם הנאלף זו?

אעופה אשכונה

חכם יצחק אביחצירא

חכם יצחק אביחצירא

מרוקו
1912-1860

מקובל ופייטן בנו של חכם יעקב אביחצירא. כבר בגיל צעיר מאד כתב הקדמות לספרי אביו. נרצח בעת שיצא לגייס כספים לישיבה בעירו במרוקו.

אעופה אשכנה וארחה נדד
במדבר אלינה ואולי אמצא דוד

נשק אהבתו בלבי בערה
מיום פרדתו נפשי עלי מרה,

ידיד מני ברח הלך עזבני
איזו דרך ארח ואלכה גם אני,

יצאתי לבקש דודי בין חברים
נלפדתי במוקש הכוני השמרים,

צפיתי לדודי מתי יבוא אלי
ילבישני עדיי וירחם עלי,

חשף זרועה לקבץ פזורים
גלה קץ ישעה ודגלה הרם,

קומי יחדתי ושובי בתשובה
אחותי רעיתי הנה גואלה בא

חכם יצחק אביחצירא, אעופה אשכונה, יגל יעקב, הוצאת ר' אברהם בוקובה, תוניס תרס"ו

לב העניין

המקור המרכזי

משוואת האחוה - מפגש עם הבורא דרך האחר

חכם יהודה ליאון אשכנזי "מניטו"

היכן פוגש האדם את האלוהים, בבית הכנסת, בבית המדרש, כשהוא מקיים מצוות או אולי כשהוא נמצא בטבע?
בעת החדשה הציעו הוגים שונים שמפגש זה מתקיים דווקא בתוך החברה האנושית. נענין בדבריו של חכם יהודה ליאון אשכנזי.

העולם הוא משולש שבקדקודו העליון נמצא הבורא. ובשני קדקודיו התחתונים בריאה ועוד בריאה.
אותן בריאות הן בתחרות, שכל אחת שואפת, באופן האנוכי ביותר, לקבל את כל השפע שיש לבורא להעניק.
כל אחת מהבריאות הללו אכן צריכה לזכות בכל הטוב הזה, אולם עליה לעשות זאת דרך ההכרה שהבריה האחרת הנמצאת בעולם, אף היא יציר כפיו של אותו בורא שברא אותה עצמה. דרך אהבתה לבריאה אחרת, מבטאת למעשה כל בריאה את אהבתה לבורא.
למעשה כל מפגש עם האחר הוא מפגש עם הבורא. בכל יום, בכל שעה אנו נבחנים במשוואת האחוה. אם זה נהג האוטובוס, הדוור, פקיד הבנק, השכן או בני משפחה, בכל פגישה עם אדם אחר אנו פוגשים את הבורא שבו. בדרך כלל אין אנו מודעים למצב זה, אבל בכל מפגש כזה עם אדם אחר, אנו עצמנו עומדים במבחן.
מאחורי החיצוניות של ה"אחריות" המוסרית הזו, קיימת התופעה המופלאה הזו האומרת שהתנהגות האדם עם רעהו, היא ראי להתנהגות אותו אדם כלפי בוראו...

◆ מדוע היה מלחמה במלחמת "בריא" ולא במלחמת "אדם"?

◆ מדוע באהבה לבריא אחרת באה ידי ביטוי אהבת הבורא?

◆ מדוע פירוש הביטוי "עוֹלָם אֵת הַבּוֹרָא לְבוֹ"?

◆ על איזו אחריות מוסרית מדובר?

על כך עמדו גם כל נביאי ישראל בנבואותיהם כלפי העם הזונח את חובותיו המוסריות כלפי הגר היתום והאלמנה. הפסוק אומר "ואהבתם את הגר" והנביא צווח: "גר יתום ואלמנה לא תעשוקו".
[...] "ואהבת לרעך כמוך" מדוע? "כי אני ה'" המתגלה והמסתתר מאחורי רעך. רק דרך "ואהבת לרעך" ניתן להגיע ל"ואהבת לה' אלוהיך", זו המשימה המוטלת על האדם.
אהבה זו המיועדת לבורא, מתקיימת רק אם היא מועברת דרך תופעות הטבע עצמן או דרך האדם. אך אם אנו אוהבים "את" האדם האחר, זאת היא עבודה זרה. הפיכת הזולת למוחלט והאלהתו היא מהותה של עבודה זרה.
השלכת תכונות ומהויות אלוהיות על אדם או חפץ מגדירה אותם כ"אלוהות אלילית". ובכך הם מהווים חיץ בינם לבין הבורא. [...]
עם זאת יש להודות שקיום משוואת האחוה הוא משימה לא קלה, המחייבת הליכה מתמדת על חבל דק. יש הכרח לאהוב את האחר כיוון שגם הוא נברא בידי אותו הבורא, מבלי לשכוח כי אהבתנו לאחר היא רק ביטוי לאהבתנו האמתית המכוונת לקב"ה.

◆ מה פירוש הביטוי "פסיכת פזאל אמואל"?

◆ סצנת פסיכת פזאל אמואל יוצרת חיל בין פאקס אלובריו?

- 1 "ואפכת ארץ כמק ארץ" - באיזה אופן בוסס מלפניך את המצוות האלו?
- 2 מן דוגמאות מהחיים אקולו למהור על מלוואת באחוור.
- 3 מהקרי תפיסה זאת יאמרו לעל סיה באדם הוא אמצעי. מה דעתך על ביקורת זאת? נחמו את מלוואתכם.
- 4 מה מציעה "מלוואת באחוור" לאדם המודרני? כיצד היא נותנת מלוואת לאדם הדין של המצוות באחוור, של מלוואות אלו ול אי-בהירות?
- 5 באיזה מצבאות כמב למדינת ישראל בוקמה על פי חזון נביאי ישראל. באם לדעתך יש בחזון מדינת ישראל ניסיון למהור על "מלוואת באחוור"? אם כן, כיצד בא לדבר אידי ביטוי? אם לא, מה יש ללמוד?

◆ איך ביקר את המצוות בארץ ארופים חיצוני אלוואת ארץ?

◆ איך אסר לחיות בלונדון ביזאק לבו בארץ ארץ בארץ ארץ?

בשל קושי המשימה, הנטייה האנושית היא לבחור באחד משני הפתרונות הבאים:

- ניסיון לבטל את המשוואה [...] והכרתו מבלי להתייחס לזולת כלל בכך הופכת האלוואת טרנסצנדנטית לגמרי, האנושיות החברתית מוצאת מן העולם.
- הפיכת האמצעי (הזולת) למטרה בפני עצמה תוך התעלמות מהבורא שברא אותו.

[...] אחד ההבדלים שבין התפיסה המונותאיסטית העברית וכל תפיסה אחרת הוא שבדתות אחרות האל מגן על האדם ושומר עליו כנגד כל האחרים, בעוד שעל פי היהדות האל שומר גם, ואולי אף קודם, על האחר. כיוון שקיים רק אל אחד, האל של האדם הוא גם האל של האחר. זאת משוואת האחוור שעל האדם לפתור.

חכם יהודה ליאון אשכנזי, סוד העברי, חלק א', בית אל: הוצאת חווה, תשנ"ה

חכם יהודה ליאון אשכנזי

אוראן, אלגיריה - ירושלים, ישראל, 1922-1996

בשנת 1968, לאחר מלחמת ששת הימים, עלה לארץ ישראל וגר בירושלים. הקים בירושלים את מכון 'מעיינות' ומרכז יאיר' ללימודי ארץ ישראל. במקביל מסר שיעורים לתלמידים דוברי צרפתית במכון מאיר. חכם יהודה ליאון אשכנזי הפך להיות מנהיגם הרוחני של רבים מיוצאי צרפת בארץ ישראל, אך לא הפסיק ללמד גם בצרפת.

חכם יהודה ליאון אשכנזי נפטר בירושלים ביום ט' חשוון תשנ"ז (1996), בגיל 74, ונקבר בהר המנוחות.

כתביו שיש בידינו הם ברובם עיבוד שיעורים שהעביר במסגרות שונות. הספרים עוסקים בזהות יהודית לאור המדרש ומחשבת ישראל, ובהבדלים בין האמונה היהודית לדתות אחרות. בין ספריו: 'סוד העברי', 'מדרש בסוד ההפכים', 'סוד מדרש התולדות' ו'מספד למשיח'.

חכם יהודה ליאון אשכנזי, הידוע בכינוי 'מניטו', התחנך בחינוך יהודי מסורתי בתלמוד תורה 'עץ חיים' ובבתי ספר ממלכתיים צרפתיים. לאחר מכן למד תלמוד אצל הרב משה פינגרהוט, ופילוסופיה ופסיכולוגיה באקדמיה.

בשנת ת"ש (1940) הצטרף לתנועת הצופים היהודים, שפעלה גם כמחותרת נגד הנאצים. בתנועת הצופים קיבל את הכינוי 'מניטו', שמשמעו רוח גדולה בשפת השבט האינדיאני אלגונקיאן.

בשנת 1943 גוייס ללגיון הזרים של צרפת, נטל חלק בקרבות השחרור מגרמניה הנאצית, ואף נפצע באלזס.

בשנת 1945 עם תום המלחמה היגר לצרפת. כחלק ממאמציו לשקם את הקהילה היהודית בצרפת, הקים יחד עם רובר גמזון, בשנת 1946 את בית הספר למנהיגות יהודית באורסיי.

יחד עם עמנואל לוינס ואנדרה נהר היה חכם יהודה ליאון אשכנזי מראשי 'אסכולת פריז' למחשבת ישראל.

מפגש עם 'מניטו'

לפניכם קטעים מתולדות חייו של חכם יהודה ליאון אשכנזי, 'מניטו', כפי שסופרו על ידו.

באלג'יריה

נולדתי כנצר למשפחת רבנים, וסבי היה רב אלג'ירי. תמיד הרגשתי את עצמי בן בית בעולמו של סבי, בזהות היהודית שבה גדלתי. עולם זה, שהיה מקרה מייצג של יהדות התפוצות כפי שהיא התקיימה במשך אלפיים שנה, היה בעל מורכבות מופלאה. במשך אלפיים שנות גלות חי היהודי זהות כפולה, בעל שורשים עבריים אך מושפע באופן טבעי מן הנוף התרבותי שאליו הגיע בנדודיו לאורך הדורות ומשתלב בו בהרמוניה.

עם זאת, ניתן היה להבחין באלג'יריה בתהליך מורכב יותר בגלל היותה שדה מפגש לתרבויות רבות ושונות: היינו מתפללים בעברית ודרך השפה היינו מחוברים למסורת האבות ולעבר של עמנו, היהודי תורני. עולמנו הרגשי היה קשור למלודיות הערביות ולפולקלור הספרדי ושפת ההשכלה והתרבות שלנו הייתה הצרפתית.

[...]

אחד מזיכרונות ילדותי החזקים, הוא האופי המיתי שהיה בעינינו לכל צורה של יהדות מלבד היהדות האלג'ירית. בצעירותי, חיו באלג'יריה בין 120,000 ל-130,000 יהודים. עבורנו, זה היה עם ישראל. שמענו אמנם סיפורים אודות יהודים שחיו בארצות אחרות ואפילו ביבשות רחוקות אך אלו נדמו לנו יותר כסיפורי אגדות שכן הם לא התאימו למשוואה המיוחדת שחיינו אנו: אלג'ירים בעלי תרבות צרפתית.

בצרפת

...עלי לציין שוב שעל שייכותנו לאומה הצרפתית לא הוטל אפילו צל של ספק. כפי הנראה היה זה מכיוון שבימים ההם היו יהודי אלג'יריה הראשונים והיחידים מכל יהודי צפון אפריקה והמזרח שזכו באזרחות כל שהיא לאחר מאות בשנים. (*) שוויון הזכויות שהוצע לנו הביא להכרת תודה עמוקה כלפי האומה שהואילה לקחת אותנו

(*) הערה: מאוחר יותר זכו באזרחות כל יהודי האימפריה העות'מנית, (תורכיה של היום) יהודי עיראק, יהודי פרס תחת השאה, יהודי תוניסיה העצמאית ועוד.

מרחיבים עניין

מפגש עם הבורא

מהי המשמעות של מפגש עם הבורא שבי ועם הבורא שבזולת?

- < נסו לתאר באיור מסוים בחייהם לבו אנשים נפלאים עם הבורא לבהם או עם הבורא לבצורת מה מיוחד באדם או?
- < האם רק אנשים מאמינים יכולים לחוות אותם, או לאפשר אפלטון בביטוי "בורא" מטאפורי, וכאם יכולים אפלטון לחוויה זו?
- < האם ניתן אפסוק את 'מלואת באחוזה' אנוניות בתעבאות וחוקי מדינה ליאסלו באינה אף החל, אף ביטח ובאמונה?
- < האם נרמיות בתעבאות וחוקים אינם סותרים את 'מלואת באחוזה'?

- 1 מה מרסיפור פאלי אל 'מניטו' מודד על אמונת ואל צרותם אל יוצאי אג'יריב מאב פ-20?
- 2 באיזב אופן זולב רקולי "אפיקל על פבורא" בסיפורו אל חכמ אלטנזי? איזב מוזנב נימ אכ?

תחת כנפיה. תחושה זו מצאה את ביטוייה בתפישה מוטעית של זהותנו - ראינו עצמנו כחברים של ממש באומה.

אשליה זו התנפצה בעת שירותי הצבאי. [...] המפגש עם האנטישמיות של הצרפתים הלא־יהודים אשר הגיעו מצרפת חידדה בנו את תחושת השייכות הלאומית. [...] מהר מאוד הרגשנו את חוסר האיזון שנוצר בין משקלה של התרבות הצרפתית בחיינו לזה של התרבות היהודית־ערבית.

הופכים להיות עברים

[...] בין השנים 1954-1955 [...] הגעתי לראשונה לישראל. ההלם היה עצום: ראשית, לראשונה בחיי הרגשתי שאני בביתי שלי. שנית, היהדות קמה לתחייה. חזרנו להיות עם עברי. עם גילוי המציאות הישראלית, נחשפו בפני המימדים המצומצמים של עבודתנו בצרפת. היה זה חסר טעם לחשוב על תחיית הזהות היהודית בכל שפה מלבד בשפת הקודש. היה משהו שלא היה יכול להתקיים אלא בעולם עברי של ממש. יכולנו לעבוד בשפות זרות בשביל יהודי התפוצות אבל בישראל, חיינו בעברית. העברית שהייתה בפינו הייתה עברית רבנית תורנית עתיקה. והנה גילינו שמה שהיה עבורנו מסורת עתיקת ימין החל לחדור אל תוך המציאות היום יומית של תקופתנו. מסורת זו, הצטמצמה בהתארכות הגלות לידי תקווה משיחית רדומה ורחוקה מן המציאות. לפתע, גילינו שבישראל החל לקרום עור וגידים בתוך המציאות ההיסטורית...

[...]

באופן מאוד מודע, זכינו להתחבר למסורת אשר לא הייתה מוכרת בתרבויות אנושיות אחרות. המסורת הזו לימדה אותנו להאמין במה שבמשך זמן רב [היה] מעט מסתורי: כל יהודי, אפילו הוא אתאיסט, הינו בן ברית. האמונה בכך התחזקה בנו עם הזמן כאשר ראינו את יד ההשגחה במציאות של ההיסטוריה היהודית (שנגעה, כאמור, לכל היהודים כולל האתאיסטים שבהם).

[...]

יהודי מסורתי מכיר את עצמו כחלק משרשרת בלתי פוסקת וכחלק מתמונה כוללת יותר. תהליך זה של גלגול זהות עבר עלי כסיפור אישי, אך מהווה בעת ובעונה אחת גם מקרה פרטי של תהליך כלל ישראלי שהתרחש בדור התקומה.

Michel Koginsky, *Un Hébreu d'Origine Juive*, 1998
הופיע במקור בצרפתית בביוגרפיה של הרב אשכנזי 1988 תורגם על ידי הרב שלמה בן נעים

מזוית אחרת

מדברי חכמים

א-לוהי העולם

חכם יוסף משאש

האמונה באל שבזר את העולם ומשיג על הבריאה, תופסת מקום מרכזי במקרא ובהגות היהודית לדורותיה.

מה נגזר מאמונה זו? מהו מקומו של האל בעולם? היכן פוגש אותו המאמין? נעיין בדרשה של חכם יוסף משאש.

חכם יוסף משאש
מרוקו - ישראל
1892-1974

דיין, פוסק, משורר ואיש ציבור. כיהן כרב העיר תלמסאן שבאלג'יריה במשך 17 שנה וכדיין בקהילת מקנס. בשנת 1964 עלה לישראל, וכיהן כרב הספרדי הראשי של העיר חיפה.

כתב ספרים רבים שבהם פרסם את תשובותיו לשאלות הלכתיות, דרשות, מכתבים ופרשנות.

רבותי! הלא תדעו הלא תשמעו הלא הוגד מראש לכם, מפרשה ראשונה שבתורה, שכל מעשה בראשית כלול מארבעה דברים: דומם, צומח, חי, מְדַבֵּר לבד הדברים הרוחניים כאש ורוח וכו'.

וקיום כולם והעמדתם, הוא בכח ההשגחה העליונה,

שהיא השגחת הבורא ברוך הוא, ואם יסתירנה אף רגע חס וחלילה, יהפך הכל לתוהו ובוהו, ובוזה פירשו המפרשים מה שאמר הכתוב "עֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ..." [תהלים קמו, ו] שמפני שהכל תלוי בהשגחתו לכן קרינו [אנו קוראים] "עֲשֵׂה" בחולם העי"ן שהוא לשון הווה ולא "עֲשֵׂה" בקמץ שהוא לשון עבר, להורות שעל ידי השגחתו, נחשב כאילו עושה אותם בכל רגע, וכן סיים בסיפיה דקרא [בסוף הפסוק], "... הַשְׁמִיר אֶמֶת לְעוֹלָם", דהיינו השומר אמיתות בריאתו ע"י השגחתו

◆ מְעַלֵּה בְרֵאשִׁית = בְּרִיאַת הַיְצוֹרִים.

◆ הַסְבִּירוּ מִהַ הַהֶבְרָא בֵּין עוֹלָם הַבְּרִיאָה, אֵל עוֹלָם הַבְּרִיאָה?

לעולם, [...] הוא השומר אותה [את הבריאה] ע"י השגחתו, ויש עוד המון פסוקים ומאמרים המורים באצבע על זה, ולכן תיקנו רז"ל [לומר בתפילה]: "יוצֵר אור ובורֵא חֶשֶׁךְ, עֹשֶׂה שְׁלוֹם ובורֵא אֶת הַכֶּלֶל", הכל בלשון הווה, ולא בלשון עבר: יצר, ברא, עשה. וסיימו: "הַמְחַדֵּשׁ בְּטוֹבוֹ בְּכָל יוֹם תְּמִיד מְעֻשָׂה בְּרֵאשִׁית", דהיינו המחדש בטוב השגחתו בכל יום מעשה בראשית, ודבר זה הוא ידוע ומפורסם לכל העולם והוא אחד מעיקרי הדת ואין להאריך בו יותר. והנה מפני שהבורא ברוך הוא, הוא מקור הקדושה והטהרה הרוחניים, אשר על כן נקרא בשם "האל הקדוש" "המלך הקדוש" לכן חָלַק מעט קט מקדושתו על כל הבריאה כולה, עד שאמרו רז"ל: אין לך דבר שאין בו חלק מהקדושה העליונה, ואותו החלק הוא המפרה והמרבה והמגדל אותם, ומכשיר כל דבר שיהיה ראוי למלאכתו ולעבודתו, בדומם ובצומח וכל שכן בחי ובמדבר (באר יעקב בהקדמה בשם המדרש והזוהר הקדוש).

והקדושה הרוחנית הזאת, היא נעלמה מעין כל חי, כמו שאין אתנו יודע עד מה משינוי הריח של כל עשב וכל פרי, וכל דבר ודבר, ושינוי הצבעים שבוורדים ושבשושנים ושבפרחים, ושבכל הדברים שתחת השמש, וכן שינוי הטעמים של כל פרי ופרי, וכל משקה ומשקה, שאנו רואים בעיני הבשר שינוי הצבעים ואנחנו מרגישים שינוי הריח ושינוי הטעמים, ואין אנו יודעים סיבתן וסיבת התחלפותם, וכן כמה וכמה דברים, שהם נעלמים מעיני כל חי, כי הם דברים רוחניים דקים למעלה מחומר האדם,

כן הדבר הזה בכח הקדושה, אשר נתן הבורא ברוך הוא בכל דבר, נפשנו מרגשת בקדושתם כמו קדושת השבתות, והמועדים, והספרים, והתפילין, והמזוזות והציציות וכיוצא בהם, ואין אנו יכולים לעמוד עליהם ולמששם בידים, או להביטם בעינים, וכן ראיתי בשם אחד הפילוסופים הנוראים הרמבמ"ן ז"ל, שכתב: כח הקדושה הוא דבר מוסכם גם אצל כל הפילוסופים, והשכל ירגישו ולכן לא יכחישו.

חכם יוסף משאש, נר מצווה, דרוש על קדושת השבת, עמ' קטז-קיז

◆ מִהַ הַחֶכֶם יוֹסֵף מְעַלֵּה בְרֵאשִׁית אֶת הַיְצוֹרִים?

◆ מִהַ הַיְצוֹרִים אֵלֶּיךָ אֵלֶּיךָ אֵלֶּיךָ אֵלֶּיךָ אֵלֶּיךָ?

◆ מִהַ הַמְּעַלֵּה בְרֵאשִׁית הַיְצוֹרִים הַיְצוֹרִים הַיְצוֹרִים?

◆ מִהַ הַמְּעַלֵּה בְרֵאשִׁית הַיְצוֹרִים הַיְצוֹרִים הַיְצוֹרִים?

◆ מִהַ הַמְּעַלֵּה בְרֵאשִׁית הַיְצוֹרִים הַיְצוֹרִים הַיְצוֹרִים?

רמבמ"ן - משה מנדלסון (1729-1786), הוגה דעות יהודי-גרמני, מאבות תנועת ההשכלה היהודית.

אמונה צרופה

חכם בן ציון מאיר חי עוזיאל

מהו הקשר בין אמונה ובין קיום מצוות? מקובל לומר שהדת היהודית היא דת של מצוות רבות, שעיקרן מעשים מוגדרים ומפורטים, אולם לאמונה עצמה אין הגדרות מעשיות. על פי המקרא, בעת מעמד הר סיני הקדימו ישראל את "נעשה" (=ההתחייבות לקיים מצוות) ל"נשמע" (=נכיר את האל ונשמע את דבריו). מהו היחס המתאים בין אמונה ובין קיום מצוות?

נעיין בדברי חכם בן ציון מאיר חי עוזיאל

חכם בן ציון מאיר חי עוזיאל

ישראל
1880-1953

'הראשון לציון' והרב הספרדי הראשי הראשון של מדינת ישראל. כיהן לפני כן ביפו, בסלונקי ובתל אביב. היה ציר בקונגרס הציוני, הקים את ישיבת 'תפארת ישראל' והכשיר רבנים רבים. כתב עשרות ספרים בכל תחומי היהדות.

התורה בכללה ובפרטיה, תרי"ג מצוות וגדריהם וסוגיהם, כולם כלולים ומקובלים (=מקופלים) ביסוד האמונה שהיא כלל הכולל את הכול, וכן אמרו רז"ל: תרי"ג מצוות נאמרו למשה בסיני וכו' בא חבקוק והעמידן על אחת, שנאמר "וצדיק באמונתו יחיה".

האמונה אינה מצווה מן התורה, אבל היא היסוד לכל המצוות, כי אם אין אמונה - אין תורה ואין מצוות, לא מוסר ואהבה, ולא יראת שמים. והתורה אינה אלא ענף האמונה וגופין לנשמתא, ובהסתלקות הנשמה בטלה מציאות הגופין. ובכיליון השורש נכרתים גם הענפים.

האמונה היא גם יסוד החיים ונעימותם. באין אמונה אין חיים אנושיים במובנם המלא, כי מה הם חיים מרובי הפגעים ומרעין בישין מבלעדי האמונה שמרוממת את האדם אל עולם האצילות והזהר, מעמידה לעיני חזון רוחו את היד הנעלמה המסתורית הרוקמת את פעולותיה בצדק במשפט חסד ורחמים.

◆ מהי האמונה? כי היא כפי עוזיאל?

◆ מה קודם: מצוות או אמונה?

◆ איך מתמודדים עם אמונה? מהי האמונה?

◆ כיצד האמונה מאפשרת את האמונה?

1. מהו הפירוש ל"הלא חרף אלוהים" על פי חכם מלאכי?
2. כיצד סוּף האל ברוח על פי חכם מלאכי? מה דומה ומה שונה בין סוּף האל ברוח ובין סוּף האל ב"כוח הקדוש"?
3. "הקדוש ברוח לא יבין מורא של חז"ל וכל זאת קימת בל", מה היא מוסיפה לעולמו?
4. איך מתבטאת מוסריות אדם לביא מתודת בל וקמאץ ימי הבריאה?
5. איך אלוהים "מחזק בטובו בל יום תמיד מעלה בראשית" ברוח לא טכנולוגיה ומדע?

השגחה

האמונה בהשגחה היא אמונה כי הבורא משגיח על העולם ועל כל הנבראים וגומל טובה לצדיקים או רעה לרשעים לפי מעשיהם. במקרא מובטח לעם ישראל כי אם ישמרו את המצוות יזכו לגשמים במועד ולברכה ביבול, אך אם יחטאו יסבלו מבצורת ויאבדו מהארץ (דברים יא). בעקבות זאת, מוסכם בהגות היהודית כי קיימת "השגחה כללית" כלומר, השגחת האל על ציבור או על העולם בכללותו, אך קיימת מחלוקת האם קיימת גם "השגחה אישית" כלומר מתן גמול לכל יחיד ויחיד על מעשיו.

מזמרת הארץ

הייאוש ככוח האמונה

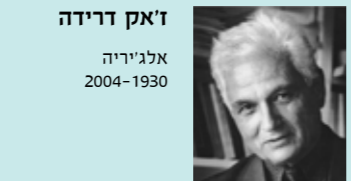
ז'אק דרידה

תפילה היא ביטוי של אמונה: האדם המאמין פונה לאלוהים בבקשה, בתחינה ובהודיה. הפילוסוף ז'אק דרידה, כדרכו, מציע התבוננות הפוכה: לשיטתו, בתפילה האמיתית יש רגע של ייאוש וחוסר אמונה, רגע של חוסר ודאות: האם יש מי ששומע את תפילתי? האם יש מי שיענה לתפילה? ורגע זה הוא רגע התפילה הזכה, שבו מצויה הסתירה בין האמונה והרצון להאמין ובין הייאוש וחוסר האמונה. נענין בדבריו של דרידה על התפילה, מתוך שיחה עם מיכל גוברין.

◆ מה, אדעתכם, סיוולת פתלסט: "אם היינו בטוחים לחלוטין לומר, לא הייתה תפילה?"

◆ כיצד אתם מבינים את בקול ליוזב דרידה בין "לא יאמר" ובין "לא קיים"?

◆ מדוע אין תפילה לקאה?

פילוסוף יהודי יליד אלג'יריה, שחי בצרפת, שאלה היגר כנער בעקבות רדיפות יהודי אלג'יריה בתקופת מלחמת העולם השנייה.

דרידה היה אבי זרם הדקונסטרוקציה ("קריאה פורמת"), זרם פילוסופי פוסט-מודרני שעיקרו ביקורת על יסודות החשיבה המכוננים את הפילוסופיה המערבית, דרך ניתוח של השפה, של הכתיבה ושל דרכי המשמעות הפועלים בטקסטים קאנוניים. זרם זה עורר עניין רב כמו גם מחלוקת חריפה בקרב אנשי רוח.

מיכל אמרה שבתפילה היהודית אנחנו לכאורה, "מייצרים" את אלהים; אנו מנכיחים את האל. כלומר, שנוכחות האל תלויה בתפילה. כן, כן, וייתכן שלא. ייתכן שלא. לו היינו בטוחים שיש מי ששומע, לא היתה זו תפילה.

ואני מתפלל אליו, אם הוא שם. בידו האפשרות לא להקשיב, לא לענות לקריאה בשמו, אפשרות הכלולה במהות התפילה. אם ברצונך להתפלל, ללמוד להתפלל, עליך לקבל את ההנחה שאתה עשוי להתפלל לאף אחד, לשום-איש, לשום דבר. [...] לכן יש מה שרוועד, איזה רטט בתפילה.

אין תפילה שקטה. מחמת החרדה לגבי האוטנטיות של התפילה. ולא אני יכול להחליט לגביה. רק האחר. והאחר הינו רק סימן שאלה..."

האמונה היא המבוא להשגת דעת אלוהים ודרכי השגחתו הנפלאים, והיא מאחדת את האדם עם אלוהי ישראל הטמיר והנעלם בחביון עוזו בכל יצורי ההווה העולמית ובאמונה כרת הקב"ה ברית עם ישראל עמו.

חכם בן ציון מאיר חי עוזיאל, הגיוני עוזיאל, כרך א, שער ד, "אמונה צרופה", פרק א, עמ' 190

1. יש פאזמיק לביהדות היא דת של מצוות ולא דת של אמונה. האם יסכים חכם בן ציון מאיר חי עוזיאל עם אמרה כזאת?

2. האם תפיסת חכם בן ציון מאיר חי עוזיאל צפה למדת של חכם יוסף מלאל, או ליל בבדלים ביניהם? נמקו את אמרתכם.

3. איזה דיאלוג ניתן לקיים בין מדת של חכם בן ציון מאיר חי עוזיאל לבין מדות מודרניות ופוסט מודרניות?

- 1 **היאלט יבוא ארוביא ארביאל.** האם קביעה זו מוכרת אצל הפאזיאולוגים? תנו דוגמאות אמצעים לברר את טענתכם. איך תלמדו את המצבים?
- 2 **דידו מתכוון לייאול הפאזולוג אקבא מוצר ארביאל.** האם רצוי לייבא מוצר זה? האם תנאי ארביאל? נמקו את תשובתכם.
- 3 **האם אתם מסכימים עם המלמד "תפילה צבאית מקווה"?** נמקו את תשובתכם.

- ◆ מה הכוונה במלמד: "תפילה צבאית" אצל את המלמד?
- ◆ איך סתירה צבאית ארביאל, ארביאל, ומדוע?
- ◆ מהו סירוס הביטוי "תפילה אלא מקווה"?
- ◆ האם ארביאל ארביאל את המלמד "תפילה" במלמד "אמורה"?

התפילה חייבת להישאר בלתי אפשרית. אם בתפילה הייתי רק עושה את האפשרי, את מה שאני יכול לעשות (וביום יום אני, ואנשים רבים עושים זאת, הם עומדים, מתעטפים בטלית ומתפללים; זה אפשרי): אין זו תפילה. התפילה חייבת לעשות את הבלתי אפשרי, ולכן [...] לשמר את הסתירה. [...]

אם מסכימים שקיימת אפשרות כזו של תפילה, תפילה זכה, משוללת תקווה, האם לא יהיה עלינו לחשוב שאחרי הכל במהות התפילה קיים קורט מאותו יאוש, מאותו חוסר תקווה? התפילה הזכה איננה מבקשת דבר, גם לא לעתיד. אני יכול אמנם לדמיין את התשובה לספק נוראי זה: שאפילו במקרה זה, אפילו אם אני מתפלל ללא תקווה, יש תקווה בתפילה. אני מקווה, לפחות, שמישהו חולק את תפילתי, שמישהו מאזין לתפילתי, או שמישהו מבין את חוסר התקווה שלי ואת ייאושי ובמקרה זה, אף על פי כן, יש תקווה ועתיד. אבל אולי לא, אולי לא. לפחות אולי, זה גם לגבי תנאי נורא לתפילה.

מיכל גוברין, מירושלים לירושלים - הקדשה, נקודתיים (יוני 2012)

מיכל גוברין ויאק דרידה על הר הזיתים

- 1 חכם יוסף מלאך קובץ: "אין אק דבר לאין בו חלק מפקדולש פוליונר".
באיזה אופן באה אמירה זו לידי ביטוי בשיר?
- 2 בחרו לורה מפליר למיזאת אדעתכ את נוכחות האל ביזאס.
- 3 האם דרידה יוכל ארצטורק לשיר התפילה "לאוחל באכונות"? הסבירו.

הלוחש במכוניות

חביבה פדיה

פרופ' חביבה פדיה
ישראל, 1965

חוקרת יהדות ותרבות, משוררת ישראלית ופעילה בהתחדשות תרבותית בפריפריה. פדיה משמשת כפרופסור מן המניין בחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת בן-גוריון, עמיתה בכירה במכון ון ליר ומנהלת בית הספר לכתיבה יוצרת של הליקון.

הלוחש במכוניות

המרעיד פנסים בקדה והודיות

ומשפיל את גובהם הקשה בהתנשאים

בשעת חשך משלם

בעצומן של הדרכים הבינעירוניות

העובר בעשבים הירקים והשוטים

המתאנה מתוך יונים

שמנות והומיות

השומר את הירח הפתם,

לרגע מופלא של תם

ובאים פרשנים ומנסים לבאר

אם ממנו אורו או לא משלו

הנושם בוילונות הריקים

גאות פנפי מלאכים

הנאנח בסביבונים החלולים

הנושף ביד הנוקשת בדלת

המצוי הנצחי

המצויץ בין התרפים

של החולף ומרה חריכתו

המדפדף בעתונים המתעלעלים מעצמם ברחובות

המטפסף דמעות מנויות ומדקקות

אל תוף הים הגדול

פתח לנו שער

כי פנה יום*

חביבה פדיה, מתיבה סתומה, הוצאת עם עובד, עמ' 27. 1996

*מתוך תפילת נעילה הנאמרת במוצאי יום הכיפורים

משימות

פעילות סיכום

חויית האמונה

במהלך יחידת הלימוד פגשתם הוגים ויצרים המתארים חוויה של אמונה בחרו את אחד ההוגים או היוצרים שהייתם רוצים לשוחח איתו בעקבות המקור שלו שקראתם כאן. נסחו וכתבו מכתב המבקש ממנו לפגוש אתכם. התייחסו לשאלות הבאות:

- < אלו תמונים במקור לקראתן ציינו אתכם?
- < האם הסכמתם לך דבריו או התעדתם אליהם?
- < באילו לאות הייתם רוצים להתאקד במידה וייעצו אבקלמבם?
- < מי יהיו האלמנטים בנוסטים במסלול ואמה?

בפנים ובחוץ

מאמינים בני מאמינים?

העת החדשה היא עת של ספקות באמונה. במאה ה-19, רבים תפסו את המדע כמקור האמת, לעומת האמונה שראתה באל את מקור האמת. רבים סברו כי הקידמה הטכנולוגית הפכה את האדם לגורם כמעט כל יכול ביקום. הזוועות שהתרחשו במלחמות העולם במאה ה-20, דיכוי של אוכלוסיות אזרחיות בידי שלטונות רודניים ובעיקר אימי השואה - כל אלו הציבו סימני שאלה בדבר האמונה בטוב ליבו של האל ו/או רעיון ההשגחה: היכן היה האל בזמן שבוצעו פשעים כה נוראיים במאה הזאת?

כל הדוברים שבפרק זה חיו ופעלו בעידן המודרני והסוער. נבחן את זווית הראייה שלהם. בחרו שניים מהמקורות שבפרק ובדקו:

- < האם הכותבים מתייחסים לצולק האל מאמין לסיביק ומאייבין צליו? האם הם רוצים את ציניבם או למא איבלו פלקבת צולק חדלם לל אמונה תמימה? הוכיחו את קביעתכם.
- < האם, אצלכם, צמדותיכם לל הכותבים מולטצות מן החיים בצולק המודרני, או ללכם היו כותבים כק אן בתקופות קדומות? נחקו את דבריכם.

מקורות

- 4..... חכם יצחק אביחצירא, **אעופה אשכונה**, יגל יעקב, הוצאת ר' אברהם בוקובזה, תוניס תרס"ו.
- 6..... חכם יהודה ליאון אשכנזי, **סוד העברי**, חלק א', בית אל: הוצאת חווה, תשנ"ה.
- 11..... Michel Koginsky, **Un Hebreu d'Origin Juive**, 1998
הופיע במקור בצרפתית בביוגרפיה של הרב אשכנזי 1988 תורגם על ידי הרב שלמה בן נעים.
- 14..... חכם יוסף משאש, **נר מצווה**, דרוש על קדושת השבת, עמ' קטז-קיז.
- 17..... חכם בן ציון מאיר חי עוזיאל, **הגיוני עוזיאל**, כרך א, שער ד, "אמונה צרופה", פרק א, עמ' 190.
- 19..... מיכל גוברין, **מירושלים לירושלים - הקדשה**, נקודתיים (יוני 2012).
- 22..... חביבה פדיה, **מתיבה סתומה**, הוצאת עם עובד, עמ' 27. 1996.

רשימת תמונות ובעלי זכויות

© כל הזכויות על התמונות בפרק 'הנה זה עומד אחר כתלנו - על האמונה' שמורות לבעליהן.

Unsplash

- 1..... צילום: frantisek-duris
- 16..... צילום: ben-vaughn
- 25..... צילום: levi-meir-clancy

אוסף התצלומים הלאומי, לשכת העיתונות הממשלתית, מחלקת צילומים

- 75, 3, 1..... צילום: קובי גדעון
- 25, 23, 21, 18, 10, 5, 5..... צילום: מארק ניימן
- 7..... צילום: מגי איילון
- 23, 21, 8..... צילום: עמוס בן גרשום
- 8..... צילום: סימור קטקוף
- 13, 8..... צלם לא ידוע
- 17, 10..... צילום: זולטן קלוגר
- 18..... צילום: אבי אוחיון
- 24..... צילום: האנס פין
- 24..... צילום: עינת אנקר

Pixbay

- 3..... צילום: Ri Butov
- 16..... freepik
- 20..... נקודתיים 2012
- 9..... החכם היומי
- 14..... צלם לא ידוע

ויקיפדיה

- 19..... שימוש הוגן
- 22..... באדיבות חביבה פדיה

'פילמונט אפורה עם פירך פארץ'

על החינוך

מבוא

החינוך בעידן המודרני עבר שינויים מרחיקי לכת ובעיקר בהגדרת המטרות שלו. הוגים ניסחו שלוש מטרות אפשריות למערכות חינוכיות: המטרה הראשונה היא להכשיר את התלמידים להיות חלק מהחברה בה הם חיים. בכדי להשיג מטרה זו מערכת החינוך תתן כלים ומיומנויות בידי הבוגרים בכדי להצליח למלא תפקידים חברתיים. המטרה השנייה להפוך את התלמידים לחלק מהתרבות, להעביר את הידע והמסורת של הקהילה. בדרך להשגת מטרה זו יעסוק החינוך בעיקר בהפנמת ערכי התרבות ומקורות ההשראה. המטרה השלישית היא מימוש הנטיות והכישורונות של היחיד ולשם השגת מטרה זו תאפשר המערכת חופש ומרחב להתפתחות.

החינוך היהודי המסורתי דגל בשתי המטרות הראשונות, וראה בהמשכיות התרבותית-דתית ובהזדהות הקהילתית-לאומית של הבוגר את עיקר העבודה החינוכית. לשם כך עסקו המחנכים בהוראת העברית והארמית, בהנחלת הקריאה בסידור ובתפילה והעיון בחומש ובכתבי הקודש.

נוסף על כך, המחנכים התלבטו אם חלק מתפקידם להורות קריאה וכתביה בשפת המדינה, שיאפשרו לבוגרים להשתלב בחיים הכלכליים בסביבתם, ועל כך נתנו תשובות שונות.

העידן המודרני פותח מחדש את שאלת מטרת החינוך היהודי, וביתר עוצמה: בחברה פתוחה, שבה הקהילה היהודית חופשית לצאת ולהשתלב בעולם, ההמשכיות היהודית אינה מובנת מאליה. החילון מזמין את המחנכים לברר מה חשוב ללמד את הנערים, ומהו היחס לתרבות הכללית שבתוכה יחיו כמבוגרים: לימוד לשם פרנסה, תכנים בעלי ערך שכדאי להכיר, או תכנים מאיימים שיש להישמר מפניהם? האם החינוך היהודי יכול לפתוח לתלמיד שערים לעולם של מחשבה אוניברסלית? נוסף על כך, מוסדות החינוך, שנועדו בעבר למעטים, נפתחים כעת לכולם: עניים כעשירים, בנות כבנים. האם ניתן להמשיך ולחנך כמו בעבר?

בפרק זה נעסוק במטרות החינוך ובדרכים להגשמת מטרות אלו, ונבחן את דברי ההוגים לאור מטרות אלו במסגרת שיח שהם מנהלים עם הפרט ועם הקהילה בנושא החינוך.

מהן הדרכים שבהן ניתן להשיג את מטרות החינוך? כיצד יש לעצב את אופיו של החינוך לאור המטרות? מהו תפקידו של החכם או של ההוגה בתהליך החינוך בקהילה?

4 פתיח **על חינוך ופילוסופיה - ניתוח מקרה**

6 **לב העניין** המקור המרכזי: לדעת את ה', חכם (מארי) יוסף קאפח

10 מרחיבים עניין: חכם (מארי) יוסף קאפח ומורה הנבוכים

12 **מזוית אחרת** מדברי חכמים: ידיעת הארץ, חכם יוסף חיים

15 מקרא ודרך ארץ יחד?, חכם שמעון אגסי

17 **מזמרת הארץ:** לסגור ולפתוח, ז'אק דרידה

19 כותאב, אלמוג בהר

23 **משימות** בפנים ובחוץ: חכם שמעון אגסי

24 פעילות סיכום: רב שיח - דמות הבוגר

לפניכם 6 תמונות שצולמו בבתי ספר יהודיים שונים, בתקופות שונות, ובמקומות שונים בעולם.

1 איזו איילה או איילות חינוכיות מיוצגות בכל אחת מן התמונות אפי דלרמן, נמקו את הבחירתכם.

על חינוך ופילוסופיה

סוציאליזציה - חיברות. חינוך שמטרתו להכשיר את התלמיד לחיים מועילים בחברה שבה הוא חי. הוא ילמד מקצוע, יוכל לעבוד ולהתפרנס, יקים משפחה ויהיה אזרח נאמן למדינתו. על פי תפיסה זו, שאיפת מערכת החינוך היא לעצב בוגר שידע להשתלב בחברה כפי שהיא, ולתת לו את הכלים והמימונויות הדרושים כדי למלא את תפקידיו החברתיים השונים.

אקולטורציה - תרבותיות. חינוך ששאיפתו להנחיל ללומד את הידע והמסורת התרבותיים של קהילתו. על פי תפיסה זו, הערך העליון בתהליך החינוכי הוא הפנמת ערכי התרבות והכרת המקורות המרכזיים שלה. מערכת החינוך, על פי תפיסה זו, מבקשת לגרום לתלמיד להרגיש בן בית בתרבות זו.

אינדיבידואציה - היחיד. חינוך שמטרתו לשים את האדם המתחנך במרכז. על פי תפיסה זו, מטרת החינוך היא המימוש העצמי של היחיד, על נטיותיו וכישוריו. הנחת היסוד של תפיסה זו היא שהאדם טוב מטבעו, ושאלו יקבל את החופש והמרחב להתפתח ולצמוח על פי דרכו, יממש את טבעו הטוב כאשר יגדל.

מעובד על פי: צבי לם, אידיאולוגיות ומחשבת החינוך, כל שצריך להיות אדם, נמרוד אלוני (עורך), תל אביב: הקיבוץ המאוחד ומכון מופ"ת, 2005, עמ' 113-121

לב העניין

המקור המרכזי

לדעת את ה'

חכם (מארי) יוסף קאפח

מה ראוי ללמד בבתי הספר במדינת ישראל? האם יש להרחיב את לימוד המסורת היהודית על כל ענפיה או שיש להתמקד בלימוד שפות, תרבות כללית ומדעים? האם הלימודים הכלליים והחינוך לזהות יהודית משתלבים זה בזה או עומדים אחד בדרכו של האחר?

לפניכם חלק מתשובה הלכתית שהשיב חכם (מארי) יוסף קאפח בשנות ה-50 של המאה ה-20 על שאלות אחדות ביחס להשתלבותן של נשים בחיים הציבוריים ובמערכות החינוך של מדינת ישראל הצעירה. אגב תשובתו, הצביע על השילוב הראוי שבין לימודי מדעים ולימוד תורה. לכאורה, דבריו של הרב קאפח אינם אלא חזרה על דברי הרמב"ם, שכתב דברים דומים לפני 800 שנה, אך בחינה מעמיקה מראה כי הוא לוקח את הדברים למחוזות חדשים בעניין השכלה מדעית וכללית וכן בעניין השכלת נשים.

◆ מה היא ידיעת ה'?

◆ מה מקדמות
פגשתי פליטות?
פסיון ופסיון אבא?

◆ מהם "מחקיניו"

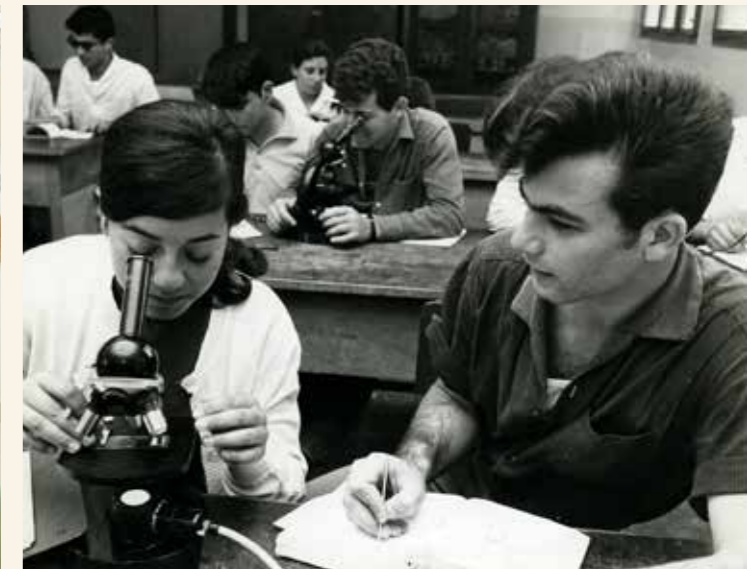
◆ באי ארצות?

◆ מה פירוט "שמות"
אנולית?

◆ מהו ייחוד מדעי
פאבץ ארצות
פראם"ם בא?

ידיעת ה' - מחשבת ישראל, חובה היא על כל יהודי בין איש בין אשה, כי זהו יסוד היסודות ועמוד החכמות של היהדות, ואי אפשר להגיע לזאת ללא ידיעת המדעים ההכשרתיים, (שמכשירים את האדם לעבודה ולהבנת העולם והאל) נמצאת אומר שידיעת אותם המדעים חובה על כל אדם בין איש בין אשה, וכמו שפסק הרמב"ם בהלכות תשובה "לפיכך צריך האדם ליחד עצמו להבין ולהשכיל בחכמות ותכונות המודיעים לו את קונו".

חכמות ותכונות הללו הגדירים הרמב"ם יפה בספרו הקדוש מורה הנבוכים: "ולכן חובה בהחלט להתבונן בכל המציאות כפי שהיא כדי שנקח מכל דבר ודבר הקדמות אמתיות נכונות שיועילו לנו במחקרינו האלהיים, יש הקדמות הנלקחות מטבע המספרים (מתמטיקה), ומסגולות התבניות ההנדסיות (גיאומטריה), [...] אבל עניני התכונה הגלגלית (אסטרונומיה) ומדעי הטבע (פיזיקה) איני חושב שיהא לך ספק בכך שהם ענינים הכרחיים להכרת יחס העולם והנהגת ה' היאך היא באמת, לא באופן דמיוני... והרי הכרחי למי שירצה להגיע אל השלמות האנושית להכשיר את עצמו תחלה במלאכת ההגיון (לוגיקה, תורת ההגיון) ואחר כך במקצועות ההכשרתיים כפי הסדר, ואחר כך במדעי הטבע ואחר כך במדעי האלוהות".

חכם מארי יוסף קאפח

צנעא, תימן - ירושלים, ישראל, 1917 - 2000

שהיה חכם באשי בתימן בשנים 1899-1900, שלל מכל וכל את העיסוק בקבלה ואת ההסתמכות ההלכתית עליה, והציג את ספר הזוהר כחדירה של אמונות זרות לעולם היהודי, אמונות טפלות ואמונה בשדים וברוחות. בני חוגו כונו ה"דרדעים", דור דעה. תנועה זו ביקשה לשחזר את מה שהבינה כתפיסה היהודית המקורית בחיים היהודיים, כדי לשוב אל היהדות הרבנית "האותנטית" ולתקן סטיות שהשתרשו במרוצת השנים. המודל שעמד לפני מייסדי התנועה היה זה של הרמב"ם כפי שבא לידי ביטוי בחיבוריו ההלכתיים, בתפיסת העולם הרציונלית שלו, בשיטתו בענייני אמונות ודעות ובאופן שבו שילב תורה ומדע.

מולו התייצבו רוב רבני תימן, בהנהגתו של חכם יחיא יצחק הלוי, ממנהיגי יהדות צנעא. הרב ותומכיו, שדגלו בעיסוק נרחב בקבלה והתנגדו לכל שינוי בדרכי הלימוד ובתוכני הלימוד שהיו מקובלים בתימן במאות השנים האחרונות, כונו "עיקשים". הם טענו לפני השלטונות שה"דרדעים" תומכים באויבי תימן, ואביו של חכם יוסף קאפח נאסר ונרצח על ידי השלטונות. הנכדה עינת הנציחה מחלוקת זו, ואת סיפורו של הסב, בסרט "הירושות שלי".

נולד בצנעא שבתימן ב'17.1917. מכבר בגיל צעיר נודע כתלמיד חכם והשיב לשאלות הלכתיות שהופנו אליו. הוא נתייחס מאביו בגיל שנה, וגדל בבית סבו, חכם (מארי) יחיא קאפח. בצעירותו עסק בצורפות. בשנת 1943 עלה לארץ ישראל, למד בישיבת מרכז הרב והוכשר לדיינות. בשנת 1950 התמנה לדיין בבית הדין האזורי בירושלים, וכעבור 20 שנה התמנה לדיין בבית הדין הרבני הגדול. היה חבר במועצת הרבנות הראשית לישראל, ונשיא הקהילה התימנית בירושלים. בשנת 1969 זכה בפרס ישראל לספרות תורנית על הספרים שכתב, תרגם וערך. אשתו, הרבנית ברכה קאפח, זכתה בפרס ישראל על תרומה מיוחדת לחברה ולמדינה בשנת 1999, כהוקרה על מפעלי החסד שניהלה.

במשך חייו היה נאמן לשיטת הרמב"ם - שעל פיה אין להתפרנס מתלמוד תורה - ועל כן התפרנס בתחילה ממלאכת הצורפות וכשעלה לארץ התפרנס ממשרת הדיינות. הרב קאפח חי כל ימיו בצניעות, ללא גינוני כבוד וראווה, והשקיע את כל מרצו וכוחו בלימוד התורה.

ביולי 2000 הלך לעולמו.

לפני מותו העביר לנכדתו, עינת קאפח, קובץ דפים שחשפו את סיפורו ואת המחלוקת בין "דרדעים" ו"עיקשים". בראשית המאה ה-20 בתימן התלקחה מחלוקת על היחס לקבלה ובייחוד לספר הזוהר. חכם (מארי) יחיא קאפח,

מדעי האלוהות: החוכמה נחלקת לסוגים שונים: "מעשה בראשית", פירושו דיון על עולם הטבע וחוקיו, חוקי הפיזיקה, הכימיה והביולוגיה; "מעשה מרכבה" פירושו מדעי האלוהות, כלומר המטפיזיקה, העוסקת בדרכי הכרת האלוהים. בתפיסה המוצגת לעיל, לימודי המדעים הם חלק מלימודי האלוהות, ואין אפשרות ללמוד מטפיזיקה או פילוסופיה בלי ללמוד מדע.

השלמות האנושית: לפי הרמב"ם, היא השגת הדעות האמיתיות המביאות לידי הכרת האל.

- 1 יש באומרים שציקר הירדות הוא לא יאול ספר הטרור הפך אפיק ופאית בו יואח וואלה, וכל האומד דבר מאבד טורה, אפוא ופאכר אבאל צאנו אריק וחוטא באפי אמיים. מה יצנר ארם חכם (מארי) יוסף קאפח?
- 2 מהם איאודי בקודל על פי חכם (מארי) יוסף קאפח? מה אדעתכם יהיו איאודי חול אטיט?
- 3 מה אפריץ ארם באציאות ומה הוא רוצה לתקן?
- 4 מה רפבבל בין איאוד "מדפי בטבץ ומדפי פאאופות" בימי הביניים, ובין איאוד כפי אמוצץ על ידי חכם (מארי) יוסף קאפח אלא התאמידים?
- 5 מה פן אטרות בחינוך על פי חכם (מארי) יוסף קאפח? נאמן את תלובתכם.

אמור מעתה אותם לימודים הנקראים משום מה 'למודי חול' לגמרי אינם חול, ושלא כדברי ההוזים הרואים בלמודים הללו "אבוד עת". כי ממה נפשך, אם לומדים מדעים הללו לשם פרנסה כדי להתפרנס בהוראתן או בשימושן הרי הם מצוה, בכלל למוד מלאכה ומקצוע שהחזו"ל בקדושין דף כט מנו "וללמדו אומנות" בכלל מצות הבן על האב. (שהאב חייב בחינוך בנו) ואם אינן לשם מקצוע אלא לרקחות ולטבחות ללמודי ידיעת ה' כפי שכתב הרמב"ם הרי הן קדש, וכבר פסק הרמב"ם כי מדעי האלוהות נקראים "פרדס" כמו שנאמר בהלכות יסודי התורה.

ובהלכות תלמוד תורה פסק: "והענינים הנקראים 'פרדס' בכלל הגמרא הם", אם כן לא רק שלמודים הללו בכלל מצוה אלא הם גם קדש ובכלל למוד הגמרא, שהם האמצעים לידיעת ה'. וברור שאין לעשותן עיקר, אלא הגמרא עיקר והן טפל. ומה הפלא, הרי אברהם אבינו לא הכיר את ה' כי אם דרך האסטרונומיה כפי שמסרו חז"ל בבראשית רבה. ואיוב הכיר את ה' דרך הביולוגיה כאמרו: "ומבשרי אחזה אלוה".

חכם יוסף קאפח, כתבים, שער שני מחשבה, עמותת אעלה בתמר, תל אביב, 1989, עמ' 105-104

מרחיבים עניין

חכם (מארי) יוסף קאפח ומורה הנבוכים

נעמיק את היכרותנו עם חכם (מארי) יוסף קאפח דרך עיון בדבריו:

כל שכן וקל וחומר הספר הקדוש הזה שבו אצורה גנוזה נשמתה של היהדות, מהותה של דת משה וישראל, שכל אדם מישראל חייב ללמדו ולשננו כדי שיוכל לפחות ל"סור מרע", ויזכה הזוכה להגיע ל"ועשה טוב", שבודאי הייתה משאת נפשו של רבנו לתרגמן ללשון הקדש כדי להטיב עד כמה שאפשר ליותר ויותר בני אדם. להציל נפשות רבות מרחף במרחבי התהו המחשבת, ולהביאם אל מרבצי הדעת והתבונה, למלטם מן ההעדר ולהנחותם אל היש, ומן האפסות אל המציאות, כי רבים רבים הם אשר עסקו בפרטים ושכחו את עיקר העיקרים, ויש אשר אמנם פנו אל דרך הקדש אך שקעו את ימיהם בדיונים ובפלפולים בהמצאות אשר מי יודע אם יארעו אי פעם, והזניחו את יסוד היסודות ועמוד החכמות ידיעת ה' ברוך הוא כמו שפתח רבנו את ספרו הגדול משנה תורה: "יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון, והוא ממציא כל נמצא, וכל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא ימצאו אלא מאמתת המצאו... הוא שהנביא אומר וה' אלהים אמת".

כי בלעדי ידיעת היסוד הגדול הזה כפי היכולת, עלול האדם להיות חיצוני שומר מצוות בלי שירגיש בכך [...]

חכם מארי יוסף קאפח, הקדמה לתרגום מורה נבוכים

◆ מכו פכבל בן "סור מרע" ובן "על טוב"?

◆ מכו פ"עיקר" ומכס "פדיונים" ו"פאפואים"?

◆ מכו "פמצי" פאלון"?

◆ מכ פכוונכ בביטוי "חיצוני שומר מצוות"?

מורה הנבוכים

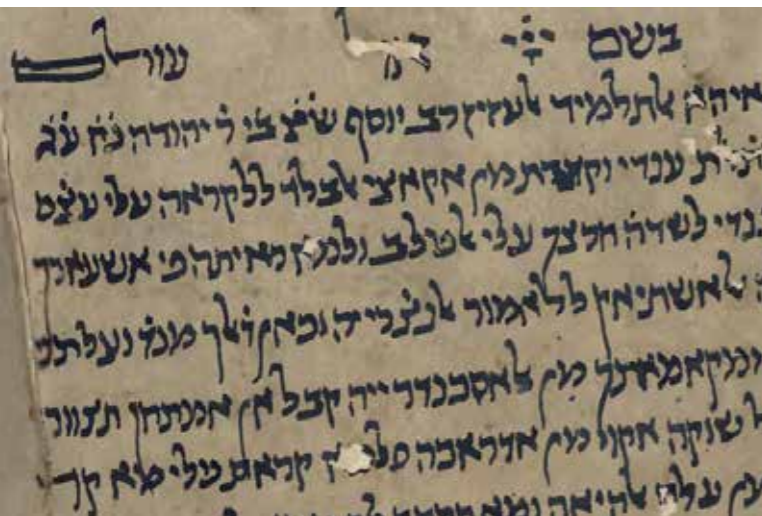
ספרו הפילוסופי של הרמב"ם שנכתב לצד מפעלו ההלכתי הגדול, "משנה תורה". "מורה הנבוכים" נכתב במקור בערבית ותורגם לעברית כמה פעמים, גם על ידי חכם (מארי) יוסף קאפח.

"מורה הנבוכים" נכתב עבור יהודים משכילים מאוד, שעסקו ברמות הגבוהות ביותר בתורה ובפילוסופיה וביקשו להבין כיצד ניתן ליישב את תוכני התנ"ך והספרות הרבנית עם תוכני הפילוסופיה שנלמדו באותה עת בעולם התרבות הערבי. בחיבור זה קבע הרמב"ם שלא תיתכן סתירה בין התורה ובין האמת, ועל כן, בכל עניין שבו מתברר שטענת הפילוסופיה אמיתית,

יש לפרש את התורה באופן המתיישב עם הפילוסופיה. הספר נחשב לאורך הדורות לאחד מספרי ההגות המרכזיים ביהדות, ואף עורר ויכוח: רבים טענו שספר זה, והעיסוק בפילוסופיה בכלל, מחלישים את המחויבות לאורח החיים היהודי, ואילו רבים אחרים טענו שעיסוק זה דווקא מחזק את החיבור לזהות היהודית. ההתנגדות ל"מורה הנבוכים" הובילה לחרם על ספרי הרמב"ם בפרובאנס של המאה ה-13. יהדות תימן עמדה בקשרים חזקים עם הרמב"ם כשעוד היה חי, וראתה בחיבורו ההלכתי "משנה תורה" חיבור מחייב. בהתאמה, היחס לפילוסופיה של הרמב"ם היה אף הוא אוהד מאוד בקרב יהדות תימן לדורותיה.

1 מכו, אפצמכ, פסכפ לבקיום מצוות אלא אימוד פילוסופיה?

2 איזו סכפ רואפ חכמ (מארי) יוסף קאפח באימוד מצויס אלא פיסוק באפונפ?

תרגום מאת: ד"ר יוסף קאפח

מזוית אחרת

מדברי חכמים

ידיעת הארץ

חכם יוסף חיים

במחצית השנייה של המאה ה־19 הקימה יהדות צרפת את רשת החינוך "אליאנס - כל ישראל חברים" למען הקהילות היהודיות בארצות המזרח, שהפכה לרשת החינוכית הגדולה ביותר בארצות אלו. בוגרים רבים של בתי הספר של אליאנס הפכו עם השנים לאליטה היהודית בארצות הללו. מטרת החינוך של הארגון היו לברוא יהודי מודרני, החשוף לתרבות המערב; אזרח הגון, ישר ויצרני במדינה שבה הוא חי.

הקמת בתי הספר עוררה לעיתים פולמוסים בקרב הקהילות היהודיות. נעיין בתגובות של שניים מחכמי ישראל, חכם יוסף חיים וחכם שמעון אגסי.

חכם יוסף חיים, המכונה "בן איש חי" על שם ספרו, היה פוסק הלכה ומקובל, פייטן ודרשן, בכיר חכמי יהדות עיראק, בסוף המאה ה־19 ובתחילת המאה ה־20.

המקור הראשון הינו קטע מדרשה שנשא חכם יוסף חיים בשנת 1903 לרגל חנוכת אחד מבתי הספר של רשת "אליאנס - כל ישראל חברים" בבגדד. החכם מעלה על נס את סדריו ואת מבנהו של בית הספר החדש, ומשווה בין בית המדרש המיושן של בגדד, שבו התלמידים יושבים על הרצפה, לומדים בקבוצות גדולות ובתנאים פיזיים קשים, ובין בית הספר החדש של אליאנס שבו יש מרחב, אור, אוויר, ריהוט חדש וצורת ישיבה נוחה. על פי החכם, התנאים הללו חיוביים, ומיטיבים את ההפנמה של חומר הלימוד בקרב הילדים.

בקטע המובא התוך הדרשה מתמודד החכם עם חידוש נוסף של בית הספר של אליאנס ביחס לתלמוד התורה הישן, שלימדו בו שפות, מדעים ומלאכה נוסף על לימודי היהדות.

במקור השני מעמיק חכם יוסף חיים את הטענה שלו בצורך של לימודי חול לצד לימודי היהדות.

חכם יוסף חיים

עיראק
1908-1834

פוסק הלכה ומקובל, פייטן ודרשן, בכיר חכמי יהדות עיראק. מכונה 'הבן איש חי' על שם ספרו המוכר ביותר. כתב ספרים רבים בכל ענפי התורה.

"מה טובו אהליך, יעקב

משפנתך, ישראל." (במדבר כד, ה)

[...] והנה המקום המיוסד והמתוקן לעסק הגשמי, שהוא לימוד לשונות וכתובה ושאר דברים של דרך ארץ, זה המקום נקרא 'אהל' שהוא עראי, יען כי

זה הלימוד הוא לצורך העולם הזה שהוא מושב עראי, אבל מקום המיוסד ומתוקן ללימוד הנפשיי שהוא לימוד תורתנו הקדושה נקרא 'משכן' שהוא שם הנקרא על דבר קבוע שהוא לצורך עולם הבא שהוא מושב קבוע.

וידוע כי הזמן הטוב והיפה של הלימוד אצל האדם הוא בעודו נער קטן בשנים שאין מוטל עליו משא פרנסת גופו וגם אין תלוי בצוארו משוי פרנסת אשה ובנים, וכפי הטבע תהיה דעתו צלולה ומה שילמוד יהיה חרות על לוח לבו ולא ימוט, ועל כן יאות הוא לעסוק עם הנערים בעודם קטנים בשנים בשתי הלימודים האלה. אחד של תורתנו הקדושה, ואחד של דרך ארץ שהוא לשון וכתובה ויוצא בהן, ויעסקו עמהם בשני מיני לימודים אלו בזמן אחד שהוא זמן הנערות שדעתם צלולה. [...]

ועל זה אמר התנא בפרקי אבות: "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, שיגיעת שניהם משכחת עון", כלומר יפה שתעסוק בשתי לימודים של תורה ושל דרך ארץ בזמן אחד, יען כי יגיעת שניהם ביחד משכחת עון הוא כח הרע אשר עצור בלב האדם מצד החומר העכור שבו, כי יהיה עסקו במשכלות ולא יצא הרע שבו מן הכח לפועל לעשות מעשים רעים. [...]

חכם יוסף חיים, דרוש לחינוך בית המדרש תלמוד תורה, אמרי בינה, סוף חלק ראשון

◆ מפי "תורה" ומפי "דוק ארץ?"
◆ מדוע אלוה אמת ביוז?

◆ מפי מטרת החינוך
אז כי בכן איל חי?

מקרא ודרך ארץ יחד?

חכם שמעון אגסי

חכם שמעון בן אהרון אבא בר אבא אגסי מבגדד (1852-1914), מגדולי רבני בגדד, רב ומקובל, חיבר דרשות רבות וספר שו"ת, עסק גם בקבלה וכתב פירושים לחיבורים קבליים.

חכם שמעון אגסי דגל בתורה עם דרך ארץ, אלא שלשיטתו דרך ארץ משמעה "פרנסה", ולא "השכלה כללית". הוא הקים בית ספר ללימוד נגרות ודפוס, אך התנגד מכל וכל ללימודי אנגלית וצרפתית, לימודים שנראו לו כלימודי תרבות המערב כמו מדעים וספרות, לכן התנגד בנחרצות לרשת בתי הספר "אליאנס".

המקור שלפנינו נכתב במסגרת מאבקו ברשת אליאנס.

חכם שמעון אגסי

עיראק
1914-1852

מגדולי חכמי עיראק, לא נשא במשרה רשמית אלא המשיך לעסוק במסחר במקביל ללימודיו. כתב ספרים רבים בתחומי הקבלה, הדרש והפרשנות.

עסק בצרכי הקהילה בהקמת בית ספר, בית חולים וישיבה למצטיינים.

חינוך הבנים

"הנצו הרמונים" אלו הבנים שעליהם אמרו "אפילו ריקנים שבך מלאים מצוות כרימון, אם הנצו בילדותם תורה ומצוות ומעשים טובים כרימונים אם לאו".

ובאה תשובה "לא ידעתי נפשי שמתני וכו'", כלומר: מה אענה ומה אומר מה ראיתי ומה נסתכלתי מהראיה המעגמת נפש ראיתי, ראיתי

את הבן לבוש לבוש נכרי מקצר בעליונים ומאריך בתחתונים מסלסל בשערו מיפה את עיניו ומחליק את סנדלו להיותו מבהיק, וספרי מירס (ספרים חיצוניים) תחת זרועותיו והולך השכם בבוקר להאסוקול"א (בית ספר) וכל היום מצפצף כעגור בשפת צרפת וזכר תורת עברית לא יעלה על דל שפתיו. ובבואו מבית הספר לעת הצהרים ורואה שעדיין לא הכינו לו את הארוחה טרם בואו, הוא בועט בפרת הבשן השמנה היא אמו, והיא פוערת פיה לבלי חוק כנגד המשרתת, ויפתח ה' את פי האתון לקלל ולחרף, למה לא הכינה לעורב צדו וקם שאון בבית, אלה מפה ואלה מפה.

ובין כה וכה הביאו לו ארוחה ובא וישבת לו על השולחן, ונושך ואוכל כחמור בלי נטילת ידים ובלי ברכת 'המוציא', (הברכה על הלחם) [...] עד שכריסו נבקעת ויקום

"חנוך לנער על פי דרכו" (משלי כב, ו) [...] אך בא הכתוב ללמד, כי לאו בלימוד התורה לבד תחנך את הנער, אלא גם עוד "חנוך לנער על פי דרכו", רוצה לומר, בדרך ארץ ובידיעת ענייני העולם הזה, דרך משל: ידיעת גיאוגרפיה - האדם יחשוב ידיעה זו היא דברים בטלים, ואינה בכלל תורה. אך באמת לא כן, אלא ידיעה זו היא מוכרחת לאדם, ואם יחסר מידיעה זו - הרי נחשב חסר וטיפש, כי ידיעות כאלה הוא מחויב גם מדברי רבותינו ז"ל. צא ולמד מכמה שאמרו בגמרא דחגיגה (דף יב ע"ב) [...] אוי להן לבריות שרואות ואינן יודעות מה הם רואות, עומדות ואינן יודעים על מה הם עומדות.

[...]

השכל מחייב שצריך אדם לידע דברים כאלה - בבל היכן היא עומדת, סוריה היכן היא, הנדייה (הודו) היכן, אירופה היכן, וכן על זה הדרך בכמה מדינות. פרטות מדינה זו - לפני מדינתו או לאחריה או לצדדיה. ואם ישב עם עם הנכרים יודעים ולא יודעים, לא יהיה נחשב בעיניהם טיפש.

מעשה באשמדאי ששחק כשראה קוסם עושה מעשה קוסמות ושאלו בניו בן יהודי: מה הטעם שצחקת? ואמר לו: זה יש תחתיו אוצר שיקסום לידע מה יש תחתיו. (גיטין סח ע"ב) כן הדבר בזה, אם האדם על הארץ שעומד עליה ואינו יודע איך היא, ירצה לידוע מה בשמים, וכן הרחוק מנגד עיניו, אתמא!?

חכם יוסף חיים, אות חיים, עמ' רכב-רכג

◆ מכו נמשל כ"מחלה" ללפניכם, ומדוע אדעתכם בזה בחכם דווקא בו?

◆ מה מחסלים אנשים בלתיים?

1. האם אדעתכם 'רבן איל חי' מסכים עם חכם (מארי) יוסף קאפח, מוסיף עליו או חולק עליו? נמקו את תשובתכם.
2. מהי דעתו של החכם לגבי לימודי אנגלית ולימודי ארבעה? מה קודם אמר ומדוע? האם אתם מסכימים עם תשובתו? נמקו.

מזמרת הארץ

לסגור ולפתוח

ז'אק דרידה

ז'אק דרידה בעקרונות הפילוסופיה שלו מביע חוסר אמון בעולם הקיים ובערכיו, אך גם נאמנות למורשת התרבותית שלו. לכן, היא עוסקת בפרשנות מחדשת למקורות קדומים, תוך פרימת המשמעויות הראשוניות של מקורות אלו והענקת משמעות חדשה לכל מילה ומילה במקור שלפניו (בדומה לפרשנות חדשה של המדרש לפסוקי המקרא). בדרך דומה יש לקרוא את כתביו של דרידה עצמו: הוא מספר סיפור אישי מאוד, שהוא מבחינתו שיקוף או הדגמה של המציאות האנושית כולה: זו היהודית וזו העולמית. במקור שלפניכם, דרידה פורש את השקפתו על החינוך היהודי ועל החינוך הכללי שקיבל, מתוך חוויותיו האישיות.

וילך בלי ברכת המזון, ואחר כך אין לו מנוחה כדוב אלא מטייל ארוכות וקצרות בראש פרוע, ומשנן חזור חזור מה שלמד בבית הספר כדי להיות שגור בפיו בעל פה, וכמעשהו בצהרים כך מעשהו לעת ערב וזה דרכו תמיד, באופן שאינו לא במקרא ולא בדרך ארץ ולא במדות, פרא ולא אדם, בער ולא איש משולל ממצב הנמוסי והמוסרי והדתי.

והגורם לכל זה בעבור שבולמוס הקנאה אחז אותם להדמות אל אנשי אירופא ובפרט להצרפתיים.

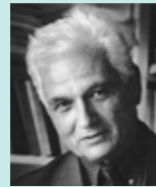
חכם שמעון אגסי, אמרי שמעון, הוצ' צאלח ב"ר יעקב מנצור, י-ם, תשכ"ח (1968), עמ' רו-רי

- 1 תיאורו של חכם למעון אגסי הוא ציורי ומטפורי מאוד. בסבירו מדוע הוא כותב בדיק זאת?
- 2 מאי אדם מסכימים עם רוב אגסי ומאי אדם חולקים עליו?
- 3 איך אדעתכם היה מתייחס רובם אגסי לדברי חכם קאפוח? נאקו את מלובתכם.

ז'אק דרידה

אלג'יריה
2004-1930

פילוסוף יהודי יליד אלג'יריה, שחי בצרפת, שאליה היגר כנער בעקבות רדיפות יהודי אלג'יריה בתקופת מלחמת העולם השנייה.

דרידה היה אבי זרם הדקונסטרוקציה ("קריאה פורמת"), זרם פילוסופי פוסט-מודרני שעיקרו ביקורת על יסודות החשיבה המכוננים את הפילוסופיה המערבית, דרך ניתוח של השפה, של הכתיבה ושל דרכי הקשמוע הפועלים בטקסטים קאנוניים. זרם זה עורר עניין רב כמו גם מחלוקת חריפה בקרב אנשי רוח.

לשון הקודש החליקה עלי כמו על פני אבן מלוטשת, אולי, אולם אני מסתיר את הדברים העמוקים, נאלצתי להעמיד פנים שאני לומד עברית, שיקרתי להם הן לגבי הלשון והן לגבי בית הספר, דימיתי ללמוד עברית כדי לקרוא אותה מבלי להבינה, כמו מילותיה של אמי ביום, ברגע שבו,

בי'1943, אצל רב שגר ברחוב דיסלי, ערב הבר מצווה, שהם (יהודי אלג'יר) גם קראו לה "ההתיחדות", ברגע שבו אלג'יריה הצרפתית, בדמות המושל הכללי שלה, ללא התערבות שום נאצי, גרשה אותי מבית הספר והסירה ממני את האזרחות הצרפתית, ובכך התבטלה התחיבותה של דהקמיה, צו צעיר יותר מאבותי אברהם ומשה, יש לומר, כך שבהיותי מוצא החוצה, הפכתי אני לחוץ, ככל שהם מתקרבים אלי הם לא יגעו בי עוד, וגם לא הן, ערכתי את "ההתיחדות" שלי בבורחי מבית הסוהר של כל הלשונות.

♦ דרידה מלמאט
הלם פנצ'רי אלקס
בהתבארות
"בהתיחדות", אצ
הלם פנצ'רי "בו
מצוה". מדוע
אדעתכם?

כותאב

אלמוג בהר

אלמוג בהר
ישראל, 1978

משורר, סופר, פעיל חברתי מבקר ספרות. זוכה פרס ראש הממשלה לסופרים ע"ש לוי אשכול. אלמוג בהר חוקר, יום ופעיל בחיבורים בין השפה הערבית לשפה העברית. בין ספריו 'חוט מושך מן הלשון' - ספר שירים ו'צ'חלה וחזקל' רומן.

קטן אביו חייב ללמדו תורה...
וחייב לשכור מלמד לבנו ללמדו...
מי שלא לימדו אביו חייב ללמד
את עצמו"

הרמב"ם, משנה תורה, היד החזקה, ספר המדע,
הלכות תלמוד תורה, פרק א

הקמתי כותאב קטן עם בני בסלון.

בבקררים של יום ששי הוא קם עמי מקדם

ללמד, ואני מזכיר לו כי בחדר אין מורה

ואין תלמיד, רק תורה לפנינו, ואנחנו משננים יחד

פסוקים בעברית וארמית וערבית.

אנחנו נזקרים במלים רבות, ביניהן אלהים

ואללה והשמות הרבים, וכשאני רואה כיצד

רצה קשה מתלבשת בפניו, אני ממתיק לו אותיות

בדבש, מתכנן עמו כיצד הכותאב

יתרחב עם אחיו ואחיותיו, ונמתיק גם להם

את האותיות בדבש, ולא נלעג לנכשלים,

ונבדק יחד לפני ואחרי הפסוקים.

ואני אומר לו בכל בקר בתם הלמוד,

אב תיב ללמד לבנו תורה, ואם אינו יכול ללמוד

כותאב קטן = "חדר",
בית ספר מסורתי

הקדושה שבה רצו לסגור אותי בלי לפתוח אותי אליה, החילונית שהדגישו שלעולם לא תהיה שפתי, אולם הבורות הזאת נותרה המזל של אמונתי כמו של תקוותי, של עצם נטייתי ל"מילה" נטייתי לאותיות.

ז'אק דרידה, ברית - וידוי, תרגום: אבנר להב, תל אביב: הוצאת רסלינג, 2007, עמ' 171

- 1 מפי הביקורת אל ז'אק דרידה אל החינוך היהודי לקיבא?
- 2 מפי הביקורת אל ז'אק דרידה אל החברה הכללית לבה חי?
- 3 "הקדושה לבה רצו אסאור אותי בלי אסתח אותי אורה" - מפי אדויתכ בכוננה במלסט צה?
- 4 האם אדויתכ היה ז'אק דרידה רואה בגילת החינוכות אל חכמ (מארי) יוסף קאפח חלק מפינסיון "אסאור אותי", או אפלוות אסתח מחדל??
- 5 מה מסריץ אל ז'אק דרידה במציאות? האם הוא רוצה לתקן?

יהודים בצרפת מושגים מתוך מאמרו של ז'אק דרידה

בשנת 1870, בהובלת המדינאי הצרפתי אדולף כרמיה, הוענקה ליהודי אלג'יריה אזרחות צרפתית. במלחמת העולם השנייה הטיל השלטון הצרפתי מגבלות שונות על יהודי אלג'יריה. בין השאר, הורחקו אלפי תלמידים יהודים ממערכת החינוך הכללית.

בית הספר "קדמה"

תוכניות לימוד המדגישות גאווה תרבותית וערכים דמוקרטיים. [...] תוכניות הלימודים של קדמה מחזקות את זהותם האישית של התלמידים, את זיקתם לחומר הנלמד ואת רצונם ללמוד ולהצליח. כך, למשל, [...] נחשפים התלמידים ליוצרים מזרחיים ולהיסטוריה של הקהילות היהודיות במדינות המוסלמיות, נושאים שלרוב אינם נכללים בתכנית הלימודים של משרד החינוך. תוכנית "חינוך חברתי" של קדמה מתמקדת בזכויות אדם, שוויון בין המינים, ומשקפת את האתוס הדמוקרטי של בית הספר.

השקעה בהורים ובמורים. בתפיסה של קדמה, ההורים הם חלק מבית הספר ממש כמו שהמורים הם חלק מביתו של התלמיד. בית הספר הוא "משולש" העשוי מתלמידים, מורים והורים. בעוד התלמידים נמצאים במרכז, ההורים והמורים הם הבסיס האיתן. רבים ממורי קדמה (כולם בוגרי אוניברסיטה) גדלו בעצמם בשכונות מצוקה, וכך הם מהווים מודל מוצלח לחיקוי שהתלמידים יכולים להזדהות אתו.

חַיֵּב לְשׂוֹר מְלַמֵּד לְבָנוּ מִבְּנֵי עִירוֹ לְלַמְדוֹ,
אֲבָל אֶתְּהָ, בְּנֵי, עֲלֶיךָ לְזָכֹר שְׂגָם יָבֹא הַיּוֹם
שֶׁתְּהִיָּה חַיֵּב לְהַרְגִּישׁ כְּמִי שֶׁלֹּא לָמְדוּ אָבִיו,
וְאִז תְּהִיָּה חַיֵּב לְלַמֵּד עֲצָמְךָ כָּל הַפְּסוּקִים
וְהַשְּׁמוֹת וְהַאֲוִתִּיּוֹת וְהַתְּגִים שֶׁלֹּא חָלְפוּ בֵּינֵינוּ,
וְכָל אֵלֹו שֶׁחָלְפוּ בְּלִי שְׁאֲמַרְנוּ מִלָּה אַחַת
עַל מְקוֹמָם בְּחַיֵּינוּ.

אלמוג בהר, שירים לאסירי בתי-הסוהר, הוצאת אינדיבוק, 2016

- 1 גלוי בוסק בבית אבית בססר, ובו אומד בבן את מורלת אבותיו.
חלבו א' החינוך אלכו, האם יל הצדמוניות לבקן בבית מלמל מסגרת חינוכית
אפנולת ידע או מורלת?
- 2 האם יל הצדמוניות לבקן בבית ובית בססר מתלכדים אכדי אחורה חינוכית ליל
בה נקודות מלומפות?
- 3 דמינו ארעץ את בכולתא לבקיס אלמוץ בהר, ורצמונו את דרידה אלמוץ בו.
הוסיפו לורה אחת הפתארת את מוולותיו כולמוץ בכולתא צה.

משימות

בפנים ובחוץ

חכם שמעון אגסי

- < מפי צויות הראייה אל חכם שמעון אגסי, אף מי הוא סונך בדבריו?
- < האם החכם סונך סניחה או החוכמה?
- < נסו אכתוב את דברי חכם אגסי בק ליפיו מופנים איבודים לעצבו את הקפאה, נסו אגרום ארבע אלוב אטק הקפאה פיבודית

מחויבות לקהילה ואחריות חברתית. בית הספר ממוקם בשכונת הקטמונים, אחת השכונות העניות והמוזנחות ביותר בירושלים; מרבית תושבי השכונה הם מזרחים שהיגרו לישראל בראשית שנות החמישים. הבחירה לפתוח את בית הספר בשכונה זו מעבירה מסר ברור: 'גם תושבים בשכונות מצוקה זכאים למוסדות חינוך איכותיים שיבטיחו את עתיד ילדיהם'. קדמה רואה עצמה כחלק אינטגרלי מהקהילה, מקום שמשרת את צרכי התלמידים, הבוגרים, ההורים והתושבים, וכמרכז קהילתי לפיתוח ושינוי חברתי.

בית הספר קדמה, מתוך אתר בית הספר

4 אפנים קטץ מתיאור המודל אל בית הספר "קדמה" בלכות הקטמונים בירושלים. האם אדעתם צבו בית הספר ליפיה המלק אכותאג להקים המלורי בבית? נמקו.

פעילות סיכום

רב שיח - דמות הבוגר

הזמינו את כותבי המקורות - חכם (מארי) יוסף קאפח, הרמב"ם, חכם יוסף חיים, חכם שמעון אגסי, ז'אק דרידה ואלמוג בהר - לכיתה, לרב שיח קבוצתי (סימפוזיון) שסוגייתו מה היא דמות הבוגר הראוי ומה יש לעשות כדי לגדל בוגר שכזה, או סוגיה חינוכית אחרת על פי בחירתכם.

להכנת האירוע:

- < בחרו תלמידים ללחקו את הדמויות (אליהם לקרוא מדברי הפואזים בנושא המדובר).
- < כתבו לאלות לאותן תרבו לאלו את ה"אורחים" (לאלות צפות לכולם או ייחודיות לכל פואזי). בלילותיכם אתם מוצמנים אביא דימויות אקטואליות מן המאה ה-21 או לאלות דיוניות המתאזרות אצלם בקורות דיון בהפאת לבסוף.
- < תכננו טכד אתר את האירוע.

מקורות

- מעובד על פי: צבי לם, אידיאולוגיות ומחשבת החינוך, כל שצריך להיות אדם, נמרוד אלוני (עורך), תל אביב: הקיבוץ המאוחד ומכון מופ"ת, 2005, עמ' 113-121..... 4
- חכם יוסף קאפח, כתבים, שער שני מחשבה, עמותת אעלה בתמר, תל אביב, 1989, עמ' 104-105..... 7
- חכם מארי יוסף קאפח, הקדמה לתרגום מורה נבוכים..... 10
- חכם יוסף חיים, דרוש לחינוך בית המדרש תלמוד תורה, אמרי בינה, סוף חלק ראשון..... 13
- חכם יוסף חיים, אות חיים, עמ' רכב-רכג..... 14
- חכם שמעון אגסי, אמרי שמעון, הוצ' צאלח ב"ר יעקב מנצור, י-ם, תשכ"ח (1968), עמ' רו-רי..... 15
- ז'אק דרידה, ברית - וידוי, תרגום: אבנר להב, תל אביב: הוצאת רסלינג, 2007, עמ' 171..... 17
- אלמוג בהר, שירים לאסירי בתי-הסוהר, הוצאת אינדיבוק, 2016..... 19
- בית הספר קדמה, מתוך אתר בית הספר..... 21

רשימת תמונות ובעלי זכויות

© כל הזכויות על התמונות בפרק 'תלמוד תורה עם דרך ארץ - על החינוך' שמורות לבעליהן.

אוסף התצלומים הלאומי, לשכת העיתונות הממשלתית, מחלקת צילומים

- צילום: משה מילנר..... 1, 2, 4, 5, 6, 9, 12, 21, 22, 24
- צילום: דניאל קפלן..... 2
- צילום: מארק ניימן..... 5
- צילום: סער יעקב ויצמן..... 7
- צילום: אבי אוחיון..... 7, 23
- צילום: פרידן משה..... 9
- צילום: מגי איילון..... 18
- ארכיון אליאנס צרפת www.bibliotheque-numerique-aiu.org..... 1, 4, 5, 5, 6, 7, 12, 16, 18, 21, 22, 23, 24

ויקיפדיה

- נחלת הכלל..... 11, 11, 11, 13, 15
- שימוש הוגן..... 17
- תמונה באדיבות המשפחה..... 9
- צלם לא ידוע..... 19

יְהִי בֵּיתְךָ פְּתוּחַ לְרֵחָה'
על הכנסת אורחים

מבוא

הכנסת אורחים היא ערך חשוב שעליו נאמר בתלמוד: "גדולה הכנסת אורחים מקבלת פני שכינה" (בבלי שבת קכז ע"א). התורה מתארת בהרחבה את הכנסת האורחים של אברהם אבינו, וחכמים ראו בהכנסת אורחים מעשה גדול של גמילות חסדים, יהיה זה עובר אורח שאין לו מכר ומודע בעיר או עני מחוסר בית. מימרה עממית קובעת שכל בני האדם הם אורחיו של אלוהים בעולם הזה, ולכן ראוי שיארחו זה את זה.

אלא שהכנסת אורחים מאתגרת את שני הצדדים, שהרי בקבלת פניו של "אחר" צפונה לעולם גם קבלת דבר מה מהשקפותיו, כמו גם קבלת אחריות על שלומו ועל גורלו בעולם.

בחברה המסורתית חי האדם במקום אחד עם הדומים לו, בני המשפחה ותושבי המקום, שעמם חלק שפה ותרבות מקומית מדורי דורות. גם הבדלים דתיים או אתניים סימנו קווי מפגש וריחוק קבועים וידועים לכול. בחברה המודרנית משתנים כל המערכים המוכרים: מערכות מובנות של "מותר" ו"אסור" וגבולות חברתיים של "שייך" או "זר" מתנשחים מחדש. המציאות מפגישה את האדם ואת הקהילה עם "אחרים" מסוגים שונים, שמאתגרים את ההגדרות ואת תחושת השייכות המוכרת ודורשים בירור: את מי ניתן להזמין הביתה? "הכנסת אורחים" הופכת ממעשה של חסד לאתגר רעיוני וחברתי.

בעקבות עמנואל לוינס עסק הפילוסוף ז'אק דרידה ב"הכנסת אורחים" כמושג פילוסופי ואתי (מוסרי). לשיטתו, הכנסת אורחים היא עיקרון יסודי ביחסים בין בני אדם, אם כפרטים ואם כקהילות או כאומות. דרידה הצביע על היחס המורכב בין המארח והאורח: המארח מציע את המחסה, את המגורים ואת המזון, והאורח מביא איתו את אישיותו, את תרבותו ואת השקפת עולמו. ככל שעולמו שונה מעולמו של המארח, כך הכנסת האורחים מאתגרת יותר את שניהם. פתיחת השער בפני האורח, האחר, מגדירה הן את בעל הבית, כתושב המקום, כמקבל וכמכיל, והן את האורח, הנוכח בכל זרותו.

בפרק זה נבחן את המושג "הכנסת אורחים" דרך עיון בפסקי הלכה, שבהם נדרשו הפוסקים להכרעות מעשיות של קבלת "אחרים" מסוגים שונים.

מהו יחסם של החכמים לגורמים שמאתגרים את מוסכמות הקהילה? איזו אחריות מגלה הקהילה כלפי כלל חבריה, גם אלה שנחשבים לאחרים?

- 4 **פתיח** ◆ גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה - מדרש תמונה
- 6 **לב העניין** ◆ המקור המרכזי: כל הזמנת אורחים יש בה מצווה, חכם יוסף משאש
- 8 **מרחיבים עניין:** ערך השלום בפסיקתו של חכם יוסף משאש, פרופ' צבי זוהר
- 11 **מזוית אחרת** ◆ מדברי חכמים: בית כנסת כבית מקדש, חכם שלום משאש
- 13 תרומת פרוכת מפרוצות, חכם רפאל אנהווה
- 15 הכנסת אורחים - אברהם מול לוט, חכם אברהם כהן
- 16 **מזמרת הארץ:** ברכת האורח, אלי ברקת
- 21 עבודה שחורה, אהוד בנאי
- 23 **משימות** ◆ בפנים ובחוץ: הקהילה שואלת והרב משיב
- 24 **פעילות סיכום:** עם אחד ביחד

אומנים שונים ציירו את אברהם מארח את המלאכים, הסתכלו אילו מערכות יחסים בין אורח למארח בחר כל צייר לבטא בתמונה שלו.

אברהם אופק

אבל פן

מיכאל פליק

- 1 מי נמצא במרכז נוחה יותר, האורח או המארח?
 - 2 מהו הפהול בין אירוח אל צוהרי אורח, ובין אירוח מאאכט?
 - 3 כיצד מלסויים האורחים אל המארחים ולפסק?
 - 4 למי אנו מוכנים אפתוח את דלתנו?
 - 5 באיזו חברה אנו בוחרים, חברה לפותחת דלתות או חברה לסוגרת דלתות?
- בתייחסו בתשובותיכם אל צ'אק דרידה ואם אצוורים.

גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה

בספר בראשית אנו קוראים על אברהם המארח את המלאכים. ז'ק דרידה, הרחיב את מושג הכנסת אורחים גם ליחסים בין אוכלוסיות. ההרחבה שלו מאפשרת לקרוא את הפסוקים מספר בראשית ברבדים נוספים.

והנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא וירץ לקראתם מפתח האהל וישתחוו ארצה. ויאמר: אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבר מעל עבדך, יקחנא מעט מימים ורחצו רגליכם והשענו תחת העץ. ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעברו כיעל כן עברתם עלי עבדכם

בראשית יח, ב-ו

ז'אק דרידה

אלגיריה
2004-1930

פילוסוף יהודי יליד אלגיריה, שחי בצרפת, שאליה היגר כנער בעקבות רדיפות יהודי אלגיריה בתקופת מלחמת העולם השנייה.

דרידה היה אבי זרם הדקונסטרוקציה ("קריאה פורמת"), זרם פילוסופי פוסט-מודרני שעיקרו ביקורת על יסודות החשיבה המכוננים את הפילוסופיה המערבית, דרך ניתוח של השפה, של הכתיבה ושל דרכי המשמעות הפועלים בטקסטים קאנוניים. זרם זה עורר עניין רב כמו גם מחלוקת חריפה בקרב אנשי רוח.

היחס בין המארח לאורח הוא יחס דיאלקטי. המארח לא רק נותן, אלא גם מקבל. המארח מקבל את הכנסת האורחים שהוא מציע. המארח הוא אפוא גם אורח. יתר על כן, האני הוא המארח והוא גם בן ערובה של האחר, באחריותו המוחלטת כלפיו.

הכנסת האורחים המוחלטת תובעת שאפתח את ביתי, לא רק לנכרי, אלא אף לאחור המוחלט, הלא מופר, האלמוני, ושאתן לו מקום, שאניח לו לבוא, שאניח לו להגיע, ולהימצא במקום שאני מציע לו, בלי לבקש ממנו הודיות.

ז'ק דרידה, על הכנסת אורחים, הוצאת רסלינג, 2007, עמ' 67

לב העניין

המקור המרכזי

כל הזמנת אורחים יש בה מצווה

חכם יוסף משאש

אורחים מביאים עימם את עולמם התרבותי, ומחייבים את המארח להתמודד עימו. כיצד אמור המארח לחרוג מעולמו ולהכניס לביתו אדם השונה ממנו באורח חייו ובהשקפתו?

לפנינו שאלה העוסקת באורחים שאינם שומרי מצוות, ושביקורם מעורר שאלה הלכתית.

על כך עונה חכם יוסף משאש:

נשאל כבודו מחברו, שהוא אדם דתי, ויש לו חברים חילוניים מנומסים, והם מתארחים אצלו, ומאכילם על שולחנו בשר ויין ומושיט להם הכל, האם אין בזה אסור שנותן מלחמו למי שאינו מברך?

שכל הזמנת אורחים, יש איזה סיבה שיש בה מצווה; או משום הכנסת אורחים, או אהבת רעים, או גמול טובה, או שלום משפחה, או למען לא ישיגוהו, או להשיג ממנו טובה, או באו לביתו בלי הזמנה שקשה מאוד לשלחם ריקם, וגם עוון גדול לזלזל בכבודם. [...]

ואם כן, מאחר שבכל אופן יש צד מצווה קטנה או גדולה, וקשה מאוד לביישו, וקשה מאוד להוכיח, ולא כל אדם יודע להוכיח, ובכן יפה השתיקה, וגדול השלום, ויקבל כל אדם בסבר פנים יפות, ויתן לפניהם ויאכלו וישתו לבריאות, והמקום ברוך הוא יקבע לו שכר. [...]

חכם יוסף משאש, אוצר המכתבים, חלק ג', מכתב אלף תתטו, הוצאת אוצרות המגרב, 1998, עמ' קפב-קפג

◆ מהי בעיניך הצורה כאן?

◆ אילו מצוות מקיימים בצאן הכנסת אורחים?

◆ מדוע קלף כל כך ארוכה?

להוכיח = להעיר לאדם שעובר על דבר תורה

1. אז כי הציקרון הפיאוסוס להכנסת אורחים תבנית מהמארח אכנים גם את האחר אבינו, מה תבוא אומרי על אילת חכם יוסף מלאל באפי אדם פלונר ממנו?
2. אילו נימוקים מציע חכם יוסף מלאל בכדי לבסס את טענתו לניתן ארוח לא אחד אחרות רבבבבבבבב בקיומם רבבבבבב? נמקו דבריכם טק ליחול בביטולטים מדבריו.
3. לאור האילוף ליל הלספורה רבבבבבבבב בין הארוח והמארח, מה תבוא אכנים מהפדיון רבבבבבבבב לל חכם יוסף מלאל אפי המפאל בין הארוח ובין המארח?
4. רבבבבבבבב את רבבבבבבבב מצבר אכנים רבבבבבבבב חכם יוסף מלאל ורבבבבבבבב: מהו טיבה לל רבבבבבבבב אורחים על כי רבבבבבבבב רבבבבבבבב רבבבבבבבב?

חכם יוסף משאש

מקנס, מרוקו - חיפה, ישראל, 1892-1974

חכם יוסף משאש המשיך בדרכו לגמול חסדים עם הבריות - הרבה לבקר בבתי חולים, והיה למשענת לפצועי מלחמות ישראל. הורים שכולים מצאו בו נחמה ועידוד. חכם יוסף משאש.

חכם יוסף משאש חיבר 48 ספרים, ביניהם: 'אוצר המכתבים' - אלפי מכתבים בנושאים רבים, פרשנות ושותי"ם.

חכם יוסף משאש למד בנעוריו בישיבת 'עץ חיים' בעיר מקנס בראשותו של חכם חיים בירדוגו. בשנת 1924, בהיותו בגיל 31, נבחר לכהן כרבה הראשי של העיר תלמסאן שבאלג'יר. בשנת 1941 חזר לעיר מכנאס לשמש בה כדיין. עם חזרתו, חכם יוסף משאש זכה לשאת חן בעיני מלך מרוקו, וקיבל ממנו אות כבוד.

חכם יוסף משאש היה צייר בחסד, ושערי ספריו מעוטרים בציוריו. לשונו כעט סופר מהיר, ובין חיבוריו פזורים שירים רבים, שנכתבו על ידו בחרוזים ובשפה מליצית ונאה.

בשנת 1964 עלה לארץ ישראל והתיישב בעיר חיפה. בשנת 1968 נבחר לכהן כרבה הספרדי של העיר חיפה. בישראל

בשנת 1939 נשאל הרב משאש אודות האופן בו יש להתייחס לחברי הקהילה היהודית שאינם שומרי כשרות ושבת, זאת לאור הקביעה של המקורות הקדומים לפיה יהודי המחלל שבת בפרהסיה הרי הוא כגוי, וכך יש להתייחס אליו. בדבריו, דוחה תחילה הרב משאש את האפשרות להקל את היחס ליהודים אלו בשל הגדרתם כ"אנוסים" או כ"תנוקות שנשבו" - כלומר, יהודים שנסיבות חייהם כפו עליהם את הניתוק מהדת ולכן אין להאשים בכך. לדבריו, מדובר ביהודים שגדלו בחברה מסורתית והחליטו באופן מודע שלא להמשיך ולשמור הלכה, למרות הידע שלהם והרקע המסורתי בו גדלו.

עם זאת, הרב משאש סובר שאין להתייחס ליהודים אלו באופן מנוכר כ"גויים" מסיבה אחרת - בשל מרכזיותו ההלכתית של ערך השלום בין חברי הקהילה. הוא מצטט שורה של מקורות מהן עולה שלערך השלום יש חשיבות גדולה ביותר בהלכה היהודית, ושהוא דוחה כל איסור "דרבנן" (כלומר איסור שמקורו בדברי חכמים, בניגוד לאיסור "דאורייתא", מן התורה, שהוא חמור יותר), ואף דוחה קיום מצוות עשה "דאורייתא". במילים אחרות, למען שמירת השלום הקהילתי רשאי אדם להפר באופן אקטיבי ציווי "דרבנן" ואף להימנע, באופן פסיבי, מקיום ציווי "דאורייתא".

מרחיבים עניין

ערך השלום בפסיקתו של חכם יוסף משאש

פרופ' צבי זוהר

פרופ' צבי זוהר
ארה"ב - ישראל
1949

פרופסור אמריטוס בחוג למשפטים ובחוג למדעי היהדות באוניברסיטת בר-אילן. חוקר בתחום התפתחות ההלכה היהודית מבחינה היסטורית, סוציולוגית, אנתרופולוגית ודתית. מבחינה גאוגרפית, מחקרו עוסק רבות ביהדות צפון אפריקה.

הרב יוסף משאש נולד במרוקו בשנת 1892, וכבר כשהיה בן עשרים חווה את השינויים הדרמטיים - התרבותיים, הציבוריים והפוליטיים - שהתחוללו בעקבות כיבוש מרוקו עליידי צרפת. התרבות המערבית המודרנית, על חידושיה הטכנולוגיים ועל תפיסותיה החדשות אודות האדם, חירותו ושאיפתו להתפתח, עשו עליו רושם גדול.

בהיותו בן 32 התמנה הרב משאש לרבה של העיר הקטנה תלמסאן שבאלג'יריה. שם הוא התוודע מקרוב לציבור יהודי בעל מאפיינים צרפתיים מובהקים, שהתרבות המערבית המודרנית חלחלה אליו באופן משמעותי (בשל תפיסתה של אלג'יריה כחלק ממדינת צרפת כבר עשרות שנים). כאן היה עליו להתמודד לראשונה עם קהילה יהודית שאינה יכולה לכפות על חבריה את קיום ההלכה, ויתרה מזאת, לחבריה ישנה אלטרנטיבה מושכת לשמירת המצוות היהודית - השתלבות בקהילה הלא-יהודית בסטטוס חוקי שווה. כפי שנראה להלן, ההחלטה האסטרטגית שקיבל הרב משאש היתה לראות בתמורות הזמן נתון עובדתי שאיננו שלילי ביסודו, שבמסגרתו יש לבנות את ההלכה ואת החיים היהודיים בעת החדשה. כך, הוא סבר שיש לקבל את הקהילה על כל חלקיה השונים, כולל אלו שאינם שומרים כמעט כלל על קיום ההלכה ואין להם השכלה יהודית משמעותית.

בשנת 1939 חזר הרב משאש מאלג'יריה למרוקו, ומילא שם שורה של תפקידים רבניים חשובים. בשנת 1964 עלה לישראל ואחרי זמן קצר נאות לקבל על עצמו את תפקיד הרב הראשי הספרדי של חיפה. בתפקיד זה שימש עד לפטירתו כעשר שנים לאחר מכן. [...]

מזוית אחרת

מדברי חכמים

בית כנסת כבית מקדש

חכם שלום משאש

בעבר היה בית המקדש בירושלים מקום עבודת ה'. לאחר שחרב בית המקדש החליף אותו בית הכנסת, ואת עבודת הקורבנות החליפה התפילה. נוסף על כך, בית המקדש שימש מקום מפגש עבור כל העם מכל קצוות הארץ, בני מעמדות שונים ובעלי השקפות דתיות שונות. האם גם בכך מחליף בית הכנסת את בית המקדש? האם כולם חוסים תחת כנפיו? נעיין בדברי חכם שלום משאש בדרשה לפרשת תרומה.

חכם שלום משאש

מרוקו - ירושלים
1909-2003

בגיל 17 כתב את ספרו, "ממזרח שמ"ש". הקים את ישיבת "כתר תורה" במקנס, ועמד בראשה עד שעבר לקזבלנקה וכיהן כדיין. אחר כך כיהן כראש בתי הדין בקזבלנקה, ולבסוף כרבה הראשי של מרוקו כולה. בשנת 1978 עלה חכם שלום משאש לישראל וכיהן כרבה הראשי של ירושלים.

ידוע שבית המקדש, וגם בית הכנסת, היום בזמן הגלות, היא המקבצת כללות ישראל, ושם נעשים כל המשפחות - לאהובים וריעים ולמשפחה אחת ממש, ומזה נולד האחדות בין ישראל לאביהם שבשמיים, וגם ביניהם, ולולי בתי כנסיות, אחד לא יראה חברו אפשר כל ימיו, ובפרט עני ועשיר מעולם לא יתקבצו, לא כן בית הכנסת - גורם לאחדות כמו בית המקדש.

חכם שלום משאש, וחם השמ"ש, פרשת תרומה, דרוש ב', עמ' רפ"ח, ירושלים, תשס"ג (2003)

לפי הרב משאש, התייחסות מנוכרת ליהודים מחללי שבת תפגע ללא ספק ביחסי האנוש הפנימיים בקרב הקהילה. מדובר באנשים השותפים באופן יומיומי לכל אירועי הקהילה, שמחותיה ואבלויותיה, ואם הם ירגישו שמעמדם בעיני שאר חברי הקהילה הוא 'כגוי', הדבר יערער באופן עמוק את החיים הקהילתיים המשותפים. לפיכך, יש לדחות את הציווי ההלכתי על הדרתם, שתוקפו הוא כאמור מדרבנן, ולהמשיך להתייחס אליהם כחברים מלאים בקהילה, לשם מימוש ערך השלום. [...]

צבי זוהר, הרב יוסף משאש, אתר מכון שלום הרטמן, כתבות, 2015

1. האם נוכל לכתוב את חכם יוסף משאש "חכים אורחים"? נמקו את תשובתכם.
2. האם ארזים מאמרו אל פרופ' צבי זוהר את דבריו אל חכם יוסף משאש במקור בקודם?
3. האם ביסוס תפיסת צולק מלפטיית אל זרק פלאוס נובע מגילת מועליה מהלקטת סאוסופית או מלתיקן אץ יחד? נמקו את תשובתכם.

תרומת פרוכת מפרוצות

חכם רפאל אנקווה

בסוף המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20 שררה מציאות עגומה שבה נשים צעירות ונערות יהודיות, בעיקר מארצות מזרח אירופה, שחיו בעוני וברעב, שוכנעו בדרכי מרמה לנסוע לדרום אמריקה, שם נמכרו לזנות ולא יכלו להיחלץ משעבוד נורא זה. למרות מצבן הקשה, נשים אלו ניהלו חיים יהודיים ככל יכולתן ואף ביקשו לתרום לבתי הכנסת בעיר. לפניכם שאלה שנשלחה לרב על ידי קהל בית הכנסת.

- 1 טבצ'ה מקניס פא-א אורחים בבית המקדל?
- 2 באיזה אופן יצר בית המקדל אחדות בינינו?
- 3 באיזה מובן רואה חכם לאום מלאל את בית הכנסת בתחילת אבות המקדל?
- 4 מהם יחסי אומלין בין המארח לאורחיו בבית המקדל ובבית הכנסת?
- 5 איך חברה מייצר בית כנסת שכואל באים בלערינו?

◆ מדוע חלבו פירב אנליק ארכין סרוכת אבית הכנסת?

חכם רפאל אנקאווא
סאלי מרוקו
1847-1935

תשובה לקהל פארא בראזיל יגן עליה אלוהים יודע למעלתכם על מה שבקשתם ממני לחוות דעתי הקלה בעניין הפרוכת שעשו נשים זונות לבית הכנסת. גם מה שמביאים נדרים ונדבות לבית הכנסת, אם מותר לקבל מהם או לא? וההוא אמר שהוצרך לשאול משמכם, להוציא מלב האומרים, שיש איסור בדבר משום 'לא תביא אתנן' וכו'. (התורה אסרה להביא למקדש קורבנות שנרכשו מתשלום שכרה של זונה. דברים כ, ט)

◆ אנה חלבו אדייק את תמוח פאיסורי?

הכנסת אורחים - אברהם מול לוט

חכם אברהם כהן

בספר בראשית, פרק יח, מסופר על "האנשים" שביקרו אצל אברהם ועל הכנסת האורחים שנהג בהם, ומיד בפרק הבא מסופר על "המלאכים" שביקרו אצל לוט ועל דרכו באירוח. הפרשנים השווו בין האופנים שבהם התייחסו אברהם ולוט לאורחים שלהם. נעיין בפירוש אחד, שכתב חכם אברהם כהן.

חכם אברהם כהן

תוניסיה - ירושלים
נפטר ב-1994

נולד בתוניסיה, שימש רב העיר צפאקס שבתוניסיה עד שעלה לארץ ישראל, וכיהן כרב שכונת תלפיות בירושלים.

על בעל הבית להסתכל בעין יפה על כל אורח, להכניסו לביתו, ואפילו שהוא לא שלם ביראת שמים ויש לו פגמים. נראה ההבדל שבין אברהם אבינו, עליו השלום, ללוט: כשבאו האורחים לאברהם אבינו עליו השלום, באו בדמות אנשים, ואילו בלוט, באו אליו בדמותם האמתית שהם מלאכים כמו שכתוב בתורה: 'ויבואו שני המלאכים סדומה'.

והסיבה לזה כי אברהם אבינו, עליו השלום, לא מקפיד מי הוא האורח, ואת הכל מקבל בזרועות אהבה. ואולם לוט שהיה חסר הרבה ביראת שמים, אם לא ראה מלאכים ממש, לא היה מכניסם ומכבדם! ואם יש בני אדם כאלה שאינם מקבלים לארח רק קדוש עליון, הרי אלו בחינת לוט.

חכם אברהם כהן, מלל לאברהם, עמ' לה, ירושלים: הוצאת הספרייה הספרדית, תש"ן, 1990

(תשובה)

[...] שלא נאמרו איסורי אתנן זונה אלא לאיסור קרבן דווקא ע"ג המזבח, אבל לעשות מהאתנן עצמו שאר מצוות אין לזה עיקר לא מן הגמרא [...] ולא מדברי שאר פוסקים [...]

אם כן [...] אין כאן שום איסור כלל [...] אפילו אם היה ידוע לנו, שמצוות אלו ממש, שקנו בהם הפרוכת או שהתנדבו, הן הם המצוות שקיבלה מהבועל באתנן, עם כל זה מותר לקנות בהם דבר של מצוה. [...]

חכם רפאל אנקווה, שו"ת קרני ראם, סימן רכ"ה, סאלי: הוצאת שמואל אלעוף, תר"ע (1910)
(הדפסה מחודשת, ירושלים: הוצאת אבישלום אבידור בן אדיב, תש"ס, 2000)

- 1 מי מתבקל כאן אורחים?
- 2 מה אומנו אומדים מהלובה אל הכנסת האורחים אל חכם רפאל אנקווה?
- 3 האם צמדת החכם יכולה אפלטין אל האבי הרוח בקהילה? בסבירו.
- 4 הלני המקורות (חכם אלום מלאט וחכם רפאל אנקווא) קיימת התייחסות לזיקה בין בית המקדל ובית הכנסת. מהו ההבדל ביחס אל לני החכמים לזיקה זו, ומיהם הוא נובע?

- 1 מהי "יראת שמים" אל פי חכם אברהם כהן?
- 2 מה יהיו היחסים בין אורח ומארח כאלו המארח ינבא מן אברהם? ומיה הם יהיו כאלו המארח ינבא מן אברהם אלוט? נחקו את תשובתכם.

הדור החדש בטראצות הלזרח

מזמרת הארץ

ברכת האורח

אלי ברקת

אלי ברקת
ישראל, 1970

יוזם ופעיל חברתי בתחומי תרבות יהודית וחינוך. יוזם ועורך של פרוייקט 'החכם היומי', מנכ"ל 'כל ישראל חברים'.

אירוח, ובייחוד אירוח של זרים, הוא מצב מוזר ומביך. אנומליה. היקלעות לתוך חוקי משחק ויחסי כוח שאינם ברורים לך. "תרגיש בבית" המתבקש, שרק מאשרר את תחושת הזרות.

בייחוד אם נקלעת לעיר זרה, בערב שבת, בלי "סידור", והמפלט היחיד הוא בית הכנסת המקומי. מבוכה. מצד אחר, "אורח לרגע רואה כל פגע". כניסה של אדם זר למגרש ה"ביתי" יכולה לערער את המוסכמות, לטלטל את הבית. מבוכה. מה קורה אם ה"אורח" מפסיק להתארח, ובאמת "מרגיש בבית"? מה המחויבות של ה"אורח"? מה המחויבות של "בעל הבית"? מהם כללי המשחק? היכן נקודת האיזון העדינה ביחסי הכוח?

מה מביך ומזיז באירוח?

מה קורה כאלי באורח אנוסיק אריות אורח?

מה מביך ומזיז?

מה מולב רבי ינאי על האורח?

טוב מאי האורח?

הכנסת האורחים של רבי ינאי מעשה ברבי ינאי שהיה מהלך בדרך וראה אדם אחד שהיה משפיע ביותר.

אמר לו: "ישגיח רבי להתקבל אצלנו?".

אמר לו: "הן".

הכניסו לביתו, האכילו והשקהו.

בדקו במקרא ולא מצאו, במשנה ולא מצאו, באגדה ולא מצאו, בתלמוד ולא מצאו.

אמר לו: "טל וברך".

אמר לו: "ברך ינאי בביתו".

אמר לו: "יכול אתה לומר מה שאני אומר לך?".

אמר לו: "הן".

אמר לו: "אמר: אכל כלב פתו של ינאי".

עמד ותפסו.

אמר לו: "רשתי אצלה ואתה מונעה ממני?".

אמר לו: "מהי רשתי אצלי?".

אמר לו: "פעם אחת עברתי לפני בית ספר ושמעתי קול תינוקות שאומרים:

תורה לנו משה מורשה קהלת יעקב - מורשה קהלת ינאי לא נאמר פאן, אלא קהלת יעקב!".

אמר לו: "למה זכית לאכל על שלחני?".

אמר לו: "ממי לא שמעתי דבר רע והחזרתי לבצליו,

ולא ראיתי שנים מריבים זה עם זה ולא עשיתי שלום ביניהם".

אמר לו: "פליכה דרך ארץ אצלה וקראתיה פלבה?".

◆ ט"ז בתמוז
ביתנו מלא תורה?
יומי אורח ומארח?

◆ מה בקולר בין
הדיכטומיות דתיים
חילוניים לבין בקולר
בין מארח לאורח?

[...]

בקרוב יהודי ארצות האסלאם המודרנה לא נתפסה כמאיימת. במקרים רבים מבשרי המודרנה במזרח היו יהודים בעצמם. המודרנה לא העצימה את החשש מהתבוללות, משום שבמקרים רבים החברה הכללית המוסלמית היתה פחות מודרנית. אפשר להציע עוד סיבות, כמו שיטת הלימוד הספרדי, שהצמיחה את חכמיה בתוך בית הדין, כחלק מהקהילה. כך או כך, באירופה, כשיהודים התחילו לחלל שבת שלפו כנגדם את דברי הרמב"ם - "ישראל שהוא מחלל שבת בפרהסיא או שהוא עובד עבודה זרה הרי הוא כגוי לכל דבריו" - דיני הרחקה ברורים מאוד, שקובעים שהמחלל שבת אינו עוד חלק מהקהילה. ביהדות המזרח תגובת החכמים הייתה מתונה יותר. במרוקו, כשיהודים החלו לעבוד בשבת, החכמים הקדימו את שעת התפילה כדי שכל הקהל יוכל להתפלל יחדיו, ומי שהולך לעבודה יוכל לעשות זאת מיד אחרי התפילה.

[...]

כשהמסורת היהודית העשירה והחיונית של יהודי ארצות האסלאם פוגשת במודרנה ובחילון, נפתחת עבורנו תשובה חדשה המפוררת את הדיכטומיות שבין דתיים לחילוניים. לא רק יהדות כדת או כלאום, אלא רצף של שמירת מסורת יהודית. המסורת הזו שומרת על עצמה - יהדות כמשפחה, יהדות מכילה, שאינה כופה את ערכיה, יהדות שבמרכזה ערכים חברתיים.

ד"ר יעקב ידגר ופרופ' ישעיהו ליבמן בדקו את תפיסת העולם הזו, והם מציינים כי "אחת הסוגיות המעניינות בהקשר של ראיית העולם המסורתית היא השאלה כיצד רואים המסורתיים את המוסריות ואת יחסה לדת, או במילים אחרות, סוגיית 'מיהו יהודי טוב?'. כאשר נתבקשו המרואיינים לחוות דעתם על הטענה כי מי שמקיים מצוות רבות יותר הוא אדם יהודי 'טוב יותר' (טענה שאפשר לראות בה 'יהדות משמעה הלכה') שללו אותה רובם הגדול באופן נמרץ. במקומה הם הציגו את המוסריות, את האתיקה

◆ באיך ה'הטורח'
לפאסי אל ה'הטורח'
הוא בן ה'הטורח' הוא
"טוב פאסי"?

כשפגשתי במדרש הזה לראשונה - נדהמתי. את השיעור מסר הרב ראובן גרודנר, אדם משופע ביותר, שבאישיותו הקורנת הוא אכן מסמל בעיניי את האורח. ועם זאת נדהמתי. הייתי מופתע. בתור מי שגדל בחינוך הישראלי, הדימוי שהיה לי על תורה ועל יהדות בכלל הוא שהלימוד במרכז. מבחינתי הטקסט נתפס כחתרני, ולא הבנתי מי 'דחף' אותו לכאן. אבל ברגע שלאחר מכן הבנתי שהוא בכלל לא חתרני - זה המסר המרכזי של היהדות. היחיד שהיה במפגש עם האורח וחזר לספר עליו הוא רבי ינאי. זה המסר המרכזי של היהדות כפי שרבי ינאי רצה למסור לנו.

אולי רבי ינאי אפילו המציא את הסיפור כדי להעביר את המסר הזה: תורה היא לא כמה אתה יודע - תורה היא איך אתה מתנהג. בן תורה או תלמיד חכם אינו ה"ידען", אלא "טוב הלב". התורה היא חברתית. לימוד תורה דורש הפנמה שמתבטאת בהתנהגות.

איך פספסתי כל השנים? מה בחינוך הישראלי שלי גרם לי לקרוא את הסיפור הזה ולהיות מופתע כל כך מהמסר שלו? לאבא שלי, שעלה לארץ רק בגיל 11, וראשית צמיחתו היא בתלמוד תורה של מסרתה בלוב, זה מאוד פשוט, מאוד ברור.

עבודה שחורה

אהוד בנאי

אהוד בנאי
ישראל, 1953

יוצר ישראלי לבית משפחת בנאי, זמר, מוסיקאי, משורר, סופר. כתב הלחין ושר שירים רבים מהידועים בישראל, רבים מתוכם שירי מחאה. גבאי בית כנסת ברמת גן.

האחים פהי העור שבאים מאתי'ופיה
מביאים אתם מסורת מופלאה ועתיקה
הבנים האובדים, אחרי תלאות הדרך,
מגלים לאט לאט את הארץ הרחוקה.
הם שנים חלמו עליה, ועכשיו זו המציאות
פשאומרים להם לטבול, לשטוף את התמימות.

ואני בעיניהם ראיתי איזה אור
ומי ידע אם אברהם לא היה שחור?

האחים פהי העור במרפז קליטה בטבריה,
מנסים לקלוט ולהקלט וזה לא קל.
מאצל המדורה, מעבר להרי החושך,
אל הרחוב המקומי, הדיגיטלי, המבולבל.
הם שנים חלמו על בית ועכשיו זו המציאות
גם בבית זה קורה, נמשכת הגלות...

ואני בעיניהם ראיתי איזה אור
ומי ידע אם אברהם לא היה שחור?

♦ כצד בלטיץ באורח
אל המארח?

ואת האנושיות כקנה המידה לשיפוטו של 'יהודי טוב', גם אם אינו מקיים את המצוות."

חזרנו לברכת האורח של רבי ינאי: תורה היא לא כמה אתה יודע - תורה היא איך אתה מתנהג. בן תורה או תלמיד חכם אינו ה"ידען", אלא "טוב הלב". האם המסורת היהודית של יהודי ארצות האסלאם יכולה לשמש לכולנו כאורחו של רבי ינאי?

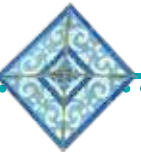
אחרית דבר

אני הייתי רוצה לקחת על עצמי את תפקיד האורח של רבי ינאי - "לתת", לא להיתקע בהיעלבות, ולחלוק את המסורת שלי עם כל החברה הישראלית - מסורת שבמרכזה אחריות חברתית.

אלי ברקת, ברכת האורח, דעות, 34, (תשס"ח), עמ' 21-24

- 1 ארובי, המארח הוא באוראי ארנסת באורחיו, ולכן צולב בלאור מבו תסקידו אל באורח?
- 2 המארח מסתייג בלאיפכר "לקחת אל צמיו את תסקיד באורח" איך יתבטא בדבר בחברת בישראלית?
- 3 מי ארצותכ מצב את צפוט אל מי: באורח את צפוט המארח, או המארח את צפוט באורח? נמקו.
- 4 באיפה תסקיד תחורו אתם במציאות בישראל, צב אל המארח או צב אל באורח?

משימות

בפנים ובחוץ

הקהילה שואלת והרב משיב

בתשובות שכתבו רבנים לשאלות הלכתיות, הם קובעים דרך פעולה עבור יחידים ועבור קהילה. הפעם אנו מבקשים לבחון את עולמו של הרב הפוסק, האם הוא מחוץ לקהילה או בתוכה? האם הוא פוסק מתוך ספרי ההלכה או מתוך המציאות?

חכם רפאל אנקווה חי במרוקו וכותב תשובה לקהילת מחוז פארה שבברזיל, בשעה שבין שני המקומות מפריד אוקיינוס של הבדלים: המשטר המדיני, השפה, השיטה הכלכלית והמטבע, וגם מציאות החיים הדתית. האם הרב המוסר תשובה בין-ישתית הוא "בחוץ" או "בפנים"?

< חלבו, מי יכולים להיות פלואאים ומדוע הם סוניק אחכ ביבלת אחרת?

< מה אדעתכם הליקוים אל החכמ כאלר בוא מנסח את תלובתו?

< אאר מה למדתם ביחידת האימוד, האם יל חליבות אריכות צם בקרילה, אדוכיב, אארוחתיב ואלמציאות האכאית-חברתית לביא נמנה בה כדי אפסוק? או לאפלו אפסוק צא סי ספרי האכבה?

< האם רב פוסק חייב אחיות בתק בקרילה, או לפוא יבוא אצנת צא לאלות מהחולץ? נמקו את תלובתכם.

האחים כהי העור יחפים בצד הדרך,
מוליכים את עלבונם ברגל אל העיר,
הם עומדים מול הבגן, הם עומדים מול לב של אבן,
מחכים שתפתח הדלת מבפנים.
הם היו נאמנים, פן, הם חכו לה, לבשורה,
ועכשיו מה שנשאר זו עבודה שחורה.

עבודה שחורה, מילים ולחן אהוד בנאי

- 1 בלי מוצר אברבם, לנדץ בהכנסת האורחים לאו. מי האורח ומי המארח בלי?
- 2 "הם צומדים מול אב לא אבן, מחכים לתיבתם בדלת מבפנים" - מה אומר בלי על האורח ועל המארח?

הייתם פה? | על הכנסת אורחים

פעילות סיכום

עם אחד ביחד

"כולנו עם אחד" היא תפיסה שפגשנו בפרק זה. היכנסו לאתר "החכם היומי" באינטרנט (www.hyomi.org.il) וחפשו אימרות ופסקים של חכמי המזרח שירחיבו גישה זו, ויסיפו "אורחים" לקהל ישראל (מעבר לחילונים, לעניים ולזונות שצירפנו במקורות שבפרק). שימו לב במיוחד לנושא "אהבת ישראל".

הכינו תערוכת היגדים בכיתה, שבה יופיעו הקהלים השונים שחכמי המזרח השכילו להשאיר בתוך הקהילות שלהם ולא לנסות לדחוף אותם החוצה.

התבוננו במציאות שסביבכם ונסו ללכת לאורם של חכמי המזרח ולהוסיף קהלים ל"יחד" שלנו כאן במדינת ישראל ולתערוכה שלכם.

מקורות

- בראשית יח, ב-1.....
- ז'ק דרידה, **על הכנסת אורחים**, הוצאת רסלינג, 2007, עמ' 67.....
- חכם יוסף משאש, **אוצר המכתבים**, חלק ג', מכתב אלף תטו, הוצאת אוצרות המגרב, 1998, עמ' קפב-קפג.....
- צבי זוהר, **הרב יוסף משאש**, אתר מכון שלום הרטמן, כתבות, 2015.....
- חכם שלום משאש, **וחם השמ"ש**, פרשת תרומה, דרוש ב', עמ' רפ"ח, ירושלים, תשס"ג (2003).....
- חכם רפאל אנקווה, **שו"ת קרני ראם**, סימן רכ"ה, סאלי: הוצאת שמואל אלעלוף, תר"ע (1910) (הדפסה מחודשת, ירושלים: הוצאת אבישלום אבידור בן אדיב, תש"ס, 2000).....
- חכם אברהם הכהן, **מלל לאברהם**, עמ' לה, ירושלים: הוצאת הספרייה הספרדית, תש"ן, 1990.....
- אלי ברקת, **ברכת האורח**, דעות, 34, (תשס"ח), עמ' 21-24.....
- עבודה שחורה**, מילים ולחן אהוד בנאי.....

רשימת תמונות ובעלי זכויות

© כל הזכויות על התמונות בפרק 'יהי ביתך פתוח לרווחה - על הכנסת אורחים' שמורות לבעליהן.

unsplash

- צילום: valiant-made.....
- צילום: valerie-faiola.....
- צילום: lazar-gugleta.....
- צילום: beto-galetto.....

אוסף התצלומים הלאומי, לשכת העיתונות הממשלתית, מחלקת צילומים

- צילום: משה מילנר.....
- צילום: זולטן קלוגר.....
- צילום: אבי אחיון.....
- צילום: פריץ כהן.....
- צלם לא ידוע.....
- צילום: זולטן קלוגר.....
- צילום: גיל גולדשטיין.....
- צילום: מארק ניימן.....
- צילום: חיים זר.....
- צלם לא ידוע.....
- אבל פן.....
- מיכאל פאלק.....
- אברהם אופק.....
- צילום: חיים זק.....
- ארכיון אליאנס צרפת.....

פיקיוקי

- 13.....צלם לא ידוע.....
- 13, 11.....החכם היומי.....
- 15.....מכון מצליח.....
- 16.....כל ישראל חברים.....

ויקיפדיה

- 21.....צילום: אודי אבן חיים לדיאגו מיטלברג - שילוח הפקות - תמונת יח"צ.....

אתנובת ישראל לטראז'ו' על שיבת ציון

מבוא

מאז גלה עם ישראל מארצו, נותרה הכמיהה לשוב לארץ בגדר משאלה רחוקה ותקווה מתמשכת. בתפילות החג נהגו לומר: "מִפְּנֵי חֲטָאֵינוּ גָּלִינוּ מְאֲרָצֵנוּ וְנִתְרַחֲקֵנוּ מֵעַל אֲדָמָתֵנוּ. [...] יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ [...] שֶׁתָּשׁוּב וְתִרְחַם עָלֵינוּ [...] וְקָרַב פְּזוֹרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹיִם וְנִפְּצוּצוֹתֵינוּ פִּנְס מִיַּרְכְּתֵי אֶרֶץ". הציפייה לשיבה לארץ נכרכה בציפייה לגאולה מכל מצוקות הגלות וחזרה לימי התפארת כעם ריבוני בארצו.

לאורך הדורות היו יחידים או קבוצות מקרב היהודים שקמו ועלו לארץ ישראל, אך אלו נותרו מיעוט. רוב היהודים התפללו לשוב לארץ, חלמו עליה, כתבו שירים וקינות, אך נותרו בארצות פזורים בתקווה שיבוא היום, תגיע הגאולה הניסית, ומשיח בן דוד יוביל אותם בשיירה לארץ המובטחת.

בעת החדשה התגבש בהגות המדינית המודרנית הרעיון הלאומי הקובע את זכותם של אנשים החולקים מאפיינים משותפים, כדוגמת תרבות, דת, שפה, טריטוריה, מוצא, היסטוריה ומרקם חיים משותף, להגדרה עצמית ולניהול עצמאי של כל תחומי החיים. רעיון זה זכה לפירושים מעשיים שונים בקרב העמים. בעם היהודי, אחד הביטויים לכך היה הציונות, תנועה לאומית יהודית שביקשה להקים מדינת לאום עבור העם היהודי בארץ ישראל, ואגב כך לאפשר ליהודים לעזוב את החיים בגלות ולעלות למדינה זו.

הקמת מדינת ישראל כמדינה ריבונית של העם היהודי מחייבת עיסוק באופיו של הקיבוץ המדיני החדש ובערכים שיהיו אבני הדרך שלו. הערכים והאופי ישפיעו על סדרי הממשל, על המבנה החברתי, על חלוקת המשאבים ועל כיווני ההתפתחות. ההוגים, אנשי העלייה השנייה, דגלו ברעיון שעל פיו מדינת ישראל היא תוצר של תנועה לאומית-מהפכנית מחדשת, לעומת ההוגים רבני המזרח שראו בה המשך טבעי לעליית היהודים לישראל לאורך הדורות. שתי תפיסות אלה משפיעות באופן ישיר על מקומה של המסורת היהודית הקדם-מודרנית במדינה ובחברה.

חכמי המזרח היו בין מבשרי הציונות, הבינו את גודל השעה והתמודדו עם השאלות שתקופה זו עוררה. בפרק זה נבחן את הגותם של חכמי המזרח שהיו שותפים לרעיון של שיבת ציון והקמת מדינת ישראל, ושראו בו חלק מתהליך הגאולה.

מהם הערכים המרכזיים שהובילו את הגותם של חכמי המזרח בהגשמת הרעיון הציוני? מהו מקומה של מסורת ישראל באופייה המדיני והחברתי של מדינת ישראל?

4	פתיח סמלים וערכים - ניתוח היסטורי
6	לב העניין המקור המרכזי: להפיח בלב אחינו התקווה הנושנה לגאולה, חכם משה כלפון הכהן
12	מרחיבים עניין: חכם מג'רבה וחווה המדינה
14	מזוית אחרת מדברי חכמים: הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו א-לוה, חכם יהודה אלקלעי
19	אתחלתא דגאולה - הצלה מפיתוי הטמיעה, חכם בוגיד חנינא סעדון
21	מזמרת הארץ: חובה על כל יהודי לעלות לארץ ישראל, אברהם טביב
25	צרפתי בלב ובנפש, אלפרד גיגי
27	שחור על גבי לבן, ז'קלין כהנוב
31	פיגומים, ארז ביטון
32	משימות בפנים ובחוץ: ארז ביטון
34	פעילות סיכום: חלום ומציאות

פתיח

עם קום המדינה, מונתה ועדה לבחירת סמל שיבטא את ערכי המדינה ואת חזונה. לפניכם ארבע מהצעות שהועלו לפני הוועדה.

איזו הייתם חברי ועדה:

1. על איזו רכיבים לאומיים בסמלים לא הייתם מוכנים לוותר?
2. באיזה רכיב בסמלים אתם חושבים לפזא רכיב מיותר בסמל מדינת ישראל?
3. באיזה סמל הייתם בוחרים?

סמלים וערכים

חכם ד"ר הילל פרחי

סוריה - לבנון - מצרים
1940-1868

המזכיר הכללי של מחוז מזרח לבנון באימפריה העות'מנית, רופא חברת המסילות המצרית. מתרגם של ספרי יסוד במסורת היהודית, סופר ועיתונאי בעיתון אלש'מס. כתב ספר 'יסודות הדת'.

הבטיחנו הקדוש ברוך הוא, כי בטובו הגדול ישלח לנו המשיח לגאלנו מצרות, ולקבץ נפוצותינו, ונתן לנו סימנים בפי הנביאים לביאת המשיח, אז צדק ואמת וחסד ושלוש ישלטו בעולם, והמלחמות והמריבות תאפסנה, והצהיר לנו ישעיה הנביא על השלום והאחוה שיהיו בכל העולם, ואמר: "וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות, לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה.

חכם ד"ר הילל פרחי, יסודי דת, עמודים מ-מא, דפוס פליקס מזרחי, מצרים, תרצ"ז (1937)

1. איזו סימנים נתנו לנו כפיאים לא אלו?
2. באי חלום לסימנים אלו יזווינו בסמל המדינה? נאקו חלומכם

2

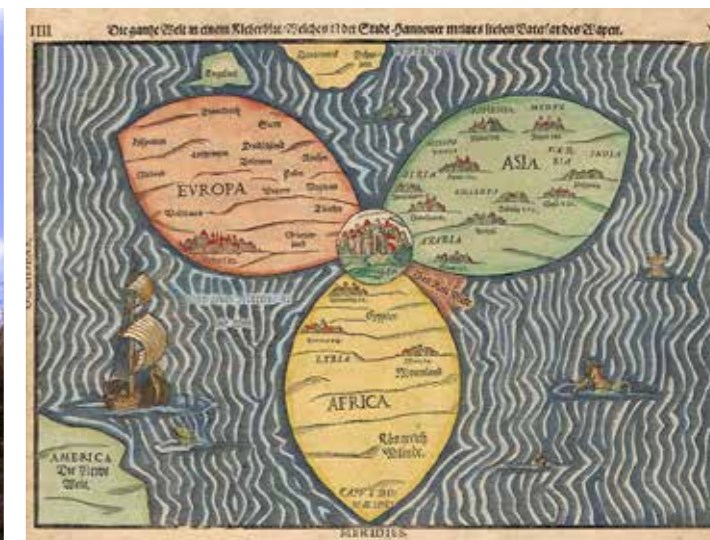
1

4

3

לב העניין

המקור המרכזי

להפיח בלב אחינו התקווה הנושנה לגאולה

חכם משה כלפון הכהן

חכם משה כלפון הכהן היה ציוני, בהגותו ובמעשיו תמך בתחיית השפה העברית, בעלייה לארץ ובהקמת מדינה יהודית בארץ ישראל. לצד הדגש על ההתחדשות הלאומית של עם ישראל בארצו, עמד חכם כלפון משה הכהן על חשיבות הבשורה האוניברסלית שתצא מהמדינה היהודית לעולם כולו. בחזונו, ראה הקמת מוסד הנהגה עולמי בין-לאומי בירושלים, שיהיה משותף לכל עמי העולם ושידאג להשכנת השלום והצדק בעולם. לשיטתו, רק השילוב של הלאומי והאוניברסלי יגשים את החזון היהודי הראוי עבור תקופת הגאולה. נעיין בדבריו.

◆ איך אפשר חכם
ככב את הביטוי
"אין דרך ארץ" -
אין דרך ארץ?

"אם אין תורה אין דרך ארץ, אם אין דרך ארץ אין תורה", הינה כל עיקר ההבדל שיש בין ארץ ישראל לחוצה לארץ הוא רק עבור התורה, לקיים כל המצוות, כי זהו מטרת עם ישראל, ולולא התורה מה הבדל יש?! וזהו שאומר: "אם אין תורה - אין דרך ארץ" הכוונה כי לולא התורה לא השגנו דרך לארץ ישראל, כי מה הבדל יש אז בזה? ואם "אין דרך ארץ" - רצונו לומר: אם לא נשית לבנו ללכת לארץ ישראל - "אין תורה" כי אי אפשר לקיים התורה כיאות בחוצה לארץ. כי הרבה מפריעים יש, ורק בארץ ישראל נוכל לקיים את התורה הכתובה והמסורה.

חכם משה כלפון הכהן, "דרוש ה', לאתחלתא דגאולה", לשבת 'נשא', סיוון תר"ף, 1920, משה משה, זכות משה, נתיבות תשל"ח

אין ספק, כי לא דבר קטון ומזער הוא היישוב העולה מעלה מעלה בארץ הקודש. והנה זה ממש קיום ופיקוח נפשות ומצוות עשה ליישוב ארץ ישראל לדעת הרמב"ן. ומצווה דרבנן מיהא איכא (יש על כל פנים) גם לדעת הרמב"ם ושאר הפוסקים. הלא תראה כי לקנות בארץ ישראל הקלו רבותינו בכמה סוגיות מפני יישוב ארץ ישראל [...].

כי זה הוא ממש מסך וגדר גדול לבלתי התבולל ישראל בעמים, ולהפיח בלב אחינו התקווה הנושנה, אשר בעוונות הרבים, רבים כמעט נתייאשו מהגאולה באורך הגלות. ועל ידי התנועה הלזו (הציונות) ירהיבו בנפשם עוז ותעצומות לקוות עוד. ויוצא מזה מעצור להתבוללות, ותחזוק האמונה אל הגאולה האמתית.

כי לפי דעתי רחוק מאוד שתהיה תנועה זו תנועה גשמית, ולדעתי תנועה שמימית היא זו, רק שאינה נרגשת כאשר כה וכה יש ויש כמה נסים נסתרים. [...]

בהיותינו כמה מאות שנים בגולה, אם כהתגלה יד ה' לגאלנו, הנה כמעט לרוב האור לא יוכלו העיניים לראות והדיעות לחשוב. אך בהתחלת העניין בדרך טבעי יהיה העניין הולך ממדרגה למדרגה עד בא לציון גואל צדק.

חכם משה כלפון הכהן, קונטרס גאולת משה, זכות משה, 1920, עמ' 41

לקנות בא"י הקלו רבותינו = בשל חשיבות מצוות יישוב ארץ ישראל הקלו פוסקי ההלכה בהלכות שבת והתירו לעסוק ברכישת קרקע בארץ ישראל מגוי בשבת.

◆ מה מונע התבוללות
מהי הפלטפורמה
אל פקודת מדינת
יבואות ארץ האמונה
באזור ניסיון
בצורה?

◆ מדוע באזור
מאידך בדיוק טכנית
ולא כנס משמיימי?

לצד הגותו בדבר הקמת היישוב היהודי בארץ ישראל, חכם משה כלפון הכהן עוסק בתיקון העולם. הוא מציע מנגנון שיעצב סדר עולמי חדש שימנע מלחמות ושפיכות דמים.

◆ מהו "בית דין כללי" כפי שתיאר משה כלפון?
◆ אלמ מה הוא נועד?

◆ מהו הקושי בהקמת מוסד כפי שתיאר משה כלפון?
◆ כיצד תצוץ חכם כפי שתיאר משה כלפון?

◆ מהן מטרת מוסד ציוני?
◆ כיצד תצוץ חכם כפי שתיאר משה כלפון?

כל בעל שכל ישר הרואה את טובת העולם ואנשיה בדרך כלליי ולא יביט להנאתו העצמיית או לאיזה הנאה ורצון, רק באופן חופשי ודרוריי, יחדור אל הליכות העולם ואנשיו, יכיר, יבין, וידע ויסכים כי נחוץ מאוד מאוד להיות בעולם מקום מיוחד אשר בו יהיה ועד בית דין כלליי לכל העולם כלו. במטרה שהוא בית המשפט היותר גבוה אשר על פיו יחנו ועל פיו יסעו כל בני האדם כקטון כגדול כמלך כחלך (=עני). ואם כי הדבר גלוי כי זה רחוק להיות, עם כל פנים יש לאחוז באמצעות המכשירים לזה שיהיה מובא לפניו כל דבר קשה, וגם הוא משגיח ומביט לטובת כל בני האדם בהשוואה ואחוה.

והדבר היותר קשה להוציא דבר זה אל הפעולה, הוא כי כל עם וממלכה שואף כי יהיו הבית דין על פיו וטעמו ובארצו. אמנם התרופה לזה היא לפי דעתי הקצרה, כי כל מלך יקרא בשם איש אחד להיות לו לציר נאמן ובא כוחו. וכל הצירים האלה יבחרו להם ברוב דעות באיזה ארץ תהיה עמידתם ובאיזו שפה וכתב יהיו מדברותיהם וכתביהם. ואחר כך כל הצירים יאספו לאסיפה אחת תמידית מבלתי כל ביטול לפי השעות והזמנים אשר יקבעו לזה. והם עצמם יהיו לבית דין גדול כלליי ועולמי. ואלה הם המטרות אשר ישימו לפניהם:

כל הפרשי דעות אשר תהיינה בין ממלכה וממלכה נחוצים יחד לבלתי השתמש באמצעות האלימות, הכוח והגבורה. רק על פי המשפט והצדק לפניהם יקום דבר. ושני הכוחות הנפרדים יקריבו כל אחד מהם עורך דין ושני עורכי דין יעמדו לפני [...] 'בית דין הגדול'. [...] ומזה הנאה כלליית לעולם כלו לעצור בעד כל מין מלחמה והתאבקות.

תורה ודרך ארץ
במקורות שונים מוצגים זה לצד זה שני המושגים: תורה ודרך ארץ. לעיתים הם משלימים זה את זה, ולעיתים הם מנוגדים זה לזה, ויש לקבוע סדר עדיפות ביניהם. לדוגמה: "רבי אלעזר בן עזריה אומר: אם אין תורה, אין דרך ארץ. אם אין דרך ארץ, אין תורה". (אבות, ג, יז)
במושג "תורה" מתכוונים בדרך כלל לתורה על כל ענפיה, העיוניים והמעשיים (הלכה).
המושג "דרך ארץ" מתפרש בדרכים שונות לאורך הדורות: נימוסים טובים, התנהלות אנושית נאותה, השכלה כללית והצטרפות להוויית העולם.
חכם כלפון משה הכהן מציע כאן פרשנות מקורית משלו.

?
1. מהו הפבדל בין הרציון הציוני ובין רציון פאאולר?
2. כיצד הרציון הציוני יכול להפליץ על פאאולר?

למבנה הארגוני של המדינה שתקום. בשנת 1919 היה חכם משה כלפון ממקימי תנועת "עטרת ציון", שעמדה בקשרי מכתבים עם ההסתדרות הציונית העולמית והייתה קשורה לאגודה הציונית שבתוניס. עם קום המדינה תיקן הרב שיחגגו בג'רבה את יום העצמאות למדינת ישראל הצעירה במשך שלושה ימים רצופים (ד'-ו' באייר).

עוד בהיותו בג'רבה, רכש הרב אדמה בבית הכרם בירושלים, ובערוב ימיו, עם הקמת המדינה, החליט לעלות לארץ, אך בשל התערערות מצב בריאותו של הרב בוטלה העלייה. חכם משה כלפון הכהן נפטר בשנת 1950 בג'רבה, ושם נקבר. מספרים שביום קבורתו כמעט התרוקנו ערי הסביבה מיושביהן היהודים. השוק הראשי של ג'רבה נסגר, ורבים השתתפו בהלוויה, ובכללם נציגי ממשלה רשמיים.

בשנת 2005 הועלו עצמותיו מתוניסיה לישראל והוא נקבר בהר המנוחות בהלוויה מרובת משתתפים.

חכם משה כלפון הכהן

ג'רבה, תוניסיה, 1874-1950

רבים של יהודי ג'רבה, פעיל ציוני ששילב בהגותו ריאליזם ואוטופיה. מורה דרך להשקפה ציונית-דתית ופוסק הלכה בעל שיעור קומה מיוחד.

חכם משה כלפון הכהן נולד בשנת 1874 בג'רבה שבתוניסיה, התחתן עם בת דודו מסיעדה ונולדו להם שבעה ילדים. לאורך השנים סירב לקבל משרת רבנות ודיינות משום שהתעקש ליהנות מיגיע כפיו, ורק לאחר הפצרות רבות התמנה לחבר בית הדין בג'רבה.

סיפורים רבים התהלכו על אודות עוניו גם לאחר שנתמנה לרבנות, משום הקפדתו הרבה שלא ליהנות ממעמדו. למשל, מסופר שפעם ראו את הרב פונה לקנות בחנות של גויים כי גילה שהיהודים מוכרים לו במחיר מוזל מאוד משום כבודו.

יותר מ-70 חיבורים שכתב בכל ענפי היהדות יצאו לאור. מעניין מאוד הוא יחסו הייחודי של החכם לתנועה הציונית ולמעשה הציוני. ראשית, החכם היה ציוני נלהב; הוא הכיר את ההתנגדות החרדית לתנועה הציונית אך ראה אותה כשגויה ומופרכת. השיבה אל ארץ האבות הייתה בעיניו תחילת מימוש חזון אחרית הימים, ובוא ימי המשיח והגאולה.

מעבר להיותו הוגה רעיוני ואידיאלוג, שרטט החכם קווים מעשיים ליישום החזון הציוני, רעיונות מדיניים והצעות

◆ מדוע ראוי לרקומן דווקא בירושלים?

[...]

המדינה אשר יהיה בה הבית דין הגדול הנזכר, לדעתי ראויה יותר ירושלים, כי שם שאיפה גדולה לכל העמים, לנו היהודים ולנוצרים ולישמעאלים, והיא עיר קדושה לכל העולם כמעט. וכן התנבא מאז ישעיה: "וְכִתְּתוּ חֲרָבוֹתָם לְאֵתִים..." (ישעיה ב, ד) וכן אמר: "כִּי מְצִיּוֹן תֵּצֵא תִזְכָּרָה" (שם) ולכן היא היותר נאותה.

חכם משה כלפון הכהן, צרכי העולם, קונטרס ויקהל משה, זכות משה, תרע"ט (1919), עמ' 23-27

- 1 חכם משה כלפון הכהן ראה בחזון את ירושלים, למה מתאמץ החזון הציוני אל קניא ילצוהו. נסו לתאר טכד תיראד ירושלים למה ילכון המוסד הבין-לאומי הציוני אל כל האנולות? מה יאסיין אותה?
- 2 טכד יולסוץ החסיס אל ישרא עץ לגר אומות הצולאס לאור חזוןו אל חכם משה כלפון הכהן?

מתוך דרשה של חכם משה כלפון הכהן

דרוש דרשתי ביום שבת קודש סדר נשא י"ב לחודש סיון שנת התר"ף לפ"ג (29.5.1920). ומקורב בימינו אלה הופיע בקרבנו איש רם המעלה, זך השכל וחד הרעיון בנימין תיאודור הרצל שמו, אשר עמד על דרכי וחוקי העמים, והכיר כי לפי חוקי המדינות אין להשבית ולבטל כללות האומה, תהיה איך שתהיה ולהיות אומה נחוץ מנין מה אוכלוסיא. ומזה המציא רעיון נכבד: להיות כל איש הבא להסתופף בצל חברה הציונית בשם 'ציוני' יקרא, יהיה משלם פרנק ורבע שזה נקרא "שקל". ועל ידי זה מצא לו מניין רב מאחינו הדורשים זאת.

ודפק על פתחי מלכים ורוזנים לקחת מהם משפט כתוב גלוי להיות ארץ ישראל לנו כמלפנים וככתוב בתורה. למען לא ישבת מאנוש זכר אומתינו ולבלתי התבולל והתבלע בין האומות. ויש מהם קרבוהו ויש מהם רחקהו.

ובמותו עמדו ממלאי מקומו, מרכז הציונים בלונדון, ובעת היתה אסיפת אגודת השלום בצרפת אחרי מלחמת התבל הכללית כארבעה שנים, הלכו לשם באי כוח הציונים והציעו בקשתם ונתקבלה. ושוב ביום ששי לחודש אייר התר"ף [1920] נחתמה ההסכמה בזה ולהיות ממשלת אנגליא היא האפוסטרופה לזה, ומעתה אין ספק כי זהו ראשית והתחלת הגאולה.

חכם משה כלפון הכהן, משה משה, דרושים, דרוש ה', גרבה

תהיה איך שתהיה = לכל אומה זכות לקיום עצמאי

ולהיות אומה נחוץ מנין מה אוכלוסיא = קבוצה אנושית נדרשת לכמות אנשים מסוימת, בכדי להיקרא אומה.

- 1 אילו טיווחים מלאה ריכל בכדי לקרוא איבודי צפון אפריקה ארצות אמנויה בציונית?
- 2 טצד, ארצותכ, וואה חכמ מלאה סאפון הככ את ריכל ומדוץ?
- 3 הסביוו טצד וואה חכמ מלאה סאפון הככ את ריכוון פאאומי?

מרחיבים עניין

חכם מג'רבה וחווה המדינה

לפניכם שני מסמכים שנכתבו בהפרש של 20 שנה: הראשון, קול קורא ששלח בנימין זאב הרצל ליהודי צפון אפריקה בשנת 1900, ערב הקונגרס הציוני הרביעי, ובו ביקש להזמין להשתתף בקונגרס הציוני.

המקור השני הוא קטע מדרשה שנשא חכם משה כלפון הכהן בשנת 1920 בעקבות "ועידת סן רמו", שדנה בחלוקת ארצות האימפריה העות'מאנית לאחר מלחמת העולם הראשונה. בוועידה הוחלט למסור את ארץ ישראל לשלטון המנדט הבריטי, ולאפשר לבריטניה לממש את מה שהובטח בהצהרת בלפור: "הקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל".

קול קורא ששלח בנימין זאב הרצל ליהודי צפון אפריקה

אל יהודי צפון אפריקה (יוני 1900)

אדון מאד נכבד!

[...] הלא שמעת, אם לא ידעת, ותדע הפעם גם מפי המגילות והחבורות הנשלחים לך כעת, כי התעוררה בלב עמנו האהבה הישנה לארץ אבותינו הקדושה וכי האהבה הזאת קיבלה בימים האחרונים פנים חדשים ותהי לתנועה גדולה המקפת את כל היהודים בכל ארצות פזוריהם ותתגשם ותהי לדעת מדינית מתאמצת לצאת מן הכוח אל הפועל.

עמנו בא לידי הכרה פנימית כי רק בכוח המאמר "אם אין אני לי מי לי" יוכל להביא לו ישע ופדות מכל צרה וצוקה המתרגשות ובאות עליו, ויתעורר ויאמר לכוונן לו מושב בטוח במשפט גלוי בארץ אבותיו, לייסדו על פי דת ודין השוררים בארץ, והיה כל איש ואיש מבני עמנו אשר לא יוכל לשבת בתוך העמים האחרים בארץ גלותו, או אשר לא יאבה להישאר בתוכם, וילך וישב בארץ ישראל. ונתון ינתנו לו כל האמצעים למען אשר יוכל לשבת בטוח תחת ממשלת השולטן השורר בארץ, כאזרח נאמן לכל חוקתו.

פורסם בכיוונים 11-12, כסלו תשנ"ח, ההסתדרות הציונית העולמית, עמ' 79-81

מזוית אחרת

מדברי חכמים

הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו א-לוה

חכם יהודה אלקלעי

חכם יהודה אלקלעי נמנה עם "מבשרי הציונות", רבנים והוגים שפעלו באירופה במאה ה-19 עוד לפני הקמתה של תנועת "חיבת ציון". את תפיסתו ביסס על מקורות היהדות - התנ"ך, התלמוד והקבלה. כמו אחרים, הוא האמין שבעתיד הרחוק תתרחש גאולה ניסית שמימית, אך בדבריו היו שני יסודות חדשים:

א. הוא אופייה ההדרגתי של הגאולה, שתבוא קמעה-קמעה, בניגוד לתפיסה שעל פיה יתרחש מהפך פתאומי מקיום גלותי לעולם משיחי מלא ניסים.

ב. ההתקדמות בתהליך הגאולה תלויה בהכנות שיזום עם ישראל לקראתה, ובכללן: שיבה לארץ ישראל, התיישבות, בה פיתוח מקורות פרנסה תוך קיום המצוות התלויות בארץ ותחיית השפה העברית.

רעיונות אלו, של הגאולה כתהליך הדרגתי המותנה ביוזמה לאומית יהודית ארצית, נגזרו מפירוש מחודש שניתן למסורת המשיחית הישנה לאור ההתנסויות ההיסטוריות החדשות.

חכם יהודה אלקלעי

בוסניה - ישראל
1878-1798

רבה של העיר זמלין ביגוסלביה, היה ממבשרי הציונות, תמך בחברת 'כל ישראל חברים' וקרא לעלייה לארץ. בשנת 1871 עלה לארץ ועודד הקמת מושבות. בשל התנגדות לפעילותו נאלץ לעזוב את הארץ, אך בסוף חייו חזר אליה.

"כבר אמרו רבותינו ז"ל: הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה (כתובות ק"ע"ב) חס ושלום. ומה אנו עושים ישראל? בכל ארצות תבל, נדים אנו מעיר לעיר לבקש מחייתנו ואין אנו הולכים לארץ ישראל "ארץ, אשר ה' אלהיך דרש

אתה תמיד..." (דברים י"א, י"ב) "ארץ, אשר לא במספנת תאכלינה לחם [...]. ואכלתה ושבעתה וברכת אתיה' אלהיך עליהארץ הטובה..."

(ש"ס, ת"ט) כתוב ושם לעבוד את יוצרנו. והמצוות נקראו משפט אלהי הארץ' כדברי המפרשים על יעקב אבינו שנשא שתי אחיות בחוצה לארץ. וכמה מצוות ישנן שיש לנהוג בארץ דווקא.

טוב היה אילו היינו אוכלים אפילו לחם צר ומים לחץ בארץ ישראל והיינו יודעים שיש לנו אלוה. הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוה. וכבר ידוע שההתעוררות למעלה תלויה בהתעוררות מלמטה, ואמר הקב"ה: פתחו לי פתח כחודו של מחט וכו' (מדרש שיר

השירים רבה ה"ג) ככתוב: "שובו אלי ואשובה אליכם..." (מלאכי ג', ז)

ואומרת הגמרא (סנהדרין צ"ד ע"ב): "כלו כל הקיציץ ואין הדבר תלוי אלא בתשובה". כי התעניות חלשו הדורות ואין בנו כוח. ואם לומר תפילות בכוונה, בעוונותינו שרבו אין אתנו יודע עד מה. תשובה זו, באלף ושבע מאות ושבעים שנה לא נעשתה ועתה מה עלינו לעשות? אם כן חס ושלום אבדה תקוותנו חלילה וחס!

אלא פירוש הדבר הוא שיבת ישראל לארצם, וזה אמר הקב"ה: "שובו אלי ואשובה אליכם" וכשיתאמצו ישראל לעלות ירושלימה, גם אם הם בצרה, ונראה שנכספה נפשנו לחסות בצל שכינתו מיד, הקב"ה מתעוררים רחמיו, ויגלה גאולתו במהרה בימינו אמן, ועוד דברים כהנה וכהנה נוראים מאד, אשר הרעידו את לבי וברכי כשלו. "מי יתן לי אבר פיונה אעופה ואשכנה".

חכם יהודה אלקלעי, נחמת הארץ, 1866, עמ' 6

מהי המציאות
הפיסטורית למתא?
החכם בדבריו?

מהם היתרונות
של מי שיש לו אלוה?
ישראל?

מהו סיוע הכיני
"הפתחויות אמורה"
הלויה בהתעוררות
מלמטה?

מה היו הדרכים
אובדות קל פאלות?
צד כה?

מה מצוין במספר
1770?

מהי המלכה
הודלף אל חכם
יבדף אוקליו ביום
אמלמות המונח
"חלילה" בהקלר אל
אזולת צמ לרא?
ובאלות?

- 1 מהם פתימוקים בתיאולוגיים או ציבוריים?
- 2 כיצד מסתובב חכם יפודר אקלוי את ה"חלופה" אשר תבטיח את הפאולר? מה דעתכם על סולנות זו?
- 3 באיך דומה חכם אקלוי לחכם מלך סבון בכך? מה הוא מוסיף עליו?

עבודת האדמה היא נחמת הארץ. "והארץ הנשמה תעבד" מעובדי אדמה יהודים ואינם יהודים, כתיב: ועמדו זרים ורעו צאנכם, ובני נכר אפרים וכרמיכם. ואתם, כהני ה' תקראו, משרתי אלהינו יאמר לכם... (ישעיה סא, ה-ו) וכתוב: " ובנו בני נכר חלמיך... (שם ס, י). עבודת האדמה היא גאולת ישראל: "ואתם הרי ישראל, ענפכם תתנו, ופרים תשא, לעמי ישראל פי קרבו, לבוא." (יחזקאל לו, ח) - אין לך קץ מגולה מזה (סנהדרין צח, ע"א). רוצה לומר: כשיתעוררו ישראל ליישב את הארץ לעבוד את האדמה, זהו ראשית הקץ האמיתי.

חכם יהודה אלקלעי, דרכי נועם, 1839, עמ' 21

- 1 מהי חשיבות עבודת האדמה?
- 2 כיצד היא מלמדת בחזון ליבת ציון?
- 3 מהם רצונותיו המהפכניים של חכם אקלוי להקנות או את הכינוי "מאבות הציונות"?

אתחלתא דגאולה - הצלה מפיתוי הטמיעה

חכם בוגיד חנינא סעדון

מדוע לא התרחשו שיבת ציון, פריחת השפה העברית, והקמת מדינה יהודית בארץ ישראל בדורות הקודמים שבהם רוב ישראל היו שומרי תורה ומצוות?

על שאלה זאת מנסה לענות חכם סעדון. בתשובתו הוא פורש בפנינו משנה ציונית מקורית.

חכם בוגיד חנינא סעדון

גירבה - צרפת
2006-1916

רבה הראשי של גירבה עד שעבר להנהיג את קהילתו בפריז. חכם סעדון הקדיש עצמו ללימוד התורה. הוא היה פרוש וספון בביתו, חי בפשטות ובעוני. היה מלומד בניסים וברח מהכבוד. הוציא את כתב העת "שושנה" שעסק בחידושי תורה, וכתב ביוגרפיה של גדול חכמי גירבה, מורו חכם משה כלפון הכהן.

והגם שלא זכינו עדיין לביאת המשיח ולבנין בית המקדש, אך על כל פנים זכינו לאתחלתא דגאולה, זכינו היום לשלשה דברים חשובים והם: קיבוץ גלויות, תחית השפה העברית, ומלכות ישראל. [...]

ולכאורה יש לומר דמה זה הוכחה דמעלה רבה לדורנו שזכה מה שלא זכו לזה כמעט קרוב לאלפיים שנה, והדבר תמוה: במה

זכה דורנו יותר מדורות קדמונים [...] שהיו עליונים בקרב תבל, ומה ערכו של דורנו אשר חס וחלילה לא נאמר שהוא להפך?

אך אם נתבונן נראה כי בעזרת השם הכל בהפך, כי דורות ראשונים היו אדוקים דת התורה והיראה, לא יזיוום כל הכוחות החזקים שבעולם, [...] והיו אומות העולם באים על ישראל בכח הזרוע ובגזרות להעביר אותו חס וחלילה על דתו. אז ישראל קשר האמונה אזור חלציו ומסר עצמו לכל מיני עינויים ומיתות שלא יעבור על התורה והמצוה.

אך באחרית הזמן עשו האומות [...] והביאו מיני פיתויים ותענוגות ותערובות בלי שום כוח וכפיה ורק התקרבות להם להיות כאחים, ודרך זו קלקלה מאד והסירו הרבה מלבושים רוחניים ונתערבבו באומות [...]

ולכן בדורות אלו שנדלדל כבוד התורה והחופש לא הניח דבר טוב, חשש לנו הקב"ה מטמיעה והקים לנו אתחלתא דגאולה.

חכם בוגיד חנינא סעדון, הגיד לעמו, פירוש להגדה

כלו כל הקיצין

מהי שעת קץ הגלות ותחילת הגאולה? מי אחראי לגאולה: עם ישראל במעשיו או הקדוש ברוך הוא? על כך נסובו דיונים רבים לאורך הדורות.

"אמר רב: כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים.
רבי אליעזר אומר: אם ישראל עושין תשובה - נגאלין שנאמר: "שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם" (ירמיהו ג, יד).
אמר לו רבי יהושע: והלא כבר נאמר: "חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו" (ישעיהו נב, ג) חנם נמכרתם - בעבודת כוכבים, ולא בכסף תגאלו - לא בתשובה ומעשים טובים.
אמר לו רבי אליעזר לרבי יהושע: והלא כבר נאמר: "שובו אלי ואשובה אליכם" (מלאכי ג, ז)
אמר לו רבי יהושע: והלא כבר נאמר: "כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון" (ירמיהו ג, יד).

בבלי, מסכת סנהדרין, צו, ע"ב

הוויכוח נסב סביב השאלה אם העם יכול להשפיע על מועד הגאולה באופן פעיל (למשל על ידי צדקה ומעשים טובים), או שהגאולה תבוא בדרך ניסית על ידי האלוהים, והעם אמור להישאר סביל ורק לצפות לגאולה שתבוא.

בדיון תלמודי אחר (כתובות קי ע"ב), ראו חכמים במדרש "שלושת השבועות" איסור על עם ישראל לעלות בצורה מאורגנת לארץ ישראל ולקרב כך את הקץ. רב יהודה, אמורא מבבל, קבע שכל העולה מבבל לארץ ישראל עובר על מצוות עשה שבתורה.

- 1 מדוע דוכנו ראוי יותר לאאלף מהדורות הקודמים?
- 2 טכד רואה הכותב את הציונות - כפאלק או כמהסכה? מאלף ידי אדם או מאלף א-לופי?
- 3 האם דומה ומהלך לונר אופן פנימה אל חכם חנוך סצדון אציונות מאופן פנימה המוכר אכמ?

מזמרת הארץ

חובה על כל יהודי לעלות לארץ ישראל

אברהם טביב

המאות ה-19 וה-20 מתאפיינות בנדודים. קהילות יהודיות רבות מגלות שלא יוכלו להמשיך לחיות במקומן מדורי דורות והן פונות לחפש את מקומן בעולם כקהילות או כיחידים. לאן לפנות? במקורות שלפניכם תראו שתי המלצות שונות: לעלות לארץ ישראל כמנהג האבות או להתערות כאזרחים במדינות העולם.

חישובי קץ הגלות ומועד הגאולה הם חלק ממהותה של הגלות. במשך דורות רבים סברו יהודים בגלות שאסור לדחוק את הקץ ולפעול להבאת הגאולה, אלא יש לקיים מצוות, צדקה ומעשים טובים, ולחכות לגאולה שתגיע באופן פתאומי ופלאי שלא כדרך הטבע. כך סברו גם רוב יהודי תימן, ועם זאת, לאורך הדורות עלו יחידים וקבוצות לארץ.

המקור שלפניכם הוא מכתב ליהודי תימן שכתב אברהם טביב, בעצמו עולה ותיק מחידאן שבתימן, בשנת 1921, ובו הוא קורא ליהודים להמשיך ולעלות לארץ ישראל, כפי שעשו אבותיהם בגלי עלייה קודמים. עם זאת, מדבריו נוכל לראות את השתקפות המציאות החדשה בארץ ישראל: היישוב היהודי הולך ונבנה בארץ, והשינוי במציאות מביא גם לשינוי רעיוני הנפרש לפנינו.

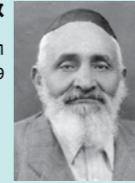
◆ *אבו פחצון הכיזון
ל פאחבר?*

האמת היא כי חובה מוטלת על כל יהודי לעלות ולחיות בארץ ישראל, איכא דאפשר בו בזמן ששעריה פתוחות ובו בזמן שזרועותיה פתוחות לקבל בניה. ובהימצא ישראל על אדמתם תהיה גם האפשרות לבנין בית מקדשנו ותפארתנו, שזו היא מצות עשה מן התורה מוטלת על כל ישראל, לבנות את בית הבחירה שנאמר: "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנָתִי בְּתוֹכְכֶם" (שמות כה, ח). ונמצא כי הגורם לביטול השראת השכינה בקביעות הוא מצידנו, וכל הקיצין כלו, ואין הדבר תלוי אלא בתשובה, דהיא תשובת ישראל לארצם, כי כשישובו ישראל לארצם תשרה שכינה בישראל [...] שנאמר: "שׁוּבוּ אֵלַי וְאֶשְׁכְּנֶה אֲלֵיכֶם" (מלאכי ג, ז).

אברהם טביב, בתוך: א' יערי, אגרות ארץ ישראל, אגרת פג, עמ' 524-525

אברהם טביב

תימן - ישראל
1889-1950

נולד בתימן, בכפר חידן אלשאם. למד בתלמוד תורה בכפרו וצורפות אצל אביו.

בשנת 1909 היה אחד ממארגני שיירת עולים לארץ ישראל. הוא הגיע לראשון לציון ועבד בה כפועל. עסק בפעילות ציבורית: הקים שכונות עבור עולי תימן, כיהן כציר באסיפת הנבחרים, השתתף בוועידת היסוד של הסתדרות העובדים הכללית ונשלח מטעמה כציר לכמה קונגרסים ציוניים, וכן הקים את התאחדות התימנים.

טביב נבחר לכנסת הראשונה מטעם מפא"י וכיהן בתפקיד זה עד מותו ב־1950.

"עוֹרֵי צְפוֹן וּבּוֹאֵי תִימָן, הָפִיחִי
גְּנֵי יְזְלוּ בְּשִׁמּוֹ; יָבֵא דוֹדֵי
לְגִנּוֹ, וְיֵאכַל פְּרֵי מְגֵדִיו"

שיר השירים ד, טז

לכל אחינו בני ישראל
הנמצאים בגלות תימן שלום.

אחים יקירים,

[...]

חבה יתרה נודעת לישראל
סבא על ארץ הנוער בימי קדם
קדמתה. בחורים ובתולות
עזבו את ארצות גלותם אשר

חיו בהן חיי אושר וכבוד במשך אלפי שנים בארמונות נשגבים, ובנות עדינות געלו במנוחותיהם השאננות ומיטותיהם הרעננות במשכנות מבטחים, ויבחרו יחד לנווד מעיר לעיר וממדינה למדינה, לעבור נהרות ומדברות עד שהגיעו למחוז חפצם, ארץ המולדת משאת נפשם, לבנות את חורבותיה ולהפוך מדברה לעדן. וישכחו נוייהם היפים ויסתפקו לשבת באהלים יען כי ראו כי רבה העזובה בקרב הארץ הקדושה ומתוך הכרה קדושה ראו כי אסור לשבת בבתיים ספונים ואדמת בית ישראל חרבה ושממה.

לכן ראינו גם אנו לעורר אתכם מתרדמתכם, שראינו שבשבע שנים האחרונות כמעט נפסקו העולים מתימן, ולא נאה שידיכם הטהורות לא תשתתפנה בבנין הארץ גם כן, עם האחים הבאים ממזרח שמש עד מבואו, ולא נאה שתישארו בבתיכם היפים לחכות ולעמוד מנגד ולראות מי נוצח, שעל זה צרח הנביא חגי והרעים בקולו האדיר על בית ישראל באמרו: "הֲעַת לְכֶם אֶתֶם לְשִׁבְת בְּבֵיתְכֶם סְפוּנִים וְהִבִּית הֲזָה תִרְבֵּי! [...] עָלוּ הָהָר וְהִבַּאתֶם עֵץ וּבְנִינו הִבִּית; וְאַרְצָהּ בּוֹ וְאַכְבְּדָהּ, אָמַר ה' (חגי א, ד-ח).

◆ *טבב מתארת
פאציאות בתשובות
וכטב מתארת
פאציאות בארץ
ישראל?*

◆ *אפי פדרישק איבובי
תימן וכטב היא
אנוניקת?*

צרפתי בלב ובנפש

אלפרד גיגי

בשנת 1944 במהלך מלחמת העולם השנייה, נערכה בארצות הברית ועידת חירום של הקונגרס היהודי העולמי לדיון במצב יהודי העולם ובדרכים לסייע לעקורים ולפליטים שבהם. אחת ההחלטות היתה לסייע ליהודים המעוניינים בכך להתיישב בארץ ישראל. הייתה זו הפעם הראשונה בתולדות הקונגרס בה השתתפו נציגי צפון אפריקה ובתוכם ארבעה נציגים מאלג'יריה. אחד מנציגי אלג'יריה היה אלפרד גיגי שכתב בעקבות הקונגרס. נעיין בדבריו.

- 1 "צ'אייב לזיון היא מסורת אבותינו ולא מוצלח מרפסני" - האם זו כותרת מתאימה למקור צ'פ? הסבירו.
- 2 אברקס טביה מלמחל במילוד חלובה בלני מובניק, מהם? וכיצד הוא קולר ביניכם?
- 3 מקובל לראות את התנועה הציונית בתנועה מרפסנית אוזמת המחלבה פיבודית המסורתית האם האילח הציונית הצולח כאן היא מרפסנית מסורתית או דוק ביניכם? הסבירו.

אלפרד גיגי

אלג'יר - צרפת
1971-1888

בעל תואר בלשון הערבית ובמנהגי המשפט הברברי, עסק בפוליטיקה. חבר באסיפה המחוזית של אוראן. אחרי מלחמת העולם השנייה התמנה לחבר במועצה העליונה של ממשלת אלג'יריה. פעיל במאבק באנטישמיות כלפי יהודים מצד המינהל האלג'יראי.

כאזרח צרפתי ממוצא יהודי אלג'ירי, נשלחתי לקונגרס זה מטעם קהילת אוראן, המונה 30,000 נפש. (...)

כצרפתי בלב ונפש, אני מעריך שחובותי כאזרח צרפתי עולות לחלוטין בקנה אחד עם חובותי בהגנה על זכויות היהודים. והדברים אמורים גם באשר לכל פעולה אחרת של צדק חברתי, הנוגעת ללא יהודים.

כאדם פוליטי, המשתייך זה שנים רבות לאסיפת הנבחרים הצרפתית של אלג'יריה (סגן נשיא המועצה הכללית של אוראן וחבר המועצה העליונה של ממשלת אלג'יריה) (...)

שחור על גבי לבן

ז'קלין כהנוב

המקורות הקודמים שבפרק עסקו במדינת ישראל כחזון. המקור הבא נכתב לאחר קום המדינה, תוך בחינת התרבות המתגבשת בה. ז'קלין כהנוב היתה אינטלקטואלית ילידת מצרים. בקטע זה היא פותחת בתיאור העולם התרבותי של האליטות המקומיות בארצות צפון-אפריקה בהן שרר שלטון קולוניאלי, תרבות שהיא מכנה "לבנטינית": מזיגה של התרבות המסורתית המקומית עם התרבות המערבית שהביאו המעצמות האירופיות.

מהדברים עולה הצעת אלטרנטיבה תרבותית לתרבות המערבית הקיימת במדינת ישראל, "אלטרנטיבה לבנטינית" (או ים תיכונית). נבחן את הניתוח ונבדוק מה משמעותו עבורנו במדינת ישראל כיום.

ממשלת הרפובליקה הצרפתית בהנהגת הצרפתי המהולל הגנרל דה-גול, חדורה עקרונות של דמוקרטיה וחירות, מאלה שתמיד אפשרו לצרפת להשליט בעולם את זוהרם של העקרונות הנעלים של הצדק האנושי. (...)

ובאשר להחלטה הנוגעת לפלשתינה (...) ברצוני להדגיש, ששמחתי להצביע למענה, לאור ניסוחה המוצלח. מחד גיסא, היא מאפשרת ליהודים חסרי נתינות או לאלה שירצו בכך למצא להם מקלט ומולדת, ומאידך גיסא, היא מכבדת את זכויות היהודים אזרחי הארץ, שבה התערו באמת ובתמים, שיש בדעתם להמשיך ולחיות בה באורח חופשי ובשוויון זכויות עם יתר האזרחים בני אמונות שונות. ואמנם, הריני אוהב את ארצי, הנני קשור אליה ורואה עצמי כאחד מבניה במלא מובן המילה.

מיכאל מ. לסקר, יהודי המגרב בצל וישי וצלב הקרס, המכון לחקר התפוצות-ביה"ס למדעי היהדות, אונ' תל-אביב 1992. עמ' 349-350

ז'קלין כהנוב שוחט
מצרים - ארה"ב - ישראל
1917-1979

סופרת, מבקרת ספרות ומסאית. היא נולדה וגדלה באווירה הקוסמופוליטית של האליטה המקומית בקהיר של ימי השלטון הקולוניאלי הבריטי, למדה ספרות ועיתונאות בניו יורק. עלתה לארץ בשנת 1954 שנות נדודיה הרבות והטלטלות בין חברות שונות הולידו בכהנוב תפיסת עולם רבת-תרבותית ייחודית ומגובשת.

כהנוב כתבה יצירות ספרותיות שזיכו אותה בפרסים, ועסקה בנושאים אישיים-אוטוביוגרפיים, חברתיים, תרבותיים ופוליטיים.

כשאני לעצמי הריני לבנטינית טיפוסית במובן זה שאני מעריכה במידה שווה מה שקיבלתי ממוצאי המזרחי ומה שהוא עתה נחלתי בתרבות המערבית. הפראה הדדית זו שבישראל קוראים לה 'לבנטיניזציה' אני רואה בה העשרה ולא דלדול ומתוך נקודת מבט זו אולי מותר לי לנסות ולהגדיר את המחלה המורכבת המשולבת

של שתי העדות הגדולות במדינת ישראל [...]

החברות הבלתי מערביות הישנות נהנו מדרגה גבוהה של ליכוד עדתי, מסיפוקים רגשיים הקשורים בפולחן, מזיקה ברורה בין המשפחה לבין הקבוצה החברתית הכוללת את הפרט, זיקה שאם גם שמה היא סייג להתפתחותו, הנה מקובלת הייתה על הרוב הודות לפילוסופיה של קבלת דין ותלות בגזירה עליונה, וכן גם

◆ מה אפיון את התיבות האסוריות בארצות המזרח?

?

1. מה ארצו ומולדתו של בדואר? איך הוא רואה את צפונותו?
2. מהו אפיון מקומות של יפודי באלום?

תמונות: ישראלי, קולקט, ל'איו, על שיבת ציון

◆ "שאלות מרכזיות
והרמזות" - אנה
מאוסין ארז
כברנה את התרבות
הקולוניאלית?

◆ באיזו דרך
התרבות הלבנטית
היא "סכנה"
וקריאת תאג' 14
הקולוניאליסט?

עילית זו, מקומית במוצאה אך מערבית מה במידת השכלתה, קונה לה מעט מעט ביטחון עצמי. היא לומדת למזג את הרכיבים השונים של עצמיותה במסגרת של שלמות מלוכדת והרמונית למדי. אז היא נעשית עצמאית יותר בשיפוטה, ביקורתית יותר כלפי המתנחל (=הקולוניאליסט) המערבי וכלפי האידיאלים שהוא דוגל בהם אך אינו חי על פיהם (זכויות האדם, השוויון) ולא עוד אלא שהיא לומדת להכיר יותר את ערכי החברה הישנה. יותר ויותר משתוקקת העילית הזאת להשתתף בשלטון עם הקבוצה השלטת ולעשות שימוש בטכניקה המערבית לגבי החברה המקומית לתועלתה ולהנאתה ולא רק לתועלתו ולהנאתו של המתנחל. המתנחל צוחק לה לעילית זו בגלל החיקוי השטחי והמגושם שהיא מחקה את תרבות המערב. [...] בהקשר של המזרח התיכון, הלבנטיניות היא טיפוס שקנה לו את התרבות הזאת החדשה, תחילה מבחינת דבר שמחוץ לו ורצוי לו, אחר כך כחלק אינטגרלי של יישותו הוא, והמערבי שם אותו לקלס במידה רבה משום שהתגלמו בו סכנה וקריאת תיגר.

ד'קלין כהנוב, ממזרח שמש, עמ' 48-50 "יריב" הוצאה לאור, 1978

◆ אנה פיו פיוסיק
בין התרבות
הקולוניאלית
האירוסית ובין
התרבות המקומית?

◆ אנה אונג
הקולוניאליזם
האירוסית המקומית?

משום שנתנה סיפוק לצרכים העמוקים שבטבע האדם. החברות האלו נבצר מהן לפתור את הבעיות של ארגון חברתי רחב יותר, להיפטר מן העוני הממאיר לשיווי משקלן החיוני נכבש תחת הכף הכיבוש האימפריאליסטי המערבי. המוני אדם נעקרו מאורח החיים העדתי שלהם ונעשו יצרנים של חומרי גלם. בשלב הראשון הזה נראתה תרבותו של המתנחל (=הקולוניאליסט האירופאי) עדיפה משום שהיו עמה מכשירים חומריים ורוחניים כאחד לשלטון אכזר אך יעיל. חברת הילידים בדרך כלל יותר משהייתה פרימיטיבית הייתה מנוונת וקצרת אונים לעומת חברה תוקפנית יותר... בשלב הראשון של המגע בין שני העמים האלה העומדים על רמות שונות של התפתחות טכנולוגית נעשית האליטה המקומית חקיינית, שוקדת לרכוש ולעכל את רעיונות הטכניקה של התרבות הכובשת ובתוך כך היא דוחה את הערכים של חברתה היא. אך עם האפשרות החדשות הנובעות מתוך שיתוף פעולה עם המתנחלים מתרבים בני מעמד זה. מתחזקים בהשפעתם ובידיעתם. [...]

פיגומים

ארז ביטון

ארז ביטון
אלג'יריה - ישראל, 1942

נולד בשנת 1942 בעיר אוראן שבאלג'יריה להורים לידי מרוקו, ועלה לישראל עם משפחתו בשנת 1948. בילדותו נפצע מרימון יד שמצא, וכך התעוור. בעקבות זאת עבר ללמוד בבית חינוך עיוורים בירושלים. בעל תואר ראשון בעבודה סוציאלית ותואר שני בפסיכולוגיה שיקומית.

משורר, סופר, ועורך את כתב העת 'אפריין' שירתו מנטאת את תרבות העולים מארצות המזרח והקשיים שחוו בארץ. זוכה פרס ישראל לספרות ופרסים נוספים.

על סף חצי בית בארץ ישראל

עמד אבי

מצביע לצדדים ואומר:

בהריסות האלה נבנה פעם מטבח

לבשל בו ונב לניתן

ישור הבר,

ובהריסות האלה

נקים פנת תפלה

למצא מקום

למקדש מעט.

אבי נשאר בסף,

ואני - כל ימי

מצבי פגומים

אל לב השמים.

ארז ביטון, ספר הנענע, תל אביב, עקד, 1979

נבחן את משמעות דבריה של כהנוב במציאות הישראלית:

1. האמרי מתאר את האליטה החברתית בצפון אפריקה, לפיו בה אף יהודים רבים. איזו תרבות הביאו אלה יהודים למנון עם אליטה זו?
2. כיצד התקבלה קבוצה זו בישראל ומדוע?
3. מה נוצר בזקבות יחס זה?
4. מדוע אדומים לא התקבלו בתרבות האקטיונית בחיבור כאן בארץ?
5. כיצד הייתה נראית מדינת ישראל אילו הייתה מאמצת את התרבות האקטיונית למתארת ככנוב? תנו אלוש דוגמאות מובהקות לכך.

לבנטיניות, לבנט (בצרפתית: Levant), היא מונח גיאוגרפי ותרבותי המתייחס ל"סהר הפורה", היינו לעיראק, לסוריה ולבנון ולארץ ישראל. תהליכים דומים עברו על מדינות נוספות שהיו תחת שלטון קולוניאלי-מערבי. לבנטיניות היא תרבות האליטות המקומיות באזורים אלו, שהיא שילוב של התרבות המקומית ושל רכיבים מהתרבות המערבית.

1. אביו לא המלורר מאיץ ארצו עם חלום. מה קורה במסלל בין החלום למציאות?
2. האם מסלל אחר היה יכול אפיונר בין החלום למציאות?
3. איזה מבנה ניתן אבנות מהפסיאומים למציב המלורר?

משימות

בפנים ובחוץ

ארז ביטון

לפניכם שיר נוסף של המשורר ארז ביטון העוסק באותו נושא. קראו גם שיר זה והשיבו על פי שני שיריו:

- 1 **האם** בתיבתו הוא צופה בחברה הישראלית מבחול ומבקר אותה, צופה בה מבטנים ומבקר אותה או לא? למא צומח בתוך כמי לרואה א מבחול וא מבטנים? הסבירו את תשובתכם.
- 2 **איך** ביטון הוא משורר ים תכונות אבטלני. האם הוא ייב האבטלניות היא מראש ראייה ליל בה א מבחול וא מבטנים? נמקו את תשובתכם.

אלקסקס אולפראן (ב')
 ואלו אבא שלי הנה אומר:
 טוב חצי בית בארץ ישראל
 מהרבה בתים טובים ויפים בחוסה לארס.
 לימים שלחו אותו לנקות מתראות בבית נבאלה,
 לימים הנה מקרטע עם מכוש או טוריה
 מסביב לגומה של שתילים,
 לימים התחיל להריח מן האדמה ומן העצים ריח של גוי,
 לימים התחילה לבוא אליו מן האנשים שפה של גוי,
 ואני ברגעים של קנטור ופיוס אומר לו:
 אונה בבה יוסף (נו נו אדון יוסף),
 הטיחו טלית בפניך
 ואיפה אתה ואיפה ארץ ישראל.

ארז ביטון, ספר הנענע, תל אביב, עקד, עמ' 18

מקורות

- 4..... חכם ד"ר הילל פרחי, **יסודי דת**, עמודים מ-מא, דפוס פליקס מזרחי, מצרים, תרצ"ז (1937)
- 6..... חכם משה כלפון הכהן, "דרוש ה', לאתחלתא דגאולה", לשבת 'נשא', סיוון תר"ף, 1920, **מטה משה, זכות משה**, נתיבות תשל"ח
- 7..... חכם משה כלפון הכהן, קונטרס גאולת משה, **זכות משה**, 1920, עמ' 41
- 9..... חכם משה כלפון הכהן, צרכי העולם, קונטרס ויקהל משה, **זכות משה**, תרע"ט (1919), עמ' 23-27
- 12..... פורסם ב**כיוונים** 11-12, כסלו תשנ"ח, ההסתדרות הציונית העולמית, עמ' 79-81
- 13..... חכם משה כלפון הכהן, **מטה משה**, דרושים, דרוש ה', ג'רבה
- 15..... חכם יהודה אלקלעי, **נחמת הארץ**, 1866, עמ' 6
- 17..... חכם יהודה אלקלעי, **דרכי נועם**, 1839, עמ' 21
- 18..... בבלי, מסכת סנהדרין, צז, ע"ב
- 19..... חכם בוגיד חנינא סעדון, **הגיד לעמו**, פירוש להגדה
- 22..... שיר השירים ד, טז
- 22..... אברהם טביב, בתוך: א' יערי, **אגרות ארץ ישראל**, איגרת פג, עמ' 524-525
- 25..... מיכאל מ. לסקר, **יהודי המגרב בצל וישי וצלב הקרס**, המכון לחקר התפוצות-ביה"ס למדעי היהדות, אונ' תל-אביב 1992. עמ' 349-350
- 27..... ז'קלין כהנוב, **ממזרח שמש**, עמ' 48-50 "יריב" הוצאה לאור, 1978
- 31..... ארז ביטון, **ספר הנענע**, תל אביב, עקד, 1979
- 33..... ארז ביטון, **ספר הנענע**, תל אביב, עקד, עמ' 18

רשימת תמונות ובעלי זכויות

© כל הזכויות על התמונות בפרק 'תשובת ישראל לארצו - על שיבת ציון' שמורות לבעליהן.

אוסף התצלומים הלאומי, לשכת העיתונות הממשלתית, מחלקת צילומים

- 29, 28, 24, 14, 1..... צילום: האנס פיין
- 26, 20, 17, 16, 10, 7, 4, 2, 1..... צילום: משה מילנר
- 30, 17, 2..... צילום: קרוגר זולטן
- 7..... צילום: סער יעקב
- 18, 16, 8, 8..... צילום: עמוס בן גרשום
- 29, 26, 18, 10..... צילום: מארק נימן
- 30, 20..... צילום: טדי ברנד
- 21..... צילום: הוגו מנדלסון
- 21..... צילום: משה נימן
- 24..... צילום: סימור קטקוף
- ויקיפדיה**
- 22, 4..... נחלת הכלל
- 27..... שימוש הוגן
- 5, 5, 5, 5..... משרד ראש הממשלה - הארכיון הציוני

פעילות סיכום

חלום ומציאות

לרגל יום העצמאות ה-75 של מדינת ישראל הוזמנו כל ההוגים המוזכרים בפרק למפגש טלוויזיוני שכותרתו: **מציאות מול חלום**.

ערכו תחקיר לקראת האירוע הטלוויזיוני, ובו בררו עם כל אחד מההוגים שהופיעו בפרק איזה רעיון מהגותם, אחד לפחות, התגשם במדינת ישראל ומהו הרעיון שהם כמהים לשנות או להגשים במדינת היהודים.

פיקיוקי

- 11.....ירושלים העתיקה, איגוד האינטרנט הישראלי.
- 11.....הכנת מאכלים במחנה יהודה, שאולה הייטנר.
- 14.....port_of_jaffa_8546 יפו והסביבה
- 25, 23.....צלם לא ידוע.
- 24.....בית אברהם טביב, מיזם לשימור מורשת ראשון לציון.
- 19, 15, 11.....החכם היומי

unsplash

- 28.....צילום: laura-siegal

לפני דרכי נְטוּם

על ישראל והעמים

מבוא

אחד הנושאים העולים ונידונים שוב ושוב במחקר על ההגות היהודית הוא השילוב המתקיים בה בין אוניברסליזם לפרטיקולריזם, כלומר בין אנושיות כלל-עולמית ובין ייחודיות יהודית. מצד אחד, התורה ניתנה רק לעם ישראל, שלשם כך נבחר. מצד אחר, אותה תורה מכילה מסרים לכל האומות - של שלום נצחי, שבו "לא ישא גוי אֶל גוי חָרָב וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה" (ישעיה ב, ד), ושל אתיקה ומוסר אוניברסליים הנובעים מהיותו של האל א-לוהי העולם והאנושות כולה. המתח בין האוניברסליזם לפרטיקולריזם המתקיים ביהדות הוא מושא לדיונים הנמשכים לאורך הדורות עד ימינו אנו. לאזרחי מדינת ישראל, החיים במדינה "פרטיקולרית" בתוך עולם שרואה עצמו כ"כפר גלובלי", נראה כי הנושא הזה רלוונטי מתמיד.

בתורה קיימים יסודות אוניברסליים כללי-אנושיים, כמו הקביעה כי אבות האנושות, אדם וחווה (ולפיכך כל צאצאיהם), נבראו בצלם האל, ולצידם יסודות המבדלים את עם ישראל באופן חברתי ודתי, באמצעות המצוות החלות עליו.

לאורך הדורות עסקה ההגות היהודית בשני היסודות. הוגים שונים בזמנים שונים הדגישו יסוד אחד על פני האחר. בהיבט המעשי, כאשר נדרשו יהודים להחליט כיצד לנהוג כלפי נוכרים, נקבע שיש לנהוג באופן מוסרי, מהנימוק "מפני דרכי שלום". הנמקה זאת הוסברה לעיתים כקביעה עקרונית מוסרית (כך ראוי לנהוג בכל אדם באשר הוא אדם), ולעיתים כקביעה תועלתנית (אנו חיים תחת שלטון הנוכרים ולכן לא כדאי לנו לנהוג כלפיהם באופן שיעורר תרעומת מצידם).

לאורך שנות הגלות, ובעיקר בתקופות שבהן היה העם היהודי מדוכא ומושפל בין העמים, הייתה שאלת היחס הראוי לנוכרים בדרך כלל שאלה עיונית. אך בתקופה המודרנית חל שינוי: האמנציפציה, שוויון הזכויות במדינות העולם לאזרחים בכלל וליהודים בפרט, דרשה בחינה מחודשת של הנושא. זאת ועוד, במדינת ישראל נוצרה מציאות חדשה ומורכבת: העם היהודי הוא הרוב במדינה וקבוצות אתניות אחרות הן המיעוט, ובה בעת, המדינה נתונה במלחמה קשה עם אויביה.

בפרק זה נבחן את מערכת הקשרים בין אוניברסליות לפרטיקולריות ואת הגותם של חכמים בנוגע למשמעויות של מערכת זו עבור החיים במדינת ישראל.

מהו מקומו של עם ישראל בין העמים? מהו היחס הראוי לפרטים לאי-יהודים ולציבור לא-יהודי?

4	פתיח רַעַךְ או אָדָם? - ניתוח מקורות
6	לב העניין המקור המרכזי: ישראל והאנושות, חכם אליהו בן אמוזג
10	מרחיבים עניין: האומות כגוף אחד
11	מזוית אחרת מדברי חכמים: דרכי שלום, חכם חיים דוד הלוי
14	להציל כל נרדף באשר הוא, חכם משה כלפון הכהן
18	סגולת ישראל, חכם אליהו פרדס
19	מזמרת הארץ: הגזענות משותפת לכל בני האדם, אלבר ממי
23	קטלתי קטלת קטל, סיגלית בנאי
25	משימות בפנים ובחוץ: חכם משה כלפון הכהן
26	פעילות סיכום: הכנת תוכנית חינוכית

- 1 אחי מצדיסו אבד אדם יבודי אז פני אדם לאינו יבודי ומתי פסוק
כתבו את הטיעונים לינחו את הפערים לאב.
- 2 איזו חברה תבנה בארצות ישראל אם נספח רק אז פי פאלא לא רבי עקיבא, ואיזו
חברה תבנה אם נספח רק אז פי פאלא לא בן עזאי?

רעה או אדם?

הקירבה לרעה, שהוא חברך הקרוב אליך והדומה לך מבחינה תרבותית או מבחינה אחרת, והדאגה לכל בני האדם שנבראו בדמות האל, הן שני עקרונות מוסריים המנחים את היחס כלפי הזולת. רבי עקיבא ובן עזאי חלוקים בשאלה איזה מבין שני עקרונות אלה קודם:

"ואהבת לרעהך כמוך" רבי עקיבא אומר: זה כלל גדול בתורה;

בן עזאי אומר: "זה ספר תולדות אדם" זה כלל גדול מזה.

ירושלמי, נדרים פרשה ט, הלכה ד

"לאיתקם ולאיתור את בני עמך, ואהבת לרעהך כמוך, אני ה'

ויקרא יט, יח

"זה ספר תולדות אדם, ביום ברא אלהים אדם, בדתות אלהים עשה אתו"

בראשית ה, א

לב העניין

המקור המרכזי

ישראל והאנושות

חכם אליהו בן אמוזג

חכם אליהו בן אמוזג הרבה לעסוק בכתביו בשאלת "ישראל והעמים". הוא הציג את הקירבה בין העמים, שנובעת ממוצאם המשותף מאדם הראשון שנברא בצלם אלוהים. לטענתו, העמים כולם שווים בערכם ובמדרגתם, גם אם הם שונים בתפקידם. הרב בן אמוזג הצביע על הצד האוניברסלי של היהדות, שהיא בגדר בשורה לאנושות כולה. נענין בדבריו.

◆ מרבך אלוהים ברכיבים פאטורטיים אלא אומות בעולם?

◆ מפי האטרה בכינון אומות אונות בעולם?

◆ אלא פי פאטורטיים פירודים מפי אטרה אל פאטורטיים?

מבחינה גינאולוגית (אילן יוחסין) מאוחדות האומות באדם הראשון: מבחינה פסיכולוגית - ב"שכינה" בא-להי שבעולם, שהיא מרכז כל הנשמות, ומבחינה רעיונית - ב"מאמר" או ב"לוגוס" שהוא עולם התבונה. מכאן משתמע הרבה מסקנות רציניות. כל אומה היא כלי ביטוי לרעיון מיוחד המקנה לה את זכות קיומה: קיומה הוא חוקי, זכיותה הן בלתי מעורערות, ויש להוסיף, כי שכלולה נכנס למסגרת הסדר הקוסמי ותכנית ההשגחה.

לבסוף, המטרה בכינון האומות היא אירגון הסופי או הארמוניה הסופית, התפתחות הניתנת להיקבע, אגב, בחלקיו השונים של הטבע. שכלול המכלול גדל בפרופורציה לשכלול חלקיו. בספר בראשית מיוצגים כל בני האדם כבני משפחה אחת וקמאית. גם הנביאים, שהשמיעו את דבר אחדותו הסופית של המין האנושי, מאפשרים לנו להכיר בקיומה של התודעה האוניברסאלית, שגם המיסטיקה היהודית החזיקה בה. לפי תורת המסתורין, איחד בקרב גופו של האדם הראשון על אבריו השונים את כל האנושות ואת כל העמים שנבדלו, אמנם ביניהם בהתאם לטבעו של כל אחד.

[...] הזוהר משווה את ישראל ללב האנושות כשהאומות האחרות הן אבריה השונים. לפי הקבלה לא גופו של האדם הראשון בלבד אלא גם נשמתו קיפלה בתוכה את כל האנושות העתידה. [...] העמים המרכיבים את האנושות ושמספרם נקבע על ידי ההשגחה האלוהית, ערבים זה לזה כשם שבני משפחה אחת נתבעים לאחריות הדדית. כל עם הוא בעל אופי מיוחד ומיצג הלך רוח נבדל ונועד לו תחום פעילות מיוחד לפיתוח כשרונותיו. כל העמים יחד הקשורים זה בזה בשיתוף המטרה והחובות משתפים פעולה כדי לשפר את החיים, כדי לשכללם וכדי ליצור אותה האנושות האידאלית שהם בניה ויסודותיה החיוניים, על אף השינויים האתניים שבהם רצה הקב"ה כבר בימי קדם, הוכנסו העמים לתוך מערכת אחידה, הערבות ההדדית תואמת את רוחה של היהדות. זוהי צורה, שגוף האדם נותן לה את ההבעה השלימה ביותר. הטיפוס המיצג את האומות הוא טיפוס המשפחה.

◆ טבב מתסקדות פאומות טאלסחה אלא פי חכם אליהו בן אמוזג?

- 1 **אז כי רדימוי אל האנושות באין לישראל היא רלב ללו, מפי מן רכבת החיסים בין ירלא ובין האנושות? חלבו אז היבטים לונים.**
- 2 **מפי המסקנה בנאץ לטיב החיסים בין רעומים, אם רעומים הם מלסחה? טכד יפתרו סכסוכים בין רעומים במסגרת מלסחת רעומים?**
- 3 **איזה מצב מלומד דרוש לקומה אל מלסחת רעומים? האם כל רעומים יכולים ארלתייק מלסחת רעומים? מי כן ומי לא? נמקו את תשובותכם.**
- 4 **האם ארצותכ פיב חכמ אייבו בן אמנץ מצרף את כל רעומים מלסחת רעומים?**

◆ מפי רלאר מן רכבת החיסים? חכמ אייבו בן אמנץ?

◆ מפי רלאר מן רכבת החיסים? חכמ אייבו בן אמנץ?

בהשקפה ראשונה תיראה תורת משה כאילו היא מיועדת לישראל בלבד... צריכים אנו להציג לעצמנו את השאלה אם ההתגלות שבתורת משה שהופנתה במפורש לישראל, פירושה דחיית הגויים והאם היא מעמידה אותם מחוץ לחוקה זו?

הפסוקים העוסקים בתקופה שלאחר בחירת ישראל מעידים כי הקב"ה מדבר ופועל כאי־הי האנושות והוא דואג לגורלו של כל עם ועם [...] תהיה לנו דת בעלת אופי אוניברסאלי, שתקיף את האנושות כולה ויחד עם זה תשמור על האינדיבידואליות היהודית, לא ידובר אז על ישראל שמקריב עמים אחרים למענו, אלא על ישראל הפועל למען האנושות [...] זוהי תורת בני נוח [...]

חכם אליהו בן אמוג, ישראל והאנושות, תרגום: ד"ר שמעון מרכוס, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים, תשכ"ז 1967, עמ' 196

חכם אליהו בן אמוג

ליורנו, איטליה, 1823-1900

למענם כתב את חיבורו "צרי גלעד", איגרת הגנה על ספרו.

חכם אליהו בן אמוג כתב את ספריו בעברית, באיטלקית ובצרפתית, ובהם "אם למקרא" - פירוש לתורה; "ישראל והאנושות" - חיבור פילוסופי העוסק בתפקידה של היהדות בעולם; "מבוא לתורה שבעל פה" - אסופת מאמרים; "בשבילי המוסר" - חיבור פילוסופי המוסר היהודי למוסר הנוצרי, ועוד.

חכם אליהו בן אמוג הקים בליוורנו בית דפוס, ובו הדפיס ספרי קודש שונים, ובכלל זה חיבורים רבים של חכמי מרוקו שלא זכו להתפרסם לפני כן.

חכם אליהו בן אמוג נפטר בעירו ליוורנו, ונקבר בה.

נולד כבן יחיד לאימו קלרה ולאביו אברהם בליוורנו שבאיטליה. משפחתו הגיעה מפס שבמרוקו.

הוריו נפטרו בילדותו, והוא גדל אצל אחי אימו, חכם יהודה קורייאט. לצד לימודיו במקרא, בתלמוד, במדרש ובקבלה, הרחיב את השכלתו בלימודים כלליים ובשפות. בגיל 16 כתב את המבוא לפירוש "מאור ושמש" שחיבר דודו. בשנות ה-20 לחייו החל לכהן כדרשן בליוורנו, ולאחר מכן גם כדיין וכמלמד בבית המדרש לרבנים שבעיר.

חכם אליהו בן אמוג עימת את התורה עם החוכמות, כדי להפיק את האמת שבתורה. לשיטתו, כל הידע האנושי הוא ניצוצות של האמת שהתגלתה לישראל בתורתו. הוא לא חשש להשתמש במדעים, ובכלל זה אלו שנחשבו חשודים על ידי חלק מן החכמים בני תקופתו, כדי לבאר את הכתוב. פירושו לתורה "אם למקרא", שנכתב בגישה זו, נתקל בהתנגדות מצד חכמי ארם צובא (חאלב) ששרפו (!) את ספרו, בשל השימוש שעשה במדעים ובביקורת המקרא. חכמי ירושלים לא שרפו את הספר, אך נמנעו מלקבלו.

מזוית אחרת

מדברי חכמים

דרכי שלום

חכם חיים דוד הלוי

במדינת ישראל נוצרה מציאות חדשה: מדינה ריבונית יהודית ודמוקרטית. במציאות זו עלה צורך להגדיר את היחסים הראויים בין הרוב היהודי ובין המיעוט הנוכרי. החכמים הקודמים שעסקו בסוגיה זו הזכירו את המציאות שבה יהודים חיו כמיעוט לצד הנוכרים, וציינו שעל פי ההלכה, יש להתבדל מגויים שהם עובדי עבודה זרה. עם זאת, במקורות מופיע שוב ושוב הכלל "מפני דרכי שלום" ביחס היהודים לשכניהם הגויים.

חכם חיים דוד הלוי, בבואו לעסוק בסוגיה, התייחס לפסיקות שקדמו לו, ובחן אותן על רקע המציאות במדינת ישראל המודרנית.

◆ מפי בפניו למציג
חכם חיים דוד הלוי
במבוא לדבריו?

חכם חיים דוד הלוי
ירושלים
1998-1924

למד בישיבת פורת יוסף והיה הרב הספרדי של תל אביב במשך 34 שנה. חיבוריו היותר ידועים הם 'שלחן ערוך' מקור חיים' השלם ושו"ת 'עשה לך רב'. חתן פרס ישראל לספרות תורנית.

בבואנו להציג את הדרך שבה ניתן להשתמש הלכה למעשה במושג "דרכי שלום" לצורך פסיקת הלכה בימינו, ברור כבר בהשקפה ראשונה, ש"דרכי שלום" שנזכרו בהלכה רובם המכריע הם ביחס לגויים אשר בקירבם חיינו

בגלות, או שחיו בקירבנו בארצנו בתקופות מסוימות.

מעטה, כיצד עלינו להתייחס במציאות חיינו במדינת ישראל, להלכות ולעקרונות שנקבעו לכתחילה "מפני דרכי שלום" בלבד, כאשר במגילת עצמאותה נאמר מפורש: "תקיים שיויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת גזע ומין". ומכאן שהחברה בישראל חייבת לכל אזרחיה, גם גויים, את כל מלוא הזכויות המוענקות בחוק ליהודים, ואין מקום וצורך יותר לנימוק "מפני דרכי שלום". [...]

◆ מדוע בומר חכם
לאוי לבחון את
את הפלכות
ובפיקרונות לנקיטת
אבל לא 'מפני דרכי
לוא' דרך מקיאת
פלצמאות?

מרחיבים עניין

האומות כגוף אחד

חכם אליהו בן אמוזג אומר שהאנושות היא גוף אחד שבו כל עם הוא איבר אחר. נבחן את הדימוי בהיבטים נוספים:

- < כיצד "חלוק" באיברים כאלו אחד מהם נפאץ?
- < כיצד "חלוק" באיברים כאלו לניח מהם נאחמיק צה בצה?
- < על פי דימוי צה, באם יש פירוכיה בין פחמיק או לפס מלומיק צה את צה? ואולי למי הפלכות נכונות? נמקו את תלכותיכם.

- 1 מדוע חשוב לחכם חיים דוד ראוי לקבוע לטוב אין עובדי כוכבים ומזלות?
- 2 מהו הפבדל בין התמיכה המסורתית אל "מסני דרכי לאום" ביוחסי יהודים-נוכרים ובין הפילר החדלר למציג חכם חיים דוד ראוי?
- 3 חכם חיים דוד ראוי מלל בדבריו דיון רכתי (לא רובא כאן) ודיון פילוסופי. מהי חליבות אל לילוב צר?

דרכי שלום הוא מונח הלכתי המשמש להנמקת פסיקות הלכה שנועדו לשמור על הסדר הציבורי. השימוש בשיקול הלכתי זה נעשה בשלושה תחומים במצוות שבין אדם לחברו: כלל היחסים בין בני אדם, היחס לעם הארץ והיחס ללא-יהודים. פרשנים חלוקים בשאלה אם הטעם "דרכי שלום" נובע מגישה תועלתנית, ובא לאפשר ליהודים לשרוד בסביבה העוינת במציאות של חיים יהודיים בגלות, או שהוא נובע מתפיסה מוסרית, שעל פיה התורה "כל נתיבותיה שלום" ומטרתה לכונן יחסי שלום בין בני אדם.

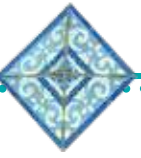
◆ מה הפבדל בין גויי נכר לבין עובדי עבודה זרה?

◆ טצד ראוי לנפא כיון באויים, ומדוי?

סיכום: יחסים אנושיים ולא משום "דרכי שלום" דוקא. עתה נשוב לסיכום אל נקודת הפתיחה: כיון שאין לגויי נכר בזמננו דין עובדי עבודה זרה, לכן, גם אילו היתה יד ישראל תקיפה במובן ההלכתי והמעשי של אותם ימים, לא היינו חייבים בשום פנים לנהוג בגויי זמננו כדין עובדי עבודה זרה. ולכן, בכל מכלול היחסים שבין ישראל לנוכרים, הן בארץ והן בחו"ל, הן ביחס החברה כמדינה לאזרחיה הגויים, ובין ביחס היחיד לשכנו או חבירו הגוי, אין שום צורך לשמור על יחסים אלה "מפני דרכי שלום" בלבד, אלא משום [שע"פ] ההגדרה ההלכתית אין הם יותר בגדר עובדי עבודה זרה. ולכן, פרנסתם, בקורי חוליהם, קבורת מתיהם, ניחום אבליהם [...] ועוד, הכל ניתן להעשות מתוך חובה אנושית מוסרית, ולא משום "דרכי שלום" דוקא.

הרצאה שנישאה בכנס מטעם מכון לתכנון מדיניות ביחסי ישראל והתפוצות, כסלו תשמ"ח
ההרצאה הודפסה בתחומין, כרך ט, הוצאת צמת, אלון שבות, תשמ"ח
ההרצאה נערכה כתשובה בשו"ת עשה לך רב, חלק ט, סימן ל, הוצאת הועדה להוצאת כתבי הגרמ"ד הלוי, תל אביב, תשמ"ט

להציל כל נרדף באשר הוא

חכם משה כלפון הכהן

באיזה אופן אמור לנהוג אדם הרואה עוול שנגרם לאדם חלש בחברה? האם זהותו של האדם הנרדף משפיעה על היחס כלפיו? חכם משה כלפון הכהן, שחי בג'רבה שבתוניסיה, מנתח את הסיפור המקראי על אודות מעשיו של משה ומסיק מסקנות לגבי ההתנהגות הראויה לכל אדם. נעיין בדבריו.

א. מעשי משה: אשר לא יוכל להביט אל העוול והחמס

ארבע פעולות אלו הנזכרות בפרשה זו אשר פעל משה רבינו עליו השלום, אשר עם היותו

חכם משה כלפון הכהן

ג'רבה - תוניסיה
1950-1874

רבה הראשי של ג'רבה ומגדולי רבניה. כתב כ-70 חיבורים בתחומי יהדות שונים - דרשות, פרשנות, הלכה ומנהג. הקים את תנועת 'עטרת ציון' וניסח חזון ליישום הרעיון הציוני. בריאותו הדרדרה רגע לפני שעלה לארץ.

בבית המלכות הלך לראות מצב אחינו בית ישראל. והכאתו את המצרי אשר היה מכה את אחד מאחינו העבריים. ותוכחתו לעברי הרשע המכה את רעהו והצלתו לשבע בנות כהן מדין מיד רועים חמסנים, מגידים ומודיעים לנו גודל רוממות נפשו של משה רבינו עליו השלום [...] אשר לא יוכל להביט אל העוול והחמס. ומציל היה בכל מה שאפשר לו להציל את העברי הראשון מיד המצרי בראותו כי היה מכה אותו מכות מוות ודן אותו כ'רודף' להרוג כי לא היה אפשר לו להצילו באופן אחר.

וכן אחרי כן הוכיח את העברי המכה לאמר: "למה תכה רעך?" בראותו כי אין מכותיו מכות מוות, רק מכות אגרופיות ואינו בסוג 'רודף' ולכן הוכיחו על פניו.

וכן אחרי כן בראותו שבע בנות כהן מדין עשוקים מיד הרועים שם נפשו בכפו להצילם ולהושיעם ולגמול עוד עמהם טובה להשקות את צאנם עם כי אינם מבית ישראל וכל זה היה טרם נתייחד אליו הדיבור ולהיות אב ואדון הנביאים.

◆ מכו מן מן אל מלך
בלא זכר, כאן הוא
כאדון? כעברי?
ככיא?

◆ מן כעליות
כככל אל מלך
ואי כן מדויקות?

ב. ילמד כל בעל נפש שאין להעלים עין

ומזה ילמד כל בר לבב ובעל נפש יקרה להיות עומד בפרץ להציל את אחיו מיד עושקיהם נפש. [...]

וכן גם בהיות אחד מאחינו בית ישראל עושק את אחד מאחינו בית ישראל, אין להעלים עין וראוי לעזור ולהושיע את הנעשק. ואף גם זאת בהיות הנעשק נכרי אשר לא מאחינו בית ישראל, וכן גם אם העושקו איש נכרי ראוי לעשות כל טצדקי שאפשר ברישיון הממשלה ירום הודה להציל את הנעשק.

ועוד זאת יתירה, שגם בהיות העושק איש מאחינו בית ישראל והנעשק נכרי ראוי גם כן בבוא מעשה כזה (אם כי רחוק זה מאד מן המציאות) לעמוד לימין הנעשק כי תועבת ה' כל עושה עוול. ובצדק וביושר מתוכנן כל העולם כלו.

כי עין רואה ואזן שומעת כל מקום שהעושק והחמס רבים, הישוב המדיני הולך לאחור ולא לפנים. וכפי רוב היושר והצדק כן צועד הישוב המדיני קדימה במהרה ובמרוצה. וכפי רוב העושק והחמס כן הישוב המדיני הולך לאחור ברגלים ממהרות. וסוף אותה העיר לרדת מטה מטה אם מצד הטבע והאנושיות. אם מצד ההשגחה האלהית הסובבת ושוררת בכל העולם ומלואו. ומעשה סדום יוכיח.

טצדקי = תחבולות תואנות

◆ באילו דרכים אמור להציל את אחיך? מה צדקו?

הישוב המדיני = קיום החברה האזרחית

מעשה סדום = הסיפור המקראי אודות סדום בספר בראשית פרק יט.

- 1 חכם מלך כספון הכבד מביא את דמותו של מלך כדוממה אדם רודף צדק, טק הדגלת הצפויים הלונות שלו. מה הדגלה זו צד מוסיפה אבי האלת הצרה אצרים?
- 2 חכם מלך כספון הכבד כותב את הדברים כלפוא חי האלות האם, אדומתו, הוא מתייחס אנושא מנקודת ראות של מיצוט? נמקו את דבריכם.
- 3 בדבריו של חכם כספון מלך הכבד לובות לתי האילות של "מסני דרכי לוא", התסיסה המוסרית והתסיסה התולתנית אילו מסקנות מכלאו ארסיק מדבריו א התרפאות הראויה של מדינה?

♦ האם פנימוק כאן מילתני או מוסרי?

♦ האם צפן מוסר יפודי או מוסר אונברסי?

ג. "ובערת הרע מקרבך"

ומן האמור יש ללמוד גם כן שגם בהיות האדם בהשקט ובטחה שלום ונחת באהלו ועושר וכבוד סביבו ודבריו נשמעים אצל הממשלה, אל יהיה חושב בלבבו לאמר: הנה שלום באהלי ומאי איכפת לי בזולתי מן אחי או מן כל העולם כלו.

וכן אל יחשוב בלבבו לאמר: שמא על ידי זה שאני מטפל בעסקי זולתי פן יבולע לי ויהיה לי איזה הפסד ממוניי או גופניי, או לא יהיו עוד דברי נשמעים אצל הממשלה [...] כי לא יאמר כזאת רק מי שהוא בעל נפש לא טהורה,

האחד כי אם כה לא יעשה להציל ולהושיע עני ואביון למחר או למחרתו יוסיפו עוד בני עולה לענותו גם הוא ונמצא כי הדבר נוגע ממש אל עצמו ואל בשרו.

ועוד כי בדבר כזה שהוא כללי לישוב המדינה, החובה והמצווה על כל אדם למחות ולקיים מה שנאמר "ובערת הרע מקרבך".

ועוד כי ענוש יענש מאת ה' בראותו את אחיו נעשקים ואין מושיע ובידו להציל. ואם במסירות נפש גמורה ראה ראינו לאברהם אבינו ולאדון הנביאים משה רבינו עליו השלום עשו כן בטרם אשר היה להם ציווי ובטרם הייתה התורה נתונה, כל שכן וקל וחומר לנו, בית ישראל מקבלי התורה וחוקיה הצדיקים והישרים. ואם כי לא כל העתים שוות ואי אפשר בזמנינו זה לעשות כמעשיהם.

על כל פנים ראוי והגון ומצוה וחובה לנהל את הנעשק בכל מחסוריו ולעמוד לימינו להקריב את משפטו לפני הממשלה יר"ה עד כי יצא כנגדה צדקו ואמיתו.

חכם משה כלפון הכהן, דרכי משה, דרשות לפרשות השבוע, ג'רבה דפוס דוד עידאן, תרצ"ה, עמ' טו-טז

מזמרת הארץ

הגזענות משותפת לכל בני האדם

אלבר ממי

עד כה עיינו במקורות שבחנו את הגישה היהודית לאומות העולם. במקור הבא נבחן את הנושא מזווית אחרת; דרך עיניו של אלבר ממי, סופר יהודי שנוכח בעיר תוניס שבנעוריו עבר לצרפת. ממי בוחן את ההתנהגות האנושית ביחס לעמים אחרים, הוא חוקר את האנטישמיות כלפי יהודים שהגיעה לשיאה בתקופת השואה, וטוען שאין קבוצה בעולם שנגע הגזענות פוסח עליה. על פי ממי, החברה כולה נגועה בגזענות, וכדי להגדיר את ההתנהגות הראויה כלפי זרים במדינה, יש לאתר את הגזענות שבתוכנו הן באופן אישי והן באופן חברתי וקבוצתי ולטפל בה.

אלבר ממי
תוניסיה - צרפת
1920-2020

סופר, סוציולוג, אינטלקטואל ופילוסוף. כתב את 'נציב המלח' רומן על ילדות בתוניס, רומנים נוספים וספרים העוסקים בגזענות וקולוניאליזם.

הגזענות היא אחת הגישות המשותפות ביותר לבני האדם

בכל אדם, או כמעט בכל אדם קיים גזען שאינו מכיר את עצמו או בקושי מכיר את עצמו, או כלל אינו

זר לעצמו. החל במי שמצהיר "אני לא גזען אבל..." וכלה במי שמתיימר להכיר את הכושים על פי ריחם ומיחם ליהודים "פרצוף של קרמטוריום", החל בהיסוס המוטרד של מי שמבקש להעמיד פני אנטי גזען וכלה בגישה המתגרה של הגזען הכמעט מוצהר, אשר שום דבר בגזענות אינו רע בעיניו למעט תוית הגזען. [...]

הגזענות היא אחת הגישות המשותפות ביותר לבני האדם. במילים אחרות היא גם עובדה חברתית, [...] זאת אומרת שהיא קודמת לכל אדם ונכפית על היחיד. ובמילים אחרות עוד יותר, עוד קודם שהגזענות חודרת אל היחיד, היא נמצאת במוסדות ובאידיאולוגיות, בחינוך ובתרבות. [...] לא מספיק נאמר על תפקידם המכשיל של הסופרים ושל הספרות בהפצתם של דימויים גזעניים, הדתות

◆ מדוע כל כך חשוב לציין את המקורות בכל כך מוקדמים?

סגולת ישראל

חכם אליהו פרדס

במורשת היהודית רואים הוגים שונים את עם ישראל כנושא שליחות לעולם, להוביל את העמים בעקבותיו. כיצד תוגשם משימה זו? נעיין בדברי חכם אליהו פרדס.

חכם אליהו פרדס
ירושלים
1893-1972

למד תורה בירושלים והוסמך בה לרבנות. בתחילה עסק בחינוך בארץ ובעולם. היה רב העיר רמת גן והרב הראשי של ירושלים. הפעיל ארגוני צדקה וחסד רבים.

הערכים הנצחיים של תורתנו הקדושה ושל אבותינו הקדושים החקוקים חזק בליבנו, הם הם אשר הפיחו רוח חיים בקרבנו, והם הם אשר דיכאו את רוח אויבנו. ערכים נעלים אלו צריכים להמשיך ולשמש נר ואור להמשך דרכינו, הם צריכים להמשיך ולהיות יסוד ובסיס לקיומנו כעם התורה - בארצנו הקדושה. לאורם נלך ובאמצעותם נאיר את

החושך האופף אותנו, ונפיץ את האור הזה בקרב עמים וארצות. כמו שאמרו חז"ל: 'עתידה ירושלים להיות פנס לכל הארצות'. ואוסיף ואומר: שעתיד עמנו להיות האור המאיר באותו פנס, כפי שאמר הנביא: 'וְהָלְכוּ גוֹיִם לְאוֹרְךָ וּמְלָכִים לְנֹגַהּ זֶרְחֶךָ' (ישעיהו ס, ג).

חכם אליהו פרדס זצ"ל רבה של ירושלים - קובץ תורני לזכרו, י. גלים - עורך, ירושלים: הוצאת עיריית ירושלים, תשל"ד, 1974, עמ' קלב

- 1 מה מייחד את עם ישראל על פי מקור זה?
- 2 האם צמים אחרים יכולים אומץ על צמח דברים אחרים?
- 3 אילו צרכים יבוציים הם "אור ארצות" לדעתכם?

◆ איבדו באור עי סו
אלבר ממי?

כדי להיות גדול די לו לגזען לטפס על כתפי האחר. ברור מדוע הוא בוחר את הקרבן הכי בולט הכי כנוע. הגזען ניגש מתוך אינסטינקט אל המדוכא. קל הרבה יותר להוסיף סבל על סבלו של הסובל.

מכאן הגזענות המפתיעה של המדוכא עצמו שכן נכון הוא שהנכבש, היהודי, השחור יכולים אף הם להיות גזענים. איך יכול הקרבן להכות קרבן אחר? [...] באותו תהליך עצמו על מי ישען הפועל הארופי הפשוט כדי לצמוח מעט על הצפון אפריקאי או על הפולני כלומר על מי שמשתייך לגזעו שלו. כאן דרך אגב יכולה להימצא ההוכחה, אילו נדרשה הוכחה שהגזענות אינה קשורה ישירות לגזע. לסיכום כל אחד מחפש לעצמו מדרגה נחותה ממנו כדי שיוכל להתעלות עליה ולהיות שולט. הגזענות היא הנאה שנמצאת בהישג ידם של הכל.

ובכן כלום אין מוצא? ובכל זאת יש קרן אור בקצה המנהרה: [...] והנה כאן במקרה אנחנו יכולים להועיל רבות. התנהגות מוסרית אינה שיכת כולה לאוטופיה. בדיוק כמו האלימות שורשיה נמצאים בנפש האדם הפרטית והמשותפת. יש באדם משיכה ותעוב גם יחד כלפי דומיו, תלות ושליטה, קימת אנטישמיות נוצרית אך בזמן המלחמה ניצלו יהודים רבים הודות לטוב ליבם של נוצרים אשר שילמו לעיתים בחייהם על נדיבותם זו. מוסלמים רבים נהגו בדרך דומה בתוך פריס הכבושה. [...] תהא אשר תהא שכיחותן או נדירותן של הפעולות הללו, יש בהן עידוד בנוגע לעתיד המין האנושי. האדם הוא גם סכנה לזולת וגם ישועתו.

[...] ראשית כל יש להיות מודעים לגזענות, ולא רק לגזענות של האחרים אלא גם לגזענותנו שלנו, הפרטית הקבוצתית. לחשוף ולהוקיע תחילה את הגזענות שבנו, כדי להילחם בה בהתנהגותנו אנו.

אלבר ממי, הגזענות, ירושלים, הוצאת כרמל, 1998, קטעים מעמ' 138-143

◆ איבדו בכלי פארקסי
אנאומיה פאצאנות
אלבר ממי?

◆ איצו תמולד נוצרת
אלבם אנוכ
פריבטיק פנחביק
כא כק לא פאצאנות?

◆ טצו פאצאנות
אויפקת אט
תפיסותיו אל
פאצאנות?

אף הן אינן נקיות מן החטא הגזעני ולבסוף חיק המשפחה הוא סיר נפלא לבישולן של דעות קדומות, של פחדים ושל טינה שילדים מעטים מאד פטורים מהם לחלוטין. בקיצור הגזענות היא קודם כל אמבט תרבותי. הילד יונק את הגזענות עם חלב אמו, המשפחתי והחברתי.

[...] הגזענות לא רק שהיא עובדה פסיכולוגית וחברתית אלא היא גם עובדה מוסדית. הנכבש לא רק הואשם בהיותו אדם מדרגה שניה הוא גם היה כזה הלכה למעשה : הוא לא נהנה מהזכויות שנהנה מהם הכובש המתנחל. הכושי האמריקאי אינו רק מתואר כמי שאינו יכול להסתגל, הוא באמת כזה בדרך כלל. היהודי באמת נבדל ושרוי בנידוי מוצנע פחות או יותר. נחיתותו ורמיסתו של הקורבן אף הן עובדה שאפשר להוכיחה: איך לא נתפתה אם כך לראות באידיאולוגיה הגזענית ביטוי הולם למצב אובייקטיבי? אם היהודי נבדל יאמרו לנו, הרי קרוב לודאי שיש בו משהו המזמין את הבידול הראוי לו. [...]

ההסבר הגזעני בסיכומו של דבר הוא דבר כדאי ביותר. הוא יעיל, הוא אפילו נעים. הוא מרגיע, מחניף הוא מצדיק ומחזק את הגזען בחזקו את האני שלו והקולקטיבי.

ובאיזה מחיר? הגזען מתענג ונרגע על חשבון האחרים מתוך טשטוש זהותם, הקטנת האחרים מסייעת לו לצמוח עליונותו איננה צריכה להיות מוצגת לראווה היא שוכנת בנחיתותם של האחרים.

קטלתי קטלת קטל

סיגלית בנאי

- 1 מהי הפצצות אז סי אמאי?
- 2 מדוע א כק קלה ארמאגר אזיה?
- 3 מה אדעתם יפיו פהבדאים בין אצצנות אצא מיווט ובין אצצנות אצא רובה?
- 4 אז סי תפיסית אל אמאי, הפצצות קיימת בל אדם ובא חברה. מהי דעתם אז אמדה צ?
- 5 טכד אסר אדעתק ארמאח אפצצנות במדינה יפודית אז סי פזקרונות אל אבר אמאי?

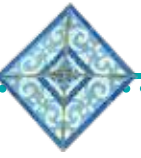
סיגלית בנאי
ישראל, 1968

במאית, משוררת וחוקרת קולנוע. מרצה בחוג לקולנוע ולטלוויזיה באוניברסיטת תל-אביב ובמכללת ספיר. בין יצירותיה: "החלוצים", על ראשוני העיירה שדרות; "אמא פאיזה", סיפורה של פאיזה רושדי, מלכת המוזיקה הערבית בישראל; "בן הארץ - ולד אלבלד" סיפורו של זאב רווח, ועוד.

בְּשֵׁעוֹר עֵרְבִית אָנִי לְרֹגַע מִתְבַּלְבֶּלֶת
 אֵיךְ זֶה שֵׁשׁם הַפֶּעַל הַעֵרְבִית פ.ע.ל.
 הוּא בְּדִיּוֹק כְּמוֹ בְּעֵבְרִית
 פֶּעַל נִפְעַל הַתְּפַעַל
 פֶּעַל אֲנִפְעַל אֲפִתְעַל
 וְאוֹתָהּ מְשַׁמְעוֹת
 פֶּ ע ו ל ה

זֶה בְּגִלְל שֶׁהַמְדַקְדָּקִים הָעֵבְרִיִים בְּסָסוּ אֶת חֻקֵי הַדְקְדוּקָה
 עַל הַמְדַקְדָּקִים הָעֵרְבִיִים
 שְׁפוֹת אַחִיוֹת - לִוְר'אֵת אַח'וֹאוֹת
 אָבָל בְּבֵית הַסֵּפֶר לֹא לָמְדוּ אוֹתֵי עַל הַמְדַקְדָּקִים הָעֵרְבִיִים
 וְלֹא עַל הַפִּילוֹסוֹפִים הָעֵרְבִיִים
 שֶׁעֲלִיָּהֶם הַתְּבַסְסוֹ הַפִּילוֹסוֹפִים הַיְהוּדִים
 שֶׁכְּתָבוּ עֵרְבִית בְּאוֹתֵי עֵבְרִית
 בִּימֵי הַבֵּינִיִּים
 שֶׁהַיְהוּדִים הָאִירוֹפִיִּים לָמְדוּ אוֹתָנּוּ שֶׁהֵיוּ חֲשׂוֹכִים

משימות

בפנים ובחוץ

חכם משה כלפון הכהן

חכם משה כלפון, מנהיגה של קהילת ג'רבה מציע מערכת יחסים בין ישראל לעמים שמאפשרת להתבונן עליה גם דרך התקופה שלפני קום המדינה וגם לאחריה.

- < חכם משה כלפון הכהן כותב את דבריו בלשון חי בקו אמיוזט בארצו (יפו) בא'רבה לבתוניסיה). הוכיחו זאת מהכתבה.
- < חכם הכהן סופר אף בקורא באדם חופשי לט ביכולתו אפילו בתוך מדינתו. הוכיחו זאת מהכתבה.
- < מה אפילו אלווד מדבריו אגבי בהתפללות הראויה לו א סרט במדינת יפודית ודמוקרטיה?

אני רוצה לשפך אור
על החוט המקשר שלא ינתק
על המדקדקים העברים אפן תיבון, חיוג', אפן ג'נאח
שלקחו מספר הדקדוק של סיבוייהי תלמידו של אלק'ליל
מחבר המלון הערבי הראשון
שנתן לפעל את שמו
פ. ע. ל.
ולא כמו שלמדה אותנו המורה לדקדוק בכמה
קטלתי קטלת קטל
צמרמרת עברה בי
בבית הספר.

סיגלית בנאי, שכונת התקווה, קהיר: שירים, תל אביב, ספרי עיתון 77

שורש פע"ל או שורש קט"ל?

במדע הלשון העברית, המתבסס על הבלשנות הערבית של ימי הביניים, מקובל לנתח פעלים ושמות על פי משקלים ושורשים. שמות המשקלים מתבססים על השורש פע"ל (בערבית: فَعَلَ).

בבלשנות השמית המודרנית מקובל להשתמש גם בשורש קט"ל (בערבית: كَتَل) עבור שמות המשקלים, כיוון ששורש זה קיים בכל השפות השמיות וכיוון שאינו מושפע מחילופי בגדכפ"ת ומתכונות העיצורים הגרוניים.

מקורות

- 4.....ירושלמי, נדרים פרשה ט, הלכה ד.....
- 4.....ויקרא יט, יח.....
- 4.....בראשית ה, א.....
- 6.....חכם אליהו בן אמוזג, **ישראל והאנושות**, תרגום: ד"ר שמעון מרכוס, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים, תשכ"ז 1967, עמ' 196.....
- 11.....הרצאה שנישאה בכנס מטעם מכון לתכנון מדיניות ביחסי ישראל והתפוצות, כסלו תשמ"ח
ההרצאה הודפסה ב**תחומין**, כרך ט, הוצאת צמת, אלון שבות, תשמ"ח ההרצאה נערכה כתשובה בשו"ת **עשה לך רב**,
חלק ט, סימן ל, הוצאת הועדה להוצאת כתבי הגר"ד הלוי, תל אביב, תשמ"ט.....
- 14.....חכם משה כלפון הכהן, **דרכי משה**, דרשות לפרשות השבוע, גרבה דפוס דוד עידאן, תרצ"ה, עמ' טו-טז.....
- 18.....**חכם אליהו פרדס זצ"ל רבה של ירושלים - קובץ תורני לזכרו**, י. גליס - עורך, ירושלים: הוצאת עיריית ירושלים,
תשל"ד, 1974, עמ' קל"ב.....
- 19.....אלבר ממי, **הגזענות**, ירושלים, הוצאת כרמל, 1998, קטעים מעמ' 138-143.....
- 23.....סיגלית בנאי, **שכונת התקווה, קהיר: שירים**, תל אביב, ספרי עיתון 77, עמ'.....

רשימת תמונות ובעלי זכויות

© כל הזכויות על התמונות בפרק 'מפני דרכי שלום - על ישראל והעמים' שמורות לבעליהן.

אוסף התצלומים הלאומי, לשכת העיתונות הממשלתית, מחלקת צילומים

- צילום: משה מילנר..... 1, 4, 9, 12, 13, 17, 22, 26, 26
- צילום: עמוס בן גרשום..... 1, 20
- צילום: חנניה הרמן..... 2, 25
- צילום: משה פרידן..... 4
- צילום: משה נימן..... 5, 5
- צילום: דוד אלדן..... 7, 15
- צילום: נתי הרניק..... 7
- צלם לא ידוע..... 8, 10, 12
- צילום: נתן אלפרט..... 8
- צילום: טדי בראונר..... 10
- צילום: לירון אלמוג..... 12
- צילום: דובר צה"ל..... 12
- צילום: אבי אוחיון..... 15
- צילום: פריץ כהן..... 17
- צילום: האנס פין..... 20
- hunsplas**
- צילום: shane-rounce..... 2
- צילום: gene-brutty..... 10
- צילום: benjamin-rascoe..... 25
- פיקיויקי - נעמן פרנקל..... 22

פעילות סיכום

הכנת תוכנית חינוכית

לאור מקרים רבים של גילויי גזענות בישראל, החליטו תנועות הנוער להכין תוכנית חינוכית למניעת פשעי שנאה.

חכם אליהו בן אמוזג, חכם אליהו פרדס, חכם משה כלפון כלפון, המשוררת סיגלית בנאי והסופר אלבר ממי נקראו לשמש יועצים לתוכנית, בחרו שניים מהם.

- < *כתבו איזה ביט חינוכי יבקלו אלב בתוכנית וציינו בלקפת צולא בנולא קונקטי*
ליבקלו אחק אז פיה?
- < *תיאן את מלמח החינוכית אפילוה קצבה אנוזי.*

24, 23..... www.bibliotheque-numerique-aiu.org ארכיון אליאנס צרפת

18, 14, 11, 9..... אתר החכם היומי

ויקיפדיה

19..... Claude Truong-Ngoc / Wikimedia Commons

22..... סיגלית בנאי צילום: מיכה שמחון

ליסאפסא לליבדאפי פד'י

לקראת סיום

מסורתיות

לאורך יחידות הלימוד למדנו מהגותם של חכמי המזרח בנושאים שונים: חינוך, מגדר, אמונה, יחסי יהודים עם עמים אחרים ועוד, נושאים הנוגעים לחיי הפרט ולחיי הציבור במדינת ישראל. בכל יחידה הוצגו גישות שונות של הוגים מחכמי המזרח בעת החדשה. אולם הגות זו זה אינה עיונית בלבד, היא פורשת בפנינו תורת חיים שיש לה משמעות עבור חיי היומיום: כיצד נעביר את תורתם מן הכתוב אל המציאות בישראל? מה עלינו לעשות כדי לפעול לאורם?

פרופ' מאיר בוזגלו וד"ר יעקב ידגר מתארים מסורתיות

פרופ' מאיר בוזגלו

מרוקו - ישראל
1959

בנו של רבי דוד בוזגלו גדול פייטני מרוקו, פילוסוף ישראלי, מרצה באוניברסיטה העברית, עוסק בפילוסופיה של המתמטיקה, הלשון והיהדות. פעיל בחידוש מסורת הפיוט, בקידום חינוך שווינוי וי"ר תנועת תיקון.

המסורתי רואה בעצמו חוליה אחת בשרשרת שבה נמצא גם עולמם של הוריו. הדבק שמחזיק חוליה זו אינו הביטחון שהוריו מחזיקים בתאוריה הטובה ביותר, אלא נאמנותו למה שמסרו לו הוריו [...]

נאמנותו של המסורתי להוריו ולמה שמסרו לו אינה קלה לבחינה כלל וכלל. יש בה משום הכרזה על זהות [...] בנאמנות אנו נותנים לזהות לומר את דברה: היא מנסחת את האמונות והערכים. לא נכון לומר שהזהות שלי מקרית והערכים שלי אמורים להיות בלתי תלויים בזהותי. ההחלטה על ערכים נגזרת מן הזהות, וליתר דיוק היא בלתי נפרדת משאלת הזהות.

מאיר בוזגלו, שפה לנאמנים: מחשבות על המסורת, ירושלים, הוצאת כתר וקרן מנדל, 2008, עמ' 51-52

המושג "מסורתיות" מתאר עמדה דיאלוגית של פרט או קהילה כלפי המורשת: יחס של נאמנות, מחויבות ואף קדושה כלפי המורשת, אך בה בעת הוא גם יחס פרשני, ביקורתי וסלקטיבי באופן מעשי, כלפי מה שמוכר כמסורת המכוננת את זהותם.

פרופ' יעקב ידגר

ישראל, 1971

פרופ' לסוציולוגיה מרצה ברוני בר אילן. מחקריו מתמקדים בנושאים של זהות יהודית, חילון, מסורתיות, דת ופוליטיקה.

המסורתיות מערערת על התפיסה של שני קטבים: 'רציונליזם/חילוניות' לעומת 'שמרנות/דתיות' ועל הנרטיב של 'קרע' היסטורי בין המודרניות למסורת. המחלוקת בין שני הצדדים מתמקדת בשאלת היחס אל ה'חבילה סגורה' לכאורה שהגיעה אלינו מן העבר, ובתגובה הראויה לקרע ההיסטורי: האם לקבל את ריבונותה של המסורת (וריבונות פרשניה בעלי הסמכות) על חיינו באופן מוחלט, או להטיל ספק בכל מה שהמסורת מציעה לנו, לנער את חוצננו ממנה, להכריז על עצמאותנו מפניה ולאשרר את ריבונותנו כאנשים מודרניים, רציונליים וחופשיים?

עפ"י יעקב ידגר, מסורתיות, מפתח-כתב עת לקסיקלי למחשבה פוליטית. גליון 12 2018

- 1 מה מאפיין את המסורת? פרופ' מאיר בוזגלו ופרופ' יעקב ידגר?
- 2 הביאו דוגמאות למסורת הפורמלית ולמסורת החייתית שלכם

משימות

פעילות סיכום

מסירה וקבלה מהורים

רשמו שלושה ערכים שקיבלתם מהורים

- < טיבד אתק מילסמק ארטק במי פימקוק סלכ?
- < טיבד טכולו אלתק את חכריכ בוקרונות אלה?
- < האק נדיל אפי דזמכ סל אכד יטמיץ את פורכט סלמך מפוריו במי בית פסט? ואק ק טיבד?

ע

יוסף עוזר

בשיר שלפניכם מספר המשורר על תורת אביו ועל נאמנות. כיצד משפיעה הנאמנות למסירת ההורים על התנהגותו של האדם? במקור שלפניכם מוצעת תשובה אחת.

יוסף עוזר
ישראל, 1952

גדל והתחנך במושב ברק בעמק יזרעאל. למד באוניברסיטת חיפה ובישיבת 'אור שמח' בירושלים ועבד כמנהל חינוכי ומחנך בתלמוד-תורה בירושלים.

משורר ועורך כתבי עת לתרבות ושירה, פעיל בפיתוח הביטוי היצירתי של היהדות בת זמננו.

מחשבה על ילד רעב בקצה העולם
ועל צבע הכלנית
ועל צרת הזולת, בקצוי יפשות,
מתחילה לפני הקפת הראש בתפלין
היא נמשכת במיחד כשנוגעים בה
כמו במקלדת של רבונו של עולם
ונאבקות בכל נשימה
מאבא למדתי קף.
היום זה אינו מובן מאליו,
הסדר פאן
התהפך

יוסף עוזר, עמק יזרעאל ירושלים, הוצאת אפיק

מקורות

- 2..... עמ' 51-52..... מאיר בוזגלו, שפה לנאמנים: מחשבות על המסורת, ירושלים, הוצאת כתר וקרן מנדל, 2008,
- 3..... עפ"י יעקב ידגר, מסורתיות, מפתח-כתב עת לקסיקלי למחשבה פוליטית. גליון 12 2018.
- 4..... יוסף עוזר, עמק יזרעאל ירושלים, הוצאת אפיק

רשימת תמונות ובעלי זכויות

© כל הזכויות על התמונות בפרק 'מאבא למדתי כך - לקראת סיכום' שמורות לבעליהן.

אוסף התצלומים הלאומי, לשכת העיתונות הממשלתית, מחלקת צילומים

- 1..... צילום: פריץ כהן.....
- 4, 1..... צילום: משה מילנר.....
- 3..... צלם לא ידוע.....
- 3..... Pixabay צילום: Ri Butov.....

unsplash

- 4..... צילום: francesco-alberti.....
- 5..... צילום: maria-butyrina.....
- 5..... צלם לא ידוע.....
- 2..... האוניברסיטה העברית.....
- 3..... צלם לא ידוע.....
- 4..... באדיבות יוסף עוזר.....